

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

İslam Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN OTOPSİ

Mehmet Tahir Çakmak

18949025

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Orhan Canpolat

Diyarbakır 2022

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN OTOPSİ

Mehmet Tahir Çakmak
18949025

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Orhan Canpolat

Diyarbakır 2022

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “İslam Hukuku Açısından Otopsi” adlı tezin/projenin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

14/10/2022

Mehmet Tahir Çakmak

İmza

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Mehmet Tahir Çakmak tarafından yapılan “İslam Hukuku Açısından Otopsi” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

Ünvanı

Adı Soyadı

Başkan:.....

Üye :

Üye :

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 06/07/2022

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../20

Prof. Dr. Yılmaz DEMİRHAN

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

İslam hukuku, amelî boyutta bir Müslümanı ilgilendirecek konuları yerine ve zamanına göre toplumsal şartları gözeterek detaylarıyla açıklamaktadır. Aynı zamanda İslam hukuku toplumsal değişimleri dikkatle inceleyip bu değişimlere uygun yeni yorumlar geliştiren dinamik bir alandır. İslam dininin geniş coğrafyalara yayılması ve toplumsal değişimle beraber itikâdî ve fikhî bazı konularda nasslarda hükmü konusunda doğrudan bilgi bulunmayan bazı meseleler ortaya çıkmıştır. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren fâkihler bu konularda çözüm üretmiş ve üretmeye devam etmektedirler. Zira değişim kaçınılmazdır ve bu değişimin getirdiği yeni meselelerin çözümü ve temellendirilmesi Müslümanlar için bir gereklilik ve sorumluluktur.

Bu araştırma, her Müslümanı ilgilendiren ve İslam'ın temel kaynaklarında hakkında doğrudan bilgi bulunmayan otopsi işleminin İslam fikhına göre hükmünü ele almaktadır. Araştırmamda özellikle otopsi konusunu ele almam, İslam hukuku literatürüne az da olsa güncel fikhî meseleler hakkında katkıda bulunabilme düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Zira otopsi her ne kadar tıbbî bir uygulama olsa da konunun İslam hukuku açısından değerlendirilmesi Müslümanlar için önem arz etmektedir.

Araştırmamda eserlerinden faydalandığım herkese minneti ve vefayı bir borç bilirim. Araştırmamın fikir aşamasından tamamlanmasına kadar hiçbir desteğini esirgemeyen, konuyla ilgili kaynaklara ulaşmada bana yardımcı olan, eleştirileriyle bana yol gösteren kıymetli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Orhan Canpolat'a özellikle teşekkür ederim.

Mehmet Tahir Çakmak

Diyarbakır 2022

ÖZET

Otopsi, ölü cesedinin içinin açılarak incelenmesidir. Genelde otopsi; adli otopsi, hastalıkla ilgili otopsi ve ilmî(tıbbî) otopsi olmak üzere üçe ayrılır. Günümüzde hastalıkların teşhisi ve tedavisi, tıp ilminin ilerlemesi ve şüpheli ölüm vakalarında ölüm sebebini aydınlatmak için otopsi oldukça önem arz etmektedir.

Literatür tarama yöntemi kullanılan bu nitel çalışmada İslam hukukuna göre otopsinin caiz olup olmadığı klasik İslam kaynakları ışığında delilleriyle birlikte ortaya konmuştur. Fukahâ'nın otopsiyle karşılaştırılabilecek konularda verdiği fetvalar, İslam hukukunun delilleri ve İslam hukukunun küllî kâidelerine göre adaletin tecelli etmesi, hastalıkların teşhisi ve tedavisi için otopsi zaruret gereği caiz görülmüştür. Ancak kadavra otopsisinin caiz olabilmesi ise bazı şartlara bağlanmıştır. Bu çalışmada otopsiye cevaz vermeyenlerin görüşleri de zikredilmiş ve bu görüşlere yapılan itirazlara yer verilmiştir.

Araştırmanın giriş bölümünde tez ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Araştırmanın birinci bölümünde otopsinin mahiyeti, tarihçesi, otopsiyle ilgili kavramlar ve otopsinin aşamalarından bahsedilmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde İslam hukukuna göre otopsinin hükmü, otopsinin caiz olduğu görüşü, otopsinin caiz olmadığı görüşü, otopsinin şartları ve cezaları, otopsinin faydaları, kadavranın satın alınması ve pozitif hukukta otopside bahsedilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Otopsi, İslam Hukuku, Adli Tıp, Teşrîh, Ceset, Kadavra

ABSTRACT

Autopsy is the examination of the inside of the dead body. In general, autopsy is divided into three as forensic autopsy, autopsy related to the disease and scientific (medical) autopsy. Today, autopsy is very important for the diagnosis and treatment of diseases, the advancement of medical science and to clarify the cause of death in suspicious death cases.

In this qualitative study using the literature review method, whether autopsy is permissible according to Islamic law has been revealed in the light of classical Islamic sources with its evidence. According to the fatwas given by the fuqaha on subjects comparable to autopsy, the evidence of Islamic law and the universal principles of Islamic law, autopsy was deemed permissible as a necessity for the manifestation of justice, diagnosis and treatment of diseases. However, the permissibility of cadaver autopsy depends on certain conditions. In this study, the opinions of those who do not allow autopsy are also mentioned and the objections to these views are included.

In the introduction part of the research, information about the thesis is given. In the first part of the research, the nature and history of the autopsy, the concepts related to the autopsy and the stages of the autopsy are mentioned. In the second part of the research, the provision of autopsy according to Islamic law, the opinion that autopsy is permissible, the opinion that autopsy is not permissible, the conditions and penalties of autopsy, the benefits of autopsy, the purchase of cadavers and autopsy in positive law are mentioned.

Keywords: Autopsy, Islamic Law, Forensic Medicine, Tashrih, Dead Body, Cadaver

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VII

GİRİŞ

TEZİN KONUSU VE AMACI, TEZİN ÖNEMİ, KAPSAM VE YÖNTEM, KONUyla İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

I. TEZİN KONUSU VE AMACI.....	1
II. TEZİN ÖNEMİ.....	2
III. TEZİN KAPSAMI VE YÖNTEMİ.....	4
IV. KONUyla İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

OTOPSİNİN MAHİYETİ, OTOPSİYLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE OTOPSİ

1.1. OTOPSİ.....	9
1.2. OTOPSİNİN ÇEŞİTLERİ.....	10
1.2.1. Adlî / Cinâî Otopsi.....	10
1.2.2. Hastalıkla İlgili Otopsi.....	10
1.2.3. İlmî Otopsi / Kadavra Otopsisı	11
1.2.4. Organ Bağışı Otopsisı.....	11
1.3. OTOPSİNİN AŞAMALARI	12
1.3.1. Hazırlık Aşaması.....	12
1.3.2. Harici (Dış) Muayene	12
1.3.3. Dahili (İç) Muayene.....	12
1.3.4. Laboratuvar İşlemleri.....	13

1.3.5. Rapor.....	13
1.4. OTOPSİYLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	13
1.4.1. Ölüm	13
1.4.2. Ceset.....	16
1.4.3. Kadavra.....	16
1.4.4. Cenîn.....	17
1.4.5. Adlî Tıp.....	18
1.5. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE OTOPSİ	18
1.5.1. Batıda Otopsi	19
1.5.2. İslam Dünyasında Otopsi.....	21
1.5.3. Osmanlı Döneminde Otopsi.....	28
1.5.4. Günümüzde Otopsi	32
1.5.5. Virtopsi	33
İKİNCİ BÖLÜM	
İSLAM HUKUKUNA GÖRE OTOPSİ	
2.1. İSLAM HUKUKUNDA OTOPSİNİN HÜKMÜ	36
2.1.1. Mezheplerin Otopsiyle Kıyaslanabilecek Benzer Konulardaki Görüşleri	37
2.1.2. Otopsinin Câiz Olduğu Görüşü.....	41
2.1.3. Otopsinin Câiz Olmadığı Görüşü	57
2.1.4. Otopsiyi Caiz Görmeyenlere Verilen Cevaplar	59
2.1.5. Kadavra Bağışı ve Kadavranın Satın Alınması	62
2.1.6. Defnedilmiş Cesede Yapılan Otopsi.....	63
2.2. İSLAM HUKUKUNA GÖRE OTOPSİ YAPMANIN ŞARTLARI VE OTOPSİYİ İHLAL ETMENİN CEZALARI	64
2.2.1. İslam Hukukunda Otopsinin Yapılabilmesinin Şartları.....	65
2.2.2. İslam Hukukunda Otopsi Şartlarını İhlal Etme Cezaları	68
2.3. OTOPSİNİN FAYDALARI.....	68
2.4. OTOPSİNİN ZARARLARI	71
2.5. OTOPSİNİN FAYDA VE ZARARLARI ARASINDAKİ DENGE	72
2.6. POZİTİF HUKUKA GÖRE OTOPSİ.....	73
2.7. OTOPSİ KONUSUNDA İSLAM HUKUKU İLE POZİTİF HUKUKUN KARŞILAŞTIRILMASI	76
2.8. OTOPSİYLE İRTİBATLI BİR KONU OLAN ORGAN NAKLİ.....	78
SONUÇ.....	86

KAYNAKÇA.....	89
----------------------	-----------

KISALTMALAR

b.	Bin
bkz.	Bakınız
Bs.	Baskı
C.	Cilt
c.c.	Celle Celâlühü
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
Çev.	Çeviren
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	Hazreti
md.	Madde
No.	Numara
r.a.	Radiyallahü anh
s.a.v.	Sallallâhu aleyhi ve sellem
t.y.	Tarih yok
TCK	Türk Ceza Kanunu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri

GİRİŞ

TEZİN KONUSU VE AMACI, TEZİN ÖNEMİ, KAPSAM VE YÖNTEM, KONUYLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

I. TEZİN KONUSU VE AMACI

Bu çalışma, otopsinin İslam hukukuna göre hükmü ile ilgili tespit ve değerlendirmeleri konu edinmiştir. Çalışmanın amacı İslam hukukuna göre otopsinin caiz olup olmadığını delilleriyle beraber ortaya koyarak alana katkı sağlamaktır. Bu çalışmada İslam hukuku açısından otopsinin hükmü, ülkemizde uygulanan 5271 numaralı Ceza Muhakemesi Kanunu ve 1593 numaralı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda yer alan otopsiyle ilgili hükümlerle kıyaslanarak ele alınacaktır.

İnsanlık tarihi boyunca ölüm nedeninin bilinmesi birçok açıdan merak konusu olmuştur. Ölüm nedenleri üzerindeki şüphelerin izalesi arzulanan bir durumdur. Söz konusu şüpheleri ortadan kaldırmak için tarih boyunca ilahi veya beşerî yöntemler uygulanmıştır. Bakara suresinde “*Hani siz bir adam öldürmüşünüz de onun hakkında birbirinizle atışmıştınız. Halbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktır.*”¹ ayetinde bildirildiği gibi İsrâiloğulları Hz. Musa’dan, ölen zengin bir şahsın ölüm sebebini öğrenmek istemişlerdir. Allah bunun için İsrâiloğulları’ndan bir inek kesmelerini ve bu ineğin etinden bir parçayla ölüye vurmalarını istemiştir. Böylece ölü dirilip katilinin kimler olduğunu söylemiştir. Böyle bir olayın cereyan etmiş olması ve cinayetin aydınlatılması için gösterilen seferberlik, ölüm nedeninin bilinmesinin insanlar için tarihin her döneminde önemini koruduğunu ortaya koymaktadır.

¹ Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, çev., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Bakara 2/72.

Türkiye’de 2012 yılının verilerine göre yılda adli otopsi yapılması gereken 30 bin civarı ölüm olgusu yaşanmaktadır.² Günümüzde tıbbın gelişmesi ile birçok şüpheyi bertaraf etmek için otopsi yapılarak bu ölümlerin nedeni çoğunlukla anlaşılabilmekte ve adaletin tesisine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bazı hastalıkların tedavisi, o hastalıklara uygun ilaç geliştirilmesi ve hastalıkların erken teşhis edilebilmesi için yapılan eğitim amaçlı kadavra otopsisinde insanların yaşam / sağlık standartlarını yükseltmektedir. Ancak otopsi beraberinde bazı dini ve etik meseleleri de gündeme getirmiştir. Bunlardan bir tanesi otopsinin İslam hukukuna göre caiz olup olmamasıdır.

Çalışmamız, “İslam hukukuna göre otopsi yapmanın hükmü nedir?” problemine ve aşağıdaki alt problemlere cevap aramaktadır:

- 1- İslam hukuku ve pozitif hukuk açısından bir insan ne zaman ölü olarak kabul edilir?
- 2- Tarihi süreçte İslam aleminde otopsinin yeri ve önemi nedir?
- 3- Otopsinin faydaları nelerdir?
- 4- Otopside dikkat edilmesi gereken durumlar nelerdir? İslam hukuku ve medeni hukukta otopsi şartlarını ihlal etmenin cezaları nelerdir?

II. TEZİN ÖNEMİ

Otopsi, ölüm sebebinin aydınlatılması ve tıp ilminin ilerlemesine katkı sunması açısından günümüzde kaçınılmaz hale gelmiştir. Nitekim günümüzde evde ölümler dahil olmak üzere birçok ölüm vakasında otopsi yapılmaktadır. Toplumsal adaletin sağlanması, şüphelerin ortadan kalkması ve tıp ilminin gelişmesi için önem arz eden otopsinin hükmünün İslam hukukunda ne olduğu Müslümanlar tarafından çokça merak edilen ve bilinmek istenen bir konudur.

² Sermet Koç, “Otopsiler ile İlgili Dünyada ve Türkiye’deki Güncel Durum”, *Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi* 9/2 (2012): 80.

Adli Tıp Dergisi'nde yayımlanan bir makaleye göre³ Türkiye'de ölü yakınlarının %80'i otopsi sonrası ölüm nedeni hakkında bilgilendirilmek istemiştir. Ankete katılanlara otopsiyle ilgili cevabını merak ettikleri sorularının olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların, otopside cesedin yüzünde bir değişiklik olup olmayacağı ve otopsi sırasında ölünün organlarının alınıp alınmadığı gibi dikkat çekici sorular sormaları otopsi hakkında bazı endişelerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Elbette ölü yakınlarının böyle endişelerinin olması doğaldır. Ancak kanaatimize göre bu katılımcıların ve diğer vatandaşlarımızın otopsiyle ilgili dini endişeleri de söz konusudur. Bu endişe şüphesiz, Allah'ın yeryüzünün halifesi olarak yarattığı insanın ölüsü üzerinde yapılan işlemlerin veya otopsinin İslam hukukuna göre caiz olup olmadığıdır. Nitekim organ nakli konusunda da Müslüman vatandaşların günaha girme endişeleri bulunmaktadır.

Genel ağda organ nakli veya otopsi gibi kelimeleri arattığımızda otopside ruhun acı çekip çekmediği, organ bağışının günah olup olmadığı gibi sorular arama motorunun önerdiği sık aratılan sorular olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki organ bağışçıları için Türkiye Organ Nakli Vakfı'nın internet adresinde "Organ Bağışı ve Dinler" başlığı altında, yaşayan dinlerin organ nakline bakışıyla ilgili bilgiler verilmektedir.⁴ Zira insanların bazı dini endişeleri organ bağışlarını engellemekte ve birçok insan organ bağışlanması beklerken hayatını kaybetmektedir. Çalışmamız söz konusu endişeleri gidermek için İslam hukukunda otopsinin hükmü konusunda bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir.

İslam hukuku açısından otopsinin hükmü konusunda bazı eserler yazılmış ve bazı fetvalar verilmiş olsa da bu konuda tatmin edici kanaatlerin oluşmadığı görülmektedir. Ülkemizde otopsinin tıbbi yönüyle ilgili yeterince çalışma olmasına karşın fikhî açıdan etraflıca yapılmış çalışmaların sayısı yok denecek azdır. Otopsinin İslam hukukundaki yeriyle ilgili çalışmalar çoğunlukla Arap ülkelerinde yapılmıştır. Bu durum araştırmamızı ülkemizde yapılan diğer benzer çalışmalardan farklı kılmaktadır.

³ Nursel Türkmen vd., "Aile Bireylerinin Adli Otopsiye Yaklaşımı (Bir anket Çalışması)", *Adli Tıp Dergisi*, 19 (2005): 1-5.

⁴ Türkiye Organ Nakli Vakfı (TONV), "Organ Bağışı ve Dinler" (Erişim 04 Ocak 2022).

III. TEZİN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Bu çalışma otopsinin tanımı, otopsiyle ilgili kavramlar, otopsinin tarihçesi, otopsinin aşamaları ve çeşitleri; İslam hukukuna göre otopsinin caiz olup olmadığı, pozitif hukukta otopsi, otopsinin faydaları ve zararları ve otopsiyle münasebeti bulunan organ naklinin fikhî hükmü konularını ele almaktadır.

Bu çalışma nitel bir araştırmadır. Verilerinin toplanmasında literatür tarama (doküman analizi) yöntemi kullanılmıştır. Araştırma konusuyla ilgili literatür taranmış, veriler araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde sentezlenmiştir. Araştırmada bahsi geçen şahsiyetlerin doğum ve ölüm yılları miladi olarak verilmiştir. Okuyucunun bilgi edinmesi için, genel olarak bilinen ve meşhur olmuş klasik fıkıh âlimleri dışındaki âlimler tanıtılmıştır.

IV. KONUYLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Yaptığımız araştırma çerçevesinde ulaşabildiğimiz kadarıyla İslam hukukunda otopsinin hükmü ile ilgili yapılmış çalışmalar şunlardır:

Konuyla ilgili yapılmış kitap çalışmaları

1. Ahmed Şerefü'd-dîn “el-Ahkâmü's-Şer'iyye li'l-A'mali't-Tıbbiyye / Tıbbî Uygulamaların Şer'î Hükümleri” adlı bir kitap yazmıştır. İki bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde İslam hukukunun tıp ve cerrâhîyle ilgili kuralları, ikinci bölümde tıp ve cerrâhîdeki yeni uygulamaların İslam hukuku açısından hükmü ele alınmıştır. Otopsinin fikhî hükmü ve şartları birinci bölümün başlıklarından biri olarak yer almaktadır. Yazar otopsinin hükmünü açıklamadan önce klasik İslam kaynaklarında geçen “ölen hamile bir kadının karnındaki sağ bebeğini çıkarma” ve “ölümünden önce bir değerli bir eşya yutan kimsenin karnının yarılması” konularında mezheplerin görüşlerini zikretmiştir. Daha sonra fikhin mefsedet ve maslahat arasında tercih ile ilgili iki küllî kâidesinden delil getirerek bazı şartlara uyulması hâlinde otopsinin caiz olduğunu belirtmiştir.⁵

⁵ Ahmed Şerefü'd-Dîn, *el-Ahkâmü's-Şer'iyye li'l-A'mali't-Tıbbiyye*, 2. Bs (Kahire: Dârü'nNehdeti'l-'Arabiyye, 1987).

2. Muhammed b. Muhammed el-Mühtâr Şankî “Ahkâmü'l-Cerâhâtî't-Tıbbiyye ve'l-Âsâri'l-Müterettibeti 'aleyhâ / Tıbbî Cerrahinin Hükümleri ve Etkileri” adlı kitabında meşru ve gayrı meşru tıbbî ameliyatlar, otopsi ve organ naklinin hükümlerini ele almıştır.⁶

3. Abdulazîz Halife Kassâr, “Hükmü Teşrihi'l-İnsân beyne's-Şerî'ati ve'l-Kânûn / İnsan Otopsisinin İslam Hukuku ve Pozitif Hukuka Göre Hükmü” adlı kitabında otopsi türlerinden bahsetmiş ve otopsiyi adli, hastalıkla ilgili, ve ilmi otopsi olarak üç kısımda incelemiştir. Kassâr, masum olmayan kimselerin cesetleri üzerinde araştırma amaçlı otopsi / kadavra otopsi ve hastalıkları tespit etmek için otopsi yapılabileceğini belirtmiştir. Ancak zaruret hâlinde masum olanların cesetlerinin de kadavra olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir. Yazar ayrıca otopsi yapmak için bazı şartlara uyulması gerektiğini belirtmiştir. Bu şartlar, cesedin eğitim otopsi amacıyla mezardan çıkarılmaması, ölünün görgü ve haysiyetine önem verilmesin, cesedin alım-satım yoluyla elde edilmemesi; kadın cesetlerinin otopsisini kadın bir doktorun yapması, kadın bir doktor bulunamazsa halvet olmaması için başka insanların da otopsi esnasında hazır bulunması ve otopsi yapan doktorun vücudun sadece otopsiye konu olan bölümlerine bakması gerektiğidir. Çalışma, Kuveyt Ceza Muhakemesi Kanunu'nda otopsi sürecini düzenleyen maddelerin metinlerini sunmuş ve otopsiye izin verilmeyen vakalara da değinmiştir.⁷

4. Cemal Mehdî Mahmûd Akşa, “Teşrihü Cüsseti'l-İnsânî beyne'l-Hezeri ve'l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne'l-Fıkhî'l-İslâmî ve'l-Kânûnî'l-Vedî / Yasak ve Mübah Bakımından İnsan Bedeninin Otopsi-İslam Hukuku ile Medeni Hukuk Arasında Bir Karşılaştırma Çalışması” adlı kitabında otopsiyi; insan organlarını, organlarının şekillerini, ölçülerini, sayılarını, sınıflarını, konumlarını ve faydalarını açığa kavuşturan bir ilim olarak tanımlar. Akşa, bu eserinde otopsiyi ölüm, hastalık, eğitim ve organ nakli otopsi olmak üzere dörde ayırmıştır. İslam Fıkıh kitapları ışığında hâmile kadının karnındaki ceninin ve değerli bir eşya yutup da ölen kimsenin durumlarından yola çıkarak otopsi hakkında bir kanıya varmaya çalışmıştır. Muasır

⁶ Muhammed b. Muhammed el-Mühtâr Şankî, *Ahkâmü'l-Cerâhâtî't-Tıbbiyye ve'l-Âsâri'l-Müterettibeti 'aleyhâ*, 2. (Cidde: Mektebetü's-Sahâbe, 1994).

⁷ Halife Abdulazîz Kassâr, *Hükmü Teşrihi'l-İnsânî beyne's-Şerî'ati ve'l-Kânûn*, 4. (Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1999).

âlimleri, otopsi konusunda cevaz verenler ve vermeyenler olarak iki başlıkta incelemiştir. Akşa, otopsinin caiz olduğunu belirterek sadece masum olmayan ve Müslümanlarla savaşılan kimselerin kadvraları üzerinde tıp eğitimi için otopsinin yapılabileceği sonucuna varmıştır.⁸

5. Semîra ‘Âid Diyât, “Ameliyyâtü Naklin ve Zürû‘ü’l-A‘zâi’l-Beşeriyyeti beyne’ş-Şer’i ve’l-Kanûn / İslam Hukuku ve Medeni Kanun Arasında Organ Nakli” adlı kitabında İslam hukuku ve medeni hukukta insan cesedinin korunması esasında otopsinin yapılması ve ölü veya diri insandan organ nakli konularını işlemiştir.⁹

Konuyla ilgili yapılmış yüksek lisans tezleri:

1. Mehmet Aslantaş, “İslam Fıkhi’na Göre Adli Tıp Verilerinin Karîne Değeri” adlı yüksek lisans tezinde ölüm, otopsi, çocuk ölümleri, yaralanma, boğulma, zehirlenme, trafik kazaları, organ nakli, doku nakli vb. adli tıbbi ilgilendiren konularda adli tıbbın verilerinin İslam hukukuna göre karine değerinden bahsetmiştir. Araştırmanın bir bölümünde İslam hukukunda otopsinin hükmüne de değinilmiştir.¹⁰

2. Mes‘ûde Sâlimî, “Ahkâmu Teşrihi Cüsseti’l-Meyyiti fî Şerî’eti’l-İslâmiyyeti-Mukârenetün bi’l-Kânûni’l-Ved’i / İslam Hukukunda Ölü Cesedinin Otopsisini-Medeni Hukukla Karşılaştırma” adlı yüksek lisans tezinde İslam hukuku ve medeni kanunun otopsiye bakışını ele almıştır. Otopsinin genel olarak bilinen bir tanımını yaparak otopsinin hangi şartlarda yapılması gerektiğini açıklamıştır. Söz konusu şartlara uyulduğu taktide otopsinin caiz olacağını ifade etmiştir. İslam hukukuna göre otopsi için belirlenmiş kuralları ihlal etmenin cezasının ta‘zîr olduğunu, medeni hukukta ise ülkelere göre durumun değiştiğini belirtmiştir.¹¹

3. Rükye Es‘ad Sâlih ‘Arrâr, “Ahkâmu Tasarrufi bi’l-Cüsseti fi’l-Fıkhi’l-İslamî / İslam Hukukunda Cesetler Üzerindeki Tasarruf Hükümleri” adlı yüksek lisans

⁸ Cemal Mehdî Mahmûd Akşa, “Teşrihü Cüsseti’l-İnsânî beyne’l-Hezeri ve’l-İbâheti-Dirâsetü Mukâreneti beyne’l-Fıkhi’l-İslâmî ve’l-Kânûni’l-Ved’î”, *Mecelletü’l-Hukûki li’l-Bühûsi’l-Kânûniyyeti ve’l-İktisâdiyyeti*, 1 (2010).

⁹ Semîra ‘Âid Diyât, *‘Ameliyyâtü Naklin ve Zürû‘ü’l-A‘zâi’l-Beşeriyyeti beyne’ş-Şer’i ve’l-Kanûn* (Lübnan: Menşûrâtü Halebi’l-Hukûkiyye, 2004).

¹⁰ Mehmet Aslantaş, *İslam Fıkhi’na Göre Adli Tıp Verilerinin Karîne Değeri* (Fırat Üniversitesi, 2008).

¹¹ Mes‘ûde Sâlimî, *Ahkâmu Teşrihi Cüsseti’l-Meyyiti fî Şerî’eti’l-İslâmiyyeti-Mukârenetün bi’l-Kânûni’l-Ved’i* (Câmi‘etü’ş-Şehîd Hamma Lehdâr, 2017-2018).

tezinde ceset üzerindeki tasarruflarla ilgili bütün fikhî hükümleri kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Cesedin ve ölümün mahiyetinden, cesedin muhteremliğinden, cesetle ilgili fikhî hükümlerden, varislerin ceset üzerindeki tasarruf yetkilerinden bahseder. Araştırma otopsiden çok cesetle ilgili yapılması gerekenler ve ceset üzerindeki tasarruf haklarıyla ilgilidir.¹²

4. Nâyif b. Sa'd b. 'Abdirrahmân Şenîfî tarafından hazırlanan "Ahkâmü Teşrîhi Cüsseti'l-Âdemî ve Tatbîkâtühü'l-Kadâiyye / İnsan Cesedinin Otopsisinin ve Adli Uygulamalarının Hükümleri" adlı yüksek lisans araştırmasında, insan otopsisinin hükümleri ve adli uygulamaları, ceza davalarının seyri, ifşanın doğruluğuna ve açıklığına bağlı olarak otopsi raporunun ceza davalarının seyri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre İslam hukukuna göre otopsi yapılmasının caiz olduğu, bir karine ve ispat aracı olarak görüldüğü ve bunun da ceza davaları üzerinde açık bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.¹³

Konuyla ilgili yapılmış olan makale çalışmaları

1. M Fatih Turan, "Fikhî Açıdan Otopsi" adlı makalesinde otopsinin tanımını yaparak otopsinin çeşitleri ve tarihçesinden bahsetmiştir. Adlî ve tıbbî otopsinin fikhî hükmünün Kur'an ve sünnette yer almadığını, otopsinin hükmünün verilirken klasik İslam fikhî âlimlerinin görüşlerinden faydalandığını ve zaruret prensibinin göz önüne alındığını aktarmıştır. Defnedilmiş cesedin otopsisi hakkında İslam hukukuna göre mezheplerin ihtilafı görüşlerini baz alarak zaruri durumlarda kabrin açılıp otopsinin yapılabileceğinin caiz görüldüğü sonucuna varmıştır.¹⁴

2. Muhammed Câsim 'Abdu 'İsâvî'nin, Enbâr Üniversitesi İslamî İlimler Dergisi'nde yayımlanan "Teşrîhü'l-Cüsesi Devâbitühâ ve Ahkâmüha fî Fıkhî'l-İslâmî / İslam Fıkhiında Otopsinin Kuralları ve Hükümleri" adlı makalesinde otopsinin hükmü

¹² Rükve Es'ad Sâlih 'Arrâr, *Ahkâmu Tasarrufi bi'l-Cüsseti fi'l-Fıkhî'l-İslâmî* (Câmi'etü Neccâhi'l-Vetanî, 2010).

¹³ Nâyif b. Sa'd b. 'Abdirrahmân Şenîfî, *Ahkâmü Teşrîhi Cüsseti'l-Âdemî ve Tatbîkâtühü'l-Kadâiyye* (el-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmî, 2005).

¹⁴ M Fatih Turan, "Fikhî Açıdan Otopsi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 23 (2014).

ile ilgili cesedin kutsallığını ihlal etmemek için dikkat edilmesi gereken kurallar ve kontrollerle otopsiye cevaz verilebileceği sonucuna varmıştır.¹⁵

3. Muhammed Haydara, “Teşrîhü'l-Cüsesi ve'l-İntifa'ü bi-'azâi'l-Meyyiti fi's-Şerî'ati'l-İslâmiyyeti ve'l-Kânûni't-Tıbbiyyi'l-Cezâirî / İslam Hukuku ve Cezayir Tıp Hukukunda Cesetlerin Otopsisı ve Ölülerin Organlarının Kullanılması” adlı makalesinde otopsinin tanımını yaptıktan sonra otopsinin çeşitleri ve hükümleri konusunda bilgiler vermiştir. Haydara, her ne kadar Cezayir tıp hukukunu referans almış olsa da bu makalesinde otopsi işleminin özel koşullara bağlı olarak caiz olduğu sonucuna varmıştır.¹⁶

Yapılan çalışmaların bir kısmı doğrudan, bazıları ise dolaylı olarak otopsinin fikhî hükmünden bahsetmektedir. Ulaşabildiğimiz kadarıyla doğrudan bu konuyla ilgili çalışmaların ülkemizde yeterli sayıda olmadığı, daha çok Arap ülkelerinde yapıldığı görülmüştür. Dolaylı olarak otopsinin fikhî hükmünden bahseden çalışmalar ise özellikle tıbbî cerrahinin İslam hukukuna göre hükmü konusunda yoğunlaşmıştır.

¹⁵ Muhammed Câsim ‘Abdu ’İsâvî, “Teşrîhü'l-Cüsesi Devâbitühâ ve Ahkâmüha fî Fıkhi'l-İslâmî”, *Mecelletü'l-'Ulûmi'l-İslâmî*, 28 (2007).

¹⁶ Muhammed Haydara, “Teşrîhü'l-Cüsesi ve'l-İntifa'ü bi-'azâi'l-Meyyiti fi's-Şerî'ati'l-İslâmiyyeti ve'l-Kânûni't-Tıbbiyyi'l-Cezâirîyyi”, *Mecelletü'l-Akâdemiyyeti li'd-Dirâsâti'l-İctimâ'îyyeti ve'l-İnsâniyyeti*, 6 (2011).

BİRİNCİ BÖLÜM

OTOPSİNİN MAHİYETİ, OTOPSİYLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE OTOPSİ

1.1. OTOPSİ

Otopsi, Grekçe bir sözcük olup “kendi gözüyle görme” anlamına gelir. Fransızca okunuşuyla Türkçeye geçen otopsi, ölüm sebebini ortaya çıkarmak için bir cesedi inceleme, ölü açımı gibi anlamlara gelir.¹⁷ Arapça karşılığı teşrih olup kesip yarmak anlamındaki “şerh” kökünden gelmektedir. Teşrih, etin net bir şekilde uzuvdan kesilmesi veya etin kemikten kesin bir şekilde kesilmesi demektir. Kesilen veya ince kıyılan etin bir parçasına “şerhatün” veya “şerîhatün” (شريحة ve شرح) denir.¹⁸ Teşrih ile ilgili ilim dalına da “ilmü’t-teşrih” denmektedir.¹⁹ Osmanlılarda otopsi kavramı, “feth-i meyit”, “feth-i nâs” ve “feth-i ceset” olarak isimlendirilmiştir.²⁰

Tıbbi bir terim olarak otopsi, cismin organik bileşiminin kesilmesi ve muayene edilmesi veya cesedin açılarak incelenmesi ilmidir.²¹ Otopsi, patolojik durumları ortaya çıkarmak için ceset üzerinde bilimsel çalışma yapmak olarak da tanımlanmaktadır. Özel bir otopsi türü olan adli otopsi ise, cinayet, kaza ve intihar gibi şüpheli durumlarda ölünün kimliğini açığa kavuşturmak, ölüm nedenini ve zamanını belirlemek ve ölüm sebebi hakkındaki iddiaları cevaplamak için yapılan otopsidir.²² Fıkıh kitaplarında bu kavram için özel bir tanım bulunmamakla beraber tıbbî tanımına

¹⁷ *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, "Otopsi", (Erişim 20 Mayıs 2022).

¹⁸ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisân al-‘Arab* (Lübnan: Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabiyye, 1986), "teşrih", 7/73.

¹⁹ Esin Kahya, “Teşrih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 07 Nisan 2022).

²⁰ Nursel Gamsız Bilgin vd., “Ülkemizde Adli Otopsinin Tarihçesi”, *Lokman Hekim Journal* 1/1 (2011): 8.

²¹ İbrahim Enis vd., *el-Mu‘cemü’l-Vasît* (Mektebetü’ş-Şurûki’d-Devliyye, 2004).

²² Gamsız Bilgin vd., “Ülkemizde Adli Otopsinin Tarihçesi”, 8.

yakın olacak şekilde, vücudun parçaları ve düzenini, damarları, sinirleri, kıkırdakları, kemikleri, etleri ve bunların dışındaki vücudun diğer bölümlerini inceleyen ilim olarak açıklanmıştır. Anatomi ve otopsiyi bilmeyen kimsenin Allah'ı tam olarak tanıyamayacağını belirten İbn Sadreddin'e göre teşrih, canlının bütün uzuvlarını ve düzeninin keyfiyetini ayrıntılarıyla inceleme, uzuvların fitrattaki harika yerindeliği ve Allah'ın kudretinin farkına varma bilgisidir.²³

1.2. OTOPSİNİN ÇEŞİTLERİ

Otopsi genel olarak hususi (özel) ve adli otopsi olmak üzere ikiye ayrılır. Başka bir açıdan otopsi; ölüm nedenini bulmaya yönelik otopsi, hastalıkla ilgili otopsi, talim amaçlı otopsi ve organ bağışısı otopsi olmak üzere dört kısımda incelenebilir.²⁴

1.2.1. Adlî / Cinâî Otopsi

Kişinin vefatına dair nedenler, vefat zamanının ve hakikatinin öğrenilmesi adli tıpta önemlidir. Ölüm nedenini bulmaya yönelik otopsi, hâkimin yanlış kararlar vermekten kaçınmasını, varislerin hakkını korumayı ve asıl suçluları ortaya çıkarmayı amaçlar.

Ölüm nedenini bulmaya yönelik otopsinin gerekli olmasının bir diğer sebebi ise, cenazenin kime ait olduğuna karar vermek, parçalanıp birbirine karışmış cesetleri teşhis etmek; ölünün yaşını, cinsiyetini vb. özelliklerini tespit etmek ve kisasın kime uygulanması gerektiğini bilmektir. Suikast ve düşmanlığın engellenmesi, toplumun güvenliğini zedeleyecek durumların oluşmaması ve insanları ithamlardan arındırmak için yapılan otopsi çalışmaları toplumsal adalet açısından önem arz etmektedir.²⁵

1.2.2. Hastalıkla İlgili Otopsi

Hastalıkları keşfetmek, hastalıkların nedenlerini ortaya çıkarmak ve yayılmasını engellemek, hastalıklara erken müdahale edip onlarla ilgili tedavi

²³ Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn 'an-Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992), 2: 150.

²⁴ Akşa, "Teşrihü Cüsseti'l-İnsâni beyne'l-Hezeri ve'l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne'l-Fıkhi'l-İslâmî ve'l-Kânûni'l-Ved'î", 676.

²⁵ 'İsâvî, "Teşrihü'l-Cüsesi Devâbitühâ ve Ahkâmüha fî Fıkhi'l-İslâmî".

yöntemleri geliştirmek amacıyla yapılan otopsidir. Bu otopsi türü bulaşıcı hastalıklarla mücadele etme açısından önemlidir.²⁶

Toplumsal maslahat, tedbir ve zaruretlere hastalıklarla ilgili otopsiyi gerekli kılmaktadır. Zira hastalığın topluma yayılmasını engellemek gerekir. Bu maslahatlar genel ve açıktır. Bu sebeple insanların sağığını tehdit eden hastalıkların önlenmesi amacıyla genelin özele takdim edilmesinde bir sakınca yoktur.²⁷

1.2.3. İlmî Otopsi / Kadavra Otopsi

Tıp öğrencilerinin, hocalarının gözetimi altında ceset üzerinde yaptıkları otopsi yöntemidir. Bu otopsi cesedin zahirî ve bâtinî yönlerinin incelenmesi, uzuvların tanınması ve ölçülmesi üzerinde durur. Ayrıca cesedin sağıklı mı veya hasta mı olduğunun bilinmesi, hastalığının nedeninin ne olduğu, bu hastalığın nasıl tedavi edileceğı, söz konusu hastalıkla ilgili herhangi bir ameliyat sırasında sıfır hatayla nasıl hareket edilmesi gerektiğini bilme ve tıbbî deneyimin geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır.²⁸

1.2.4. Organ Bağışı Otopsi

Otopsiyle ilgili kaynaklarda otopsinin çeşitleri genelde adlî otopsi, hastalık otopsi ve ilmî otopsi (kadavra otopsi) olarak zikredilmektedir. Ancak kanaatimize göre organ bağışı esnasında yapılan işlem de bir tür otopsidir. Organ bağışı bir kimsenin sağı iken, beyin ölümünün gerçekleşmesinin akabinde bütün organlarını veya organlarının bir bölümünü bağışlaması demektir. Doktorların bağışlanan organı çıkarıp onu ihtiyacı olan bir insana nakletmesi de bir otopsi çeşidi sayılır. Bu çeşit otopsi Amerika, Avrupa ve Türkiye’de yaygındır. İnsanın öldükten sonra organlarının bağışlanması ancak kişinin ölmeden önce vasiyet etmesiyle veya vasilerinin izin vermesiyle gerçekleşebilir.²⁹

²⁶ Haydara, “Teşrîhü’l-Cüsesi ve’l-İntifa’ü bi-‘azâi’l-Meyyiti fi’ş-Şerî’ati’l-İslâmiyyeti ve’l-Kânûni’t-Tıbbiyyi’l-Cezâiriyyi”, 59.

²⁷ Haydara, “Teşrîhü’l-Cüsesi ve’l-İntifa’ü bi-‘azâi’l-Meyyiti fi’ş-Şerî’ati’l-İslâmiyyeti ve’l-Kânûni’t-Tıbbiyyi’l-Cezâiriyyi”, 59.

²⁸ İsavî, “Teşrîhü’l-Cüsesi Devâbitühâ ve Ahkâmüha fı Fıkhi’l-İslâmî”, 10.

²⁹ Akşa, “Teşrîhü Cüseti’l-İnsâni beynel-Hezeri ve’l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beynel-Fıkhi’l-İslâmî ve’l-Kânûni’l-Ved’î”, 676.

1.3. OTOPSİNİN AŞAMALARI

Otopsi işlemi hazırlık, iç-dış muayene, laboratuvar araştırmaları ve otopsi işlemlerini raporlama olmak üzere beş merhaleden oluşmaktadır.³⁰

1.3.1. Hazırlık Aşaması

Hazırlık aşaması otopsi işlemleri için büyük önem arz etmektedir. Bu aşama adeta otopsinin pusulası gibidir. Bu aşamada olay mahallindeki bulgular, olaya şahitlik edenlerin görüşleri ve olayla ilgili görüntüler incelenmektedir. Hatta otopsisi yapılacak olan kişi ölmeden evvel bir hastanede yatmışsa o hastanede yapılmış kan veya radyoloji tetkikleri de incelenir. Zira bu tetkiklere bakılarak dış ve iç otopsi muayenesi için önemli ipuçları elde edilebilir.³¹

1.3.2. Harici (Dış) Muayene

Otopsinin ikinci aşaması olan bu muayenede öncelikle ölen kişinin, fiziksel özellikleri tespit edilip kayıt altına alınır. Bu muayenede cesedin kilosuna, yaşına, boyuna, saç ve ten rengine, sakalının veya bıyığının olup olmadığına, vücudunda dövme veya yara olup olmadığına ve ölen kişi erkek ise sünnetli olup olmadığına bakılmaktadır. Bu aşama kimlik tespitinde, ölüm zamanını tayin etmede ve iç muayene için ön bilgilere sahip olmada önemli bir rol oynamaktadır.³²

1.3.3. Dahili (İç) Muayene

Bir otopside iç muayene işlemi standart olarak vücutta kafa, göğüs ve karın olmak üzere üç boşluğun açılması şeklinde yapılmaktadır. Hastalık otopsilerinde mikrobun yayılmasını önlemek için bu boşlukların sayısı düşürülebilir. Ancak adli otopsilerde bu boşlukların açılması zorunludur. İncelenmesi gereken organlara gelince, bu durum otopsinin türüne göre değişmektedir.³³

³⁰ Gökhan Ersoy - Sadık Toprak, “Güncel Durumu ile Hukuki ve Tıbbi Açıdan Otopsi Süreci”, *Klinik Gelişim Dergisi* 22/Özel Sayı (2009): 66.

³¹ Ersoy - Toprak, “Güncel Durumu ile Hukuki ve Tıbbi Açıdan Otopsi Süreci”, 66.

³² Ersoy - Toprak, “Güncel Durumu ile Hukuki ve Tıbbi Açıdan Otopsi Süreci”, 67.

³³ Ersoy - Toprak, “Güncel Durumu ile Hukuki ve Tıbbi Açıdan Otopsi Süreci”, 68.

1.3.4. Laboratuvar İşlemleri

Bu aşamada otopsi sırasında cesetten alınan organlar veya sıvılar laboratuvar ortamında incelenir. Özellikle zehirlenme gibi şüpheli ve doğal olmayan ölümlerin sebebinin belirlenmesinde bu aşama oldukça önem arz eder.³⁴

1.3.5. Rapor

Bu aşamada otopside yapılan işlemler rapor haline getirilir. İlk olarak çıkan ön rapor, otopsinin sonuçlandığı, ölüyü gömmeye ruhsatının düzenlenebileceği anlamına gelmektedir. Ancak asıl olan son rapordur. Bu rapor patolojik incelemeler dahil bütün süreçlerin sonlandığı ve kesin bir hükme varıldığı anlamına gelmektedir. Ölüm sebebi anlaşılmamış olsa da bu durum son raporda belirtilir.³⁵

1.4. OTOPSİYLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.4.1. Ölüm

Otopsi yapılmadan önce veya otopsinin bir aşaması olan dış muayenede ölümün gerçekleştiği netleştirilmelidir. Ölüm kavramı bu açıdan hem otopsi hem de otopsiyle irtibatlı olan organ nakli için oldukça önemlidir. Çünkü ölünün organlarından yararlanma işlemi ölümün (beyin ölümü) meydana gelmesinden kısa bir süre sonra yapılmalıdır. Yani ölümün onaylanmasından hemen sonra organın alınması gerekir.

Ölümün Arapça karşılığı “mâte” fiilinin masdarı olan “mevt(m-v-t)” kelimesidir. Mevt, sözlükte hayatın zıddı, Yüce Allah’ın bir yaratışı olarak tanımlanmıştır.³⁶ Başka bir deyişle ölüm, ruhun bedenden ayrılmasıyla hayatın sona ermesi veya kişinin yaşam kaynağını kaybetmesi olarak tanımlanır.³⁷ Ölüm, İslam terminolojisinde irtihâl, vefat, ahiret yolculuğu, Hakk’a yürüme gibi metaforlarla da ifade edilmektedir.³⁸

³⁴ Ersoy - Toprak, “Güncel Durumu ile Hukuki ve Tıbbi Açıdan Otopsi Süreci”, 69.

³⁵ Ersoy - Toprak, “Güncel Durumu ile Hukuki ve Tıbbi Açıdan Otopsi Süreci”, 71.

³⁶ İbn Manzûr, “mvt”, 2/90.

³⁷ Salime Leyla Gürkan, “Ölüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Nisan 2022).

³⁸ *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, “Ölüm”, (Erişim 12 Mayıs 2022).

Bilimsel anlamda ilk defa 19. yüzyılda bir Fransız adli tıp doktoru olan Emanuelle Fodere (1764-1835) tarafından tanımlanan **somatik ölüm**; merkezi sinir, dolaşım (kalp) ve solunum (akciğer) sistemlerinin durmasıdır. Bu sistemler çalışmayı durdurduğunda kan akışı durur, beyne oksijen gitmediği için hücreler ölür ve ölüm gerçekleşir. Somatik ölüm tıpta olduğu gibi hukukta da geçerlidir. Somatik ölümden kısa bir süre sonra hücrelerin de ölmesiyle gerçekleşen ölüme, hücresel, klinik veya **biyolojik ölüm** adı verilmektedir. Daha çok organ nakilleri için 20. yüzyılda ortaya atılan bir kavram olan **beyin ölümü** ise somatik ölümlle ilişkili olan ve beynin işlevini yitirdiği ancak yapay olarak solunumun sürdürüldüğü ve kalbin çalıştığı ölüm şeklidir.³⁹

Modern tıp beyin hücrelerinin ölümünü beyin ölümü olarak değerlendirir ve bunu da gerçek ölüm olarak kabul eder. Çünkü yaşam beyinde ve dolayısıyla bedendedir. Bu durumda beyni eski haline döndürmek imkânsız olduğu için beyin ölümü gerçek ölüm olarak kabul görmüştür. Modern tıbbın görüşünü eleştiren Muhammed Said Ramazan el-Bûtî (1929-2013), günümüzde doktorların kalp atışı ile devam edebilen beyin ölümü dedikleri şeyin ölüm olmadığını ve doktorlar tarafından bu durumdaki kimsenin ölü sayılması o kişinin ölümüne sebebiyet vermek olduğunu ileri sürerek bunun bir suç olduğunu ifade etmiştir. Ona göre İslam hukukunun kesin ölüm olarak belirlediği durumlar şunlardır:⁴⁰

a) Kişinin kesin olarak ölmüş sayılması, doktorların beyin ölümüne bağlı olarak bütün vücudun bir süre sonra işlevsiz kalacağı ve kişinin ölümünün bu şekilde gerçekleşeceği beklentisine göre değil ölümün fiili olarak gerçekleşmesine bağlıdır.

b) Bu beklentiler bilimsel bir kesinliğe dayansa da hastanın hayata dönmesi rasyonel olarak imkânsız değildir ve bu nedenle hastanın hayata dönmesi hukuken de imkânsız değildir. Ayrıca İslam hukukunda yaşamın devamına hükmedilmesi ilkesi, tıbbi delillerinden daha güçlüdür.

³⁹ Sermet Koç - Muhammet Can, “Ölüm Kavramı ve Ölü Muayenesi”, *Klinik Gelişim Dergisi* 22/Özel Sayı (2009): 11.

⁴⁰ Muhammed Said Ramazân Bûtî, *Qadâyâ fıkhiyye mu'âşıra*, 5. Bs (Dârü'l-farabî, 1994), 127.

Hastanın kalbi ve solunum sistemi durmuşsa, ölümüne kesin olarak hükmedilmesi için beyninin ölmesini beklemek gerekir. Ancak tıbbi muayene beyninin öldüğünü gösterirse, kalbinin ve nefesinin durması beklenmelidir. Bu konuda dikkate değer bir diğer durum da beyin ölümü gerçekleşen bir hastanın suni canlandırma ekipmanına bağlanarak kalbinin atmasını sağlama ve nefes alışını düzenleme durumunda doktorların inisiyatif alıp hastayı cihazdan ayırması ve bu şekilde ölümüne yol açmasının caiz olup olmadığıdır. Ayrıca hastanın bu cihazlara ne kadar süre bağlı kalacağı da üzerinde durulması gereken bir diğer konudur.⁴¹

Bûtî'ye göre cihaza bağlı hastanın ister doğal bir şekilde isterse cihaza bağlı olarak kalp atışları olduğu sürece ve hasta nefes alıp verdiği sürece, ölümü hakkında karar verilmez. Cihazlar hastanın gerçek durumunun bilinmesini engellemektedir. Bu nedenle bu cihazları hastadan ayırmak onu öldürmek veya ölümüne neden olmak sayılmaz. Çünkü gerçek hayat cihazlardan kaynaklanmaz, hayat varlıktan yayılan sırdır ve hastanın durumunu bilmenin sağ mı veya ölü mü olduğunu ancak bu cihazları ondan ayırmakla öğrenilir. Ölüm kanıtı doğrulanırsa öldüğüne hükmedilir. Aksi takdirde sağ olduğuna hükmedilir.⁴²

Doktorlar, kalp ve akciğerlerin çalışmayı durdurduğu bir beyin hücresi ölümü vakası ile bir beyin hücresinin hayatta kalması vakası arasında ayırım yaparlar. İlk durumda kalp ve akciğerler çalışmayı durdurursa ve suni canlandırma ekipmanını beyin hücrelerinin ölümünden önce bağlamak mümkünse, doktorun bu cihazları bundan sonra ayırmasına izin verilmez, aksi takdirde hastanın ölümüne neden olur. Doktor sürenin uzunluğunu, malî külfeti veya hastayla aynı durumda olan başka hastaların varlığını mazeret gösteremez.⁴³

İkinci durumda bu cihazlar beyin hücrelerinin ölmesi, kalbin durması ve solunumun durmasından sonra bağlanmışsa, cihazların bağlantısının kesilmesi caizdir ve bu durum hastanın ölümüne sebebiyet vermek sayılmaz. Çünkü bu durumda

⁴¹ Bûtî, *Qaḍâyâ fıkhiyye mu'âşıra*, 127.

⁴² Bûtî, *Qaḍâyâ fıkhiyye mu'âşıra*, 127.

⁴³ Bûtî, *Qaḍâyâ fıkhiyye mu'âşıra*, 128.

cihazların işlevi, oksijen yüklü kan ve diğer yaşamsal ihtiyaçları sağlayarak vücudun bazı organlarının yaşamını korumaktır.⁴⁴

Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu (14.12.2006 tarihli karar) ve İslam dünyasının önde gelen fetva kurulları ise, doktorların beyin ölümünün gerçekleştiğini söyledikleri ve hayata geri dönüşü tıbben mümkün olmayan kişinin yapay canlandırma cihazlarından ayrılmasının caiz olduğunu belirtmişlerdir. Bu kurullar doktorların ihtisas alanına giren beyin ölümünün ölüm olarak sayılmasında tıp uzmanlarının görüşlerine uymak gerektiğini beyan edip beyin ölümünün tıp ve hukuk camiasında kabul gördüğü şekliyle ölüm olarak kabul etmişlerdir.⁴⁵

1.4.2. Ceset

Ceset kelimesi sözlükte naaş veya ölü beden anlamına gelir.⁴⁶ Türkçede ceset olarak kullanılan cesed (c-s-d) kelimesi Arapça bir kelime olup insan cismine verilen isimdir.⁴⁷ Cisim (c-s-m) ise yine Arapça bir kelime olup insan, hayvan ve büyükçe yaratılmış türlerin organ ve bedenlerinin toplamı demektir.⁴⁸ Başka bir görüşe göre cisim insan, hayvan ve bitki gibi eni, boyu ve derinliği olan varlık anlamına gelmektedir.⁴⁹ İnsan dışındaki varlıklar için kullanılıp kullanılmayacağı tartışılmıştır. Ceset aynı zamanda gövde ve beden anlamlarına gelip ruh ne nefis kavramlarının zıddıdır.⁵⁰

1.4.3. Kadavra

Kadavra (*cadavere*) kelimesi İtalyanca kökenli bir kelime olup sözlükte tıp öğretimi için kullanılan ölü insan veya hayvan bedeni demektir.⁵¹ Tıp literatüründe ise ilgili yasalara uymak kaydıyla doktor veya doktor adaylarının eğitimine yardımcı olması amacıyla kullandıkları, gerektiğinde içini açtıkları ceset olarak tanımlanır.

⁴⁴ Bûtî, *Qadâyâ fıkhiyye mu'âşıra*, 128-129.

⁴⁵ Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, *Tıp ve Sağlıkla İlgili Fetvalar*, 1. Baskı (Ankara: DİB Yayınları, 2020), 111.

⁴⁶ *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, "Ceset", (Erişim 20 Mayıs 2022).

⁴⁷ İbn Manzûr, "csd", 2/281.

⁴⁸ İbn Manzûr, "csm", 2/284.

⁴⁹ İbrahîm Mustafâ vd., *el-Mü'cemü'l-Vesît*, 2. Bs (Tahran: İntişârâtü Nâsır Hasrû, 1972), "csm", 1/122.

⁵⁰ H. Bekir Karlığa, "Cisim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Mayıs 2022).

⁵¹ *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, "Kadavra", (Erişim 20 Mayıs 2022).

Kadavralar sayesinde tıbbî eğitim ve araştırmalardan elde edilen bilgiler topluma nitelikli sağlık hizmetleri olarak yansımaktadır.⁵²

1.4.4. Cenîn

Cenîn, Arapça bir kelime olup “cenne” kökünden türemiştir. Çoğulu “ecinne” veya “ecnün” şeklinde gelir. Anne karnındaki henüz doğmamış canlı/çocuk anlamına gelir. Kelimenin kökü örtülen, gizli kalan anlamına geldiği için bu kökten türeyen cenîn kelimesi de asıl anlamıyla anne karnında gizlenmiş olan demektir.⁵³ Bitki biliminde tohumdaki ilk filize cenîn denir.⁵⁴

Klasik İslam kaynaklarında da cenin ana rahmine düşmüş ve hâlâ doğmamış çocuğu ifade eder. Cenînin hukuki olarak bir birey sayılması konusunda ise mezhepler farklı tanımlar yapmıştır. Şafiî mezhebine göre canlının şekli belli olsa da olmasa da ana rahmine düştüğü anda cenîn olarak adlandırılır.⁵⁵ Zahirî mezhebine göre alaka (emriyo) aşamasındaki canlıdır.⁵⁶ Malikî mezhebinde ana rahmindeki mudğa (et parçası) aşamasındaki canlıya denir.⁵⁷ Hanbelî mezhebinde ana rahmindeki canlının insan şeklini almaya başladığı aşamadaki hâline cenîn denir.⁵⁸ Hanefî mezhebinde ise ana rahmine düştükten sonra insan şeklini alıp saç, tırnak ve parmak gibi uzuvları oluşan canlıya cenîn denir.⁵⁹

Tıp literatüründe cenîn kavramı yerine, latince bir kelime olan “fetüs” kavramı kullanılmaktadır. Fetüs, üçüncü aydan doğuma kadar anne karnındaki canlıya verilen isimdir. Fetüsün üçüncü aydan önceki dönemine “embriyo (oğulcuk)” denmektedir. Fetüs döneminde embriyodan farklı olarak oluşan canlı, insan şeklini almaya başlar.⁶⁰

⁵² “Kadavra Bağışı Süreci ve Anatomistin Sorumlulukları” (Türk Anatomi ve Klinik Anatomi Derneği, t.y.), 2.

⁵³ İbn Manzûr, “cenne”, 2/386.

⁵⁴ Mustafâ vd., “cenne” 1/141.

⁵⁵ Muhammed b. İdris Şafi’î, *el-Ümm* (Beyrut: Daru’l-Ma’rife, 1990), 115.

⁵⁶ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr fî Şerhi'l-Mucellâ bi'l-İhtisâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y), 9/237.

⁵⁷ Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd el-Kurtubi Bâcî, *el-Münteka şerhu'l-Muvatta* (Mısır: Matbaatüs-Saâde, 1914), 7: 80.

⁵⁸ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Muğni* (Mısır: Mektebetu'l Kahire, 1968), 8/406.

⁵⁹ Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa Bedruddîn Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), 13: 218.

⁶⁰ *Tıp Sözlüğü*, “Fetus” (Erişim 07 Ağustos 2022).

Pozitif hukukta cenîn için mevzuatta geçen bir tanım olmamakla beraber Türk Medeni Kanunu'nun 28. maddesi cenînin tanımı hakkında bir işaret vermektedir.⁶¹ Buna göre cenîn; ana rahmine düşmüş, hâlâ doğmamış ve sağ doğması halinde ana rahmine düştüğü andan itibaren hakları olan çocuk olarak tanımlanmaktadır.⁶²

1.4.5. Adlî Tıp

Adlî, Arapça “‘adl” kökünden türemiş mensup bir isim olup adaletle ilgili olan anlamına gelmektedir. Adlî tıp, gerçeklerin meydana çıkması için mahkemelere yardımcı olan tıp dalı olarak tanımlanır. Başka bir deyişle, insan bedeninde ortaya çıkan zararların niteliğini araştıran tıbbi bir ilimdir. Adlî tıp, hukuk ve tıp biliminin kesişmesinden doğmuştur. Araştırmamızın konusu olan otopsi, adlî tıbbın görevlerinden biridir.⁶³

1.5. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE OTOPSİ

Şüphesiz tıp ilmi insanoğlunun bildiği en eski ilimlerdenidir. Çünkü tıp ilmi insanın sağlığı ve selameti ile doğrudan ilgilidir. Otopsi de tıp ilminin bir dalıdır. Genel olarak kaynaklar otopsinin kökenini Eski Mısır, Mezopotamya, Yunan ve Roma medeniyetlerine dayandırmaktadır.⁶⁴

Antik Mısırlıların ölüyü parçalamaları, mumyalamaları ve içkembesini çıkarmaları otopsiyle ilgilendiklerine yorulmaktadır. Çünkü Antik Mısır'da tıp mesleğiyle ilgili yasaların mevcut olduğu ve ceza uygulamak için yaraların mahiyetini bilen uzman hekimlerin olduğu bilinmektedir. Yunanlıların, özellikle Hipokrat⁶⁵ (M.Ö. 460-M.Ö. 375) ve Câlînûs⁶⁶ (129-216) hayvanlarla ilgili bilgilerini karşılaştırması eski insanların otopsiyle ilgilendiklerini düşündürmektedir.⁶⁷

⁶¹ “Türk Medeni Kanunu”, *Resmî Gazete* 24607 (08/12/2001), Kanun No. 4721, md. 28.

⁶² Leyla Müjde Kurt, “Cenin Malvarlığı Hakları”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/1 (2011): 179.

⁶³ Aslantaş, *İslam Fıkhi'na Göre Adlî Tıp Verilerinin Karîne Değeri*, 1.

⁶⁴ Ahmet Yüksel, “Osmanlılarda Otopsi”, *Belleten* 77/2013 (2013): 876.

⁶⁵ Tıbbın babası olarak bilinen İyonyalı hekim

⁶⁶ Bergamalı Galen, Antik Roma'nın meşhur tıp doktoru ve bilim insanıdır.

⁶⁷ Züheyr Ahmed Siba'î - Muhammed Ali Bâr, *et-Tabîb Edebuh ve fikhuh* (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1997), 161.

Dinlerde otopsi konusuna baktığımızda İslam'da ve Hristiyanlık'ta otopsiyi yasaklayan herhangi bir hüküm yoktur. Yahudilik'te insan Tanrı'nın suretinde yaratıldığı için ölümünde de saygıdeğer olarak görülmüştür. Bu yüzden Yahudilik inancında cesedin derhal gömülmesi emredilmiştir. Ayrıca İnsan cesedinin “parçalanması” veya “rezil edilmesi” yasak kılınmıştır. Ancak hayat kurtarmak anlamına gelen “Pikuach Nefesh” prensibince, katillerin belirlenmesi, hastalıkların teşhisi ve tedavisi için gerektiği durumlarda otopsi yapılmasına izin verilmiştir.⁶⁸ Pikuach Nefesh, prensibine göre insan yaşamının korunması bazı durumlar hariç tüm dinî inanç ve kuralların önüne geçer. Örneğin bir Yahudi yaşamak için “Şabat”⁶⁹ kurallarını ihlal edebilir. Dahası hayatı söz konusu olduğunda bu kuralları ihlal etmek onun üzerine farz olur. Yahut “Yom kippur”⁷⁰ gününde yemek kokusunu alan oruçlu hamile bir kadına onu iyi hissettirecek kadar yemek yedirilmesi gerekir.⁷¹

1.5.1. Batıda Otopsi

Batı Hristiyan dünyasında, Üveis Maskar'ın (1900-1982)⁷² F. Gron'a dayandırdığı bilgilere göre insan cesedi üzerindeki ilk otopsinin Norveç'te 1111 yılında yapıldığı ancak bu bilginin yer aldığı bildirinin Norveç dilinde yapılmış olması Uluslararası tıp literatüründe hak ettiği yeri bulamamasına neden olmuştur.⁷³

Batı dünyasında otopsinin, 1240 yılında Sicilya Kralı Friedrich II (1194-1250) tarafından Salerno ve Napoli tıp mekteplerindeki ders yönetmeliklerine şu ifadeyi eklemesiyle resmen başladığı düşünülmektedir: “Hiç kimse, tıp öğrenimi bitirip diplomasını aldıktan sonra bir yıl boyunca yetkili bir doktorun yanında Anatomi tatbikatı görmeden cerrah olamaz.”⁷⁴ Parmalı Salimbene (1221-1290)⁷⁵ 1288 yılında yazdığı günlüğünde, batıda bilinen ilk otopsinin, 1286 yılında İtalya'nın Cremona

⁶⁸ Yusuf Besalel, “Otopsi”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3 c. (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2001) 2/464.

⁶⁹ Yahudilikte ibadet edilen, dinlenen kutsal gün olan cumartesi

⁷⁰ Yahudilikte kefareet orucunun tutulduğu bayram

⁷¹ Semanur Uzun, “Yahudilikte Salgın Hastalıklarla Mücadele ve Aşılınmaya Karşı Yaklaşımlar: Covid-19 Örneği”, *Oksident: Yahudilik, Hristiyanlık ve Batı Araştırmaları Dergisi* 3/2 (2021): 187-189.

⁷² Ord. Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi Histoloji ve Embriyoloji Kürsüsü Başkanlığı'ndan emekli

⁷³ Üveis Maskar, “İslâm'da ve Osmanlılarda Otopsi Sorunu Üzerine Bir Etüd”, *Patoloji Bülteni* 3/3 (1976): 68.

⁷⁴ Maskar, “İslâm'da ve Osmanlılarda Otopsi Sorunu Üzerine Bir Etüd”, 268.

⁷⁵ Fransisken İtalyan Rahip

kentinde veba salgınında hayatını kaybeden bir kişiye yapıldığını bildirmiştir.⁷⁶ İlk kapsamlı adli tıp otopsi ise 1302 yılında İtalya'nın Bologna kentinde zehirlenerek ölen bir kişiye, dört doktorun yardımıyla Dr. Barteloma da Varignana tarafından yapılmıştır.⁷⁷

Batıda bazı ülkelerdeki otopsi çalışmalarının başlama tarihleri şöyledir:⁷⁸

Ülke	Şehir	Yıl	Ülke	Şehir	Yıl
İtalya	Cremona	1286	Hollanda	Löwen	1517
Fransa	Montpellier	1315	İsviçre	Basel	1531
Çekoslovakya	Prag	1348	İngiltere	Oxford	1549
İspanya	Lerida	1391	Danimarka	Kopenhag	1585
Avusturya	Viyana	1404	İsveç	Upsala	1650
Batı Almanya	Köln	1479	ABD	Philadelphia	1731
Doğu Almanya	Leipzig	1500	Rusya	Moskova	1706
İskoçya	Edinburg	1505	Norveç	Oslo	1750

Bu tabloda Norveç'in dikkat çekici bir şekilde kronolojik olarak sonda yer almasının sebebi, daha önce de zikrettiğimiz gibi bu konudaki bildirilerin Norveç dilinde yazılmış olmasına bağlanmıştır.

Kayıtlara geçen ilk otopsinin Papa'nın iznine bağlı olarak yapılması Hristiyan Batı dünyasında dini hassasiyetlerin göz önüne alındığını göstermektedir. İlk otopsiye

⁷⁶ Esin Kahya, "Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?", *Belleten* 43/Ekim 1979 (1979): 740.

⁷⁷ Gamsız Bilgin vd., "Ülkemizde Adli Otopsinin Tarihçesi", 8.

⁷⁸ Maskar, "İslâm'da ve Osmanlılarda Otopsi Sorunu Üzerine Bir Etüd", 269.

Papa izin vermiş olsa dahi Avrupa’da uzun bir süre kilise otopsiye karşı çıkmıştır. 1524 yılına gelindiğinde Papa VII. Clement otopsiye serbestlik tanımıştır.⁷⁹

Avrupa’da, otopsinin ilk yıllarından 16. yüzyıla kadar Osmanlıda olduğu gibi otopsi için kadavra temininde sorun yaşanmıştır. Bu sorun ölüm cezası almış suçluların cesetlerini kullanarak çözülmeye çalışılmıştır. Bu yüzden cesetler çok fazla değişmeden ve bozulmadan otopsi için kullanılabilsin diye ölüm cezası, otopsi uzmanlarının belirlediği şekilde infaz edilmiştir.⁸⁰

1.5.2. İslam Dünyasında Otopsi

İslam dini tıp ilmine büyük önem vermiş ve tedavi olmayı teşvik etmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) bir hadisinde “Allah (c.c) şifasını göndermediği hiçbir hastalık indirmemiştir.”⁸¹ diye buyurmuştur. Tıp ilmini öğrenmek İslam dininde farz-ı kifâye olarak kabul edilmiştir.

Müslüman doktorlar tıbbın gelişmesine katkıda bulundukları gibi otopsi ilmine de katkıda bulunmuşlardır. Bu başlıkta önce Müslümanların otopsi ilmindeki çalışmalarından, daha sonra Müslümanların otopsi yapıp yapmadıkları konusundaki tartışmalardan bahsedilecektir.

İslam’ın ilk yıllarına baktığımızda dördüncü halife Hz. Ali, Abdurrahman b. Mülcem (ö. 661) tarafından suikaste uğradığında dönemin en kıdemli hekimi olan Esîr b. Amr es-Sakûnî bir koyunun hâlâ sıcak olan ciğerinden bir damar almış ve Hz. Ali’nin yarasının içine sokmuştur. Damara üfledikten sonra damarı çıkarmış, damarın üzerinde beynin beyaz maddelerini bulunca darbenin beyin zarına ulaştığı tespit etmiş ve Hz. Ali’nin şehit olduğu kanısına varmıştır. Bu durum da Müslüman doktorların insan vücudunu önceden bildiklerini ve otopsiyle ilgili deneyim kazandıklarını göstermektedir.⁸²

⁷⁹ Yusuf Atan vd., “Dr. Charles Ambroise Bernard: Türkiyede Adli Otopsinin Başlangıcı”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 2/3 (2018): 156.

⁸⁰ Kahya, “Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?”, 754.

⁸¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi ‘u’ş-şahîh*, 2. Bs (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422) "Tıbb", 1 (No. 5678).

⁸² Yakût Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1993), 1: 93.

Müslümanlar, Abbasiler döneminde özellikle halife Me'mûn döneminde (813-833) açılan Beytül-Hikme'de Farsçadan ve Süryaniceden otopsi dahil çeşitli ilimlerde birçok kitabı Arapçaya tercüme etmişlerdir.⁸³ Bu dönemin en meşhur mütercimi Huneyn b. İshak (810-873) tıp ilminde Câlînûs'un yaklaşık yüz yirmi dokuz kitabını tercüme etmiştir. Câlînûs'un otopsi ilminde kaleme aldığı en önemli eseri olan "Peri anatomikon egkheireseon" adlı kitabı "Kitâbü't-Teşrîh" (كتاب التشریح) adıyla Arapçaya çevirmiştir. Bu kitap Oxford Üniversitesi Bodleian kütüphanesinde korunmaktadır.⁸⁴

İslam dünyasında Tıp ilmiyle meşhur olmuş Ebûbekir er-Râzî (865-925)⁸⁵, Ali b. Abbas el-Mecûsî (930-994)⁸⁶, İbn Sînâ (980-1037)⁸⁷, İbnü'l-Heysem (965-1038/1040)⁸⁸, Abdullatif el-Bağdâdî (1162-1231)⁸⁹ ve İbnü'n-Nefis (1210-1288)⁹⁰ gibi büyük Müslüman doktorların tıp ve otopsi ilmine katkılarından bahsetmekte yarar vardır.⁹¹ Bu Müslüman doktorlar yazdıkları eserlerde otopside bahsetmişlerdir. Bu durum onların otopsi ilmi ile ilgilendiklerini gösterir. Bahsedilen bu otopsinin, insan otopsisini mi yoksa hayvan otopsisini mi olduğu konusunda kesin bir bilgi olmamasına rağmen aşağıda zikredilecek sebeplerden ötürü insan otopsisini ile ilgilendikleri söylenebilir. Otopsi ilmine katkıda bulunan Müslüman doktorların çalışmaları şunlardır:

-İslami tıbbın dâhilerinden sayılan Ebûbekir er-Râzî, tıpta, kimyada, felsefede üstün bir dereceye ulaşmıştır. Râzî, "recurrent laryngeal" adlı gırtlak sinirinin "laryngeal" dalını ilk tanımlayan kişidir. Aynı zamanda hayvan kalbinin çıkarıldıktan sonra hayvanın ölene dek hareket ettiğini de söylemiştir. Buradan Müslüman

⁸³ Muhammed b. 'îd Vezînânî, "Teşrîhu Cüsesi'l-Mevtâ ve Mevkifü'l-Fukahâi minhu", *el-Mecelletü'l-İlmiyyetü likülliyyeti Usulî'd-Dîn ve'd-Da'vet bi'z-Zakâzîk* 1/28 (2016): 1015.

⁸⁴ Hasan Katipoğlu - İlhan Kutluer, "Huneyn b. İshak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Mart 2022).

⁸⁵ Tam adı Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî'dir. Rey / İran doğumlu hekim ve filozoftur. "Araplar'ın Galeni" unvanıyla da bilinmektedir.

⁸⁶ Ahvaz / İran doğumlu tıp âlimi. Mecûsîliği benimsemiş ailesine nisbetle kendisine Mecûsî denmiştir.

⁸⁷ Tam adı Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ'dır. Buhara / Özbekistan doğumludur. Meşşâilik ekolü filozofu ve orta çağdaki tıp ilminin en önemli temsilcilerindendir.

⁸⁸ Tam adı Ebû Alî Muhammed b. el-Hasen b. el-Hasen b. el-Heysem el-Basrî el-Mısırî'dir. Basralı fizik, matematik, optik ve astronomi âlimidir.

⁸⁹ Bağdat / Irak doğumlu doktor ve filozoftur. Tam adı Muvaffakuddîn Abdullatif b. Yûsuf b. Muhammed el-Bağdâdî'dir. İbn Nokta veya İbnü'l-Lebbâd olarak da bilinir.

⁹⁰ Dimaşk doğumlu filozof ve doktordur. Tam adı Ebû'l-Hasen Alâuddîn Alî b. Ebi'l-Hazm İbnü'n-Nefis el-Kareşî ed-Dimaşkî'dir. Küçük kan dolaşımını keşfetmesiyle meşhurdur.

⁹¹ Muhammed Ali Bâr, *İlmü't-Teşrîh inde'l-Müslimîn* (Cidde: Dârü's-Su'ûdiyyeti li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1989), 15.

doktorların insan otopsisini ile ilgilendikleri gibi hayvan otopsisiniyle de ilgilendikleri anlaşılmaktadır. Râzî kitaplarında otopsi ile ilgili özel bir bölüm ayırmıştır. Horasan emiri Mansur b. İshak için yazdığı “el-Mansûrî (المنصوري)” adlı eseri otopsi ilmiyle ilgili çok kapsamlı bir kitaptır. Çünkü o otopsinin bütün meselelerini bu kitapta toplamıştır. Bu kitap Avrupa’da otopsi ilmine önem veren bazı kişilerce tercüme edilmiştir.⁹²

-Ali b. Abbâs el-Mecûsî, kan dolaşımının kılcal damarlarda olduğunu ilk ifade edendir. Mecûsî, “el-Kâmilu fi’s-sina‘ati’tıbbiyye(الكامل في الصناعة الطبية)” adlı kitabında toplardamarlarla atardamarlar arasında menfezler olduğunu ifade etmiş ve atar damarlar kesildiğinde kanın toplar damarlardan da boşaldığını buna delil olarak göstermiştir. Mecûsî’nin bu kitabında kalp otopsisini ve kan dolaşımıyla ilgili verdiği detaylar, günümüzde bu konudaki yeni bilgilerle neredeyse örtüşmektedir. Süryanice ve Latinceye de çevrilip tıp derslerinde okutulan bu kitap, İbn Sînâ’nın kitabı meşhur olmadan önce temel kaynak olarak gösterilmiştir.⁹³

-Müslüman doktorlar içinde büyük bir üne sahip olan İbn Sînâ’nın tıp ansiklopedisi hükmünde olan “el-Ğânûn fi’t-Tıbb (القانون في الطب)” adlı eseri İslam devletlerinde ve Avrupa’da asırlarca tıp derslerinde birinci kaynak olarak okutulmuştur. İbn Sîna bu eserde otopside de bahsetmiştir. Bu kitabı incelediğimizde kitabın muhtelif yerlerinde otopsi ile ilgili görüşlere rastlanır. Kemiklerin anatomisi konusundan ayrıntılı bir şekilde bahseder. Bu da İbn Sînâ’nın insan iskeleti üzerine çalıştığını gösterir. Daha sonra eklem ve çeşitlerinden bahseder. İnsan bedenindeki kas ve damarların otopsisini açıklar. Ardından kalp, akciğer, karaciğer, dalak, böbrek, mesane, rahim ve benzeri organların anatomisinden bahseder. İbn Sîna el-Ğânûn adlı kitabında otopsi hakkında yazdıklarını çok değerli görür. Büyük bir bilimsel kaynak niteliğinde olan bu eser bazı basit bilimsel hatalar içermesine rağmen kendi zamanına nispeten başyapıt niteliğinde bir kitaptır.⁹⁴

⁹² Siba’î - Bâr, *et-Tabîb Edebuh ve fikhu*, 171.

⁹³ Muhammed Ali Bâr, “et-Teşrîh ulûmuhu ve ahkâmuhu”, *Mecelletü’l-mecma’i’l-fikhi’l-İslâmî*, 8 (1995): 190.

⁹⁴ Bâr, *İlmü’t-Teşrîh inde’l-Müslimîn*, 172.

-Otopsiye katkıda bulunan bir diğer Müslüman doktor İbnü'l-Heysem / Hasan b. Heysem, optik biliminin öncüsüdür. İbnü'l-Heysem, “Kitâbü'l-menâzir” adlı kitabında gözün yapısından ve görme bozukluklarından bahsetmiştir. O, Câlînûs’un da benimsediği geleneksel göz-ışın teorisinin hatalı olduğunu söyleyerek görme olayının gerçekleşmesinde ışığın gözden değil nesneden geldiğini açıklamıştır. Böylece nesne-ışık teorisini ortaya atmıştır. Bu teoriye göre ışık doğrusal olarak hareket etmekte ve nesnelerden yansıyan ışık göze ulaşarak görüntü oluşmaktadır.⁹⁵

-Abdullatif el-Bağdâdî, tıp, hadis, fıkıh ve lügat âlimidir. Bağdâdî, Hicrî 597 yılında Kahire’de bir tepedeki mezarlıkta on binden fazla cesedi muayene etmiştir. “el-İfâdetu ve’l-i’tibâru fi’l-umûr fi Mısre” adlı eserinde otopsi muayeneleri sonucunda Câlînûs’un aksine alt çene kemiğinin, aralarında büzgü bulunan iki kemikten değil bir kemikten oluştuğunu ortaya çıkarmıştır.⁹⁶

-Otopsiye katkı sunan bir diğer Müslüman doktor olan İbnü’n-Nefis, otopsi ilminde ilk müstakil kitap yazan kişi kabul edilir. İbn Sîna’nın el-Ğânûn adlı kitabında otopsiyle ilgili farklı yerlerde zikredilen konuları kitabında bir araya getirmiştir. Kitabını “Şerhü Kitabi’t-Teşrihi min- Ğânûni İbn Sînâ” (شرح كتاب التشريح من قانون ابن سينا) olarak isimlendirmiştir. İbnü’n-Nefis, otopsiyi genel ve özel otopsi olarak ikiye ayırmıştır.⁹⁷

a. Genel Otopsi: Her uzvun ayrı ayrı değerlendirildiği otopsi türüdür.

b. Özel Otopsi: Uzuvarın derin bir inceleme sonucu uygulamalı olarak değerlendirildiği otopsi türüdür.⁹⁸ İbnü’n-Nefis kalp otopsisini dikkatli bir şekilde incelemiştir. İbn Sînâ ve Câlînûs gibi tıp uzmanlarının iddia ettikleri gibi kalbin üç pompası olduğu hakkındaki görüşlerini reddetmiştir. Bu görüşlerin aksine, yaptığı otopsi çalışmalarıyla kalbin iki pompasının olduğunu ortaya çıkarmıştır.

⁹⁵ Hüseyin Şen, *100 Objede İslam Bilim Tarihi Sergisi* (Ankara: Cumhurbaşkanlığı Yayınları, 2021), 136.

⁹⁶ Mahmut Kaya, “el-İfâde ve’l-i’tibâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim: 19 Temmuz 2022).

⁹⁷ Akşa, “Teşrihü Cüsseti’l-İnsâni beyne’l-Hezeri ve’l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne’l-Fıkhi’l-İslâmî ve’l-Kânûni’l-Ved’î”.

⁹⁸ Kassâr, *Hükmü Teşrihi’l-İnsâni beyne’ş-Şerî’eti ve’l-Kânûn*, 24.

Batılı bazı araştırmacılar, Müslümanların otopsiyi bilmediklerini ve otopsiyle ilgilenmediklerini iddia etmişlerdir. Bazıları önyargılı bir şekilde Kur'an'da otopsinin yasaklandığını delil olarak göstermiş, bazıları da Hz. Aişe'den rivayet edilen ve İslamiyet'in ölümlere duyduğu saygıyı ifade eden şu hadisi delil olarak ileri sürmüşlerdir: "Ölünün kemiğini kırmak, sağ iken kırmak gibidir."⁹⁹ Oysa İslamiyet insanın ölüsüne ve dirisine saygı gösterip insanın ölüsüyle beyhude bir şekilde oynamayı ve cesedin yapısını bozmayı yasaklamıştır. Ancak bu durum, İslam'ın otopsiyi yasakladığına delalet etmemektedir. Zira tıp ilmi insanlığa hizmet eden ilimlerden biridir. Bundan dolayı Müslüman doktorlar otopsi ilmine yönelmişler ve daha önce, meşhur Müslüman doktorlardan bahsederken zikrettiğimiz gibi bunu öğrenmek için insan ve hayvan cesetleri üzerinde incelemeler yapmışlardır.¹⁰⁰

Eğer dinin otopsiyi yasaklayan bir hükmü olsaydı, Müslüman doktorlar bu ilimle ilgilenmezdi. Çünkü bütün Müslüman doktorlar geniş bir İslami kültüre de sahipti. Örneğin İbnü'n-Nefis aynı zamanda bir Şafii âlimi, İbn Rüşd (1126-1198) ise aynı zamanda bir Maliki âlimiydi. O zamanlar İslami ve müspet ilimler arasında bir bölünme yoktu. İslam dünyasında fizik, astronomi ve tıp ilimleriyle uğraşanlara herhangi bir cezai müeyyide uygulamamıştır. Bunun aksine bu ilimlerle hasbihal olanları İslam halifeleri ve Müslüman halklar cesaretlendirmiş ve tebrik etmişlerdir. Dolayısıyla zanna dayanarak Kur'an'ın otopsiyi yasaklamış olabileceğini veya bazı hadislerin asıl mesajını öğrenmeden bu hadislerin otopsiyi yasakladığını söylemek hakkaniyete uygun değildir.¹⁰¹

Kur'an'da otopsinin yasaklandığı yanlışlığına Prof. Dr. G. Wolf-Heidegger (1910-1986) adlı İsviçre Basel Üniversitesi Anatomi Kürsü başkanı örnek olarak verilebilir. G. Wolf-Heidegger, 1961 yılında anatomi ile ilgili yazmakta olduğu bir kitabı hakkındaki radyo konuşmasında Müslümanların tıpta ilerleyememesinin sebebinin Kur'an'ın otopsiyi yasaklamasına bağlamıştır. Bu bilgisini de G. B. Toderi'nin bir müftüye "İnsan cesedi parçalanabilir mi?" diye sorması üzerine,

⁹⁹ Zekiyyüddîn Abdülazîm İmâmü'l-Hâfız, *et-Terğîb ve't-Terhîb mine'l-Hadisi's-Serîf* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1987), 4: 375.

¹⁰⁰ Akşa, "Teşrihü Cüsseti'l-İnsâni beyne'l-Hezeri ve'l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne'l-Fıkhi'l-İslâmî ve'l-Kânûni'l-Ved'i", 677.

¹⁰¹ Bâr, *İlmü't-Teşrih inde'l-Müslimîn*, 15.

müftünün “kesinlikle bunun dine aykırı olduğunu, hatta kişi ölmeden önce başkasının incisini yutmuşsa dahi karnının yarılp incinin çıkarılamayacağı” görüşüne dayandırmıştır. Şeyh Nasır Ahmad¹⁰² adında bir Müslüman, Kur’an’da böyle bir yasaklamanın kesinlikle olmadığını kendisine söylemesi üzerine G. Wolf-Heidegger, Ord. Prof. Dr. Üveis Maskar’a (1900-1982) bir mektup yazarak bu konuyu kendisi için araştırmasını istemiştir. Maskar, bu konuyu çevresindeki tanınmış din adamlarına ve müftülere sorduğunu ve Kur’an’da diseksiyonu yani otopsiyi yasaklayan herhangi bir hükmün bulunmadığını söylediklerini belirtmiştir. Maskar, dönemin fıkıh ve tefsir âlimlerinden biri olan Ömer Nasûhî Bilmen (1883-1971) ile evinde görüşmüş ve Bilmen’in bu konudaki görüşünü şöyle aktarmıştır: “Kur’an’da ilmî terakkilere mâni olucu emirler yoktur; zaruret halinde haram dahi mübah olur; Kur’an’da fethimeyti yasaklayan bir emir hatırlamıyorum.”¹⁰³

Maskar; batılı araştırmacıların, Tevrat’ın ve Katolik kilisesinin insan cesedi üzerindeki araştırmaları yasaklamasını İslam’a da genelleyerek bu yanlışa düştüklerini belirtmiştir. Ayrıca kütüphanelerde fıkıhla ilgili kitapları incelemiş ve Fetavayı Bezzaziye’de¹⁰⁴, “başkasına ait inci yutup da ölen kimsenin karnı yarılr” fetvasını gördüğünü söylemiştir. Böylece G. Wolf-Heidegger’in kaynak olarak gösterdiği müftünün “kesinlikle bunun dine aykırı olduğunu, hatta kişi ölmeden önce başkasının incisini yutmuşsa dahi karnının yarılp incinin çıkarılamayacağı” fetvasının hatalı olduğunu ve bunun sebebinin tercüme hatası veya kasıtlı olarak çarpıtma olabileceğini söylemiştir. Burada bahsi geçen müftünün hangi kaynağa dayanarak bu görüşü ileri sürdüğü konusunda bilgi vermeyen Maskar’ın, bu ifadelerinde bazı İslam mezheplerinin veya aynı mezhepte bulunan farklı fâkihlerin bu konuda cevaz vermediğini fark etmemiş olabileceği görülmektedir. Zira Hanefî fakihlerden İbn Hümâm (1388-1457)¹⁰⁵ ve İbn Nüceym (1520-1563),¹⁰⁶ değerli bir eşya yutup da ölen bir kimsenin karnının, yuttuğu eşyayı çıkarmak için yarılamayacağına

¹⁰² İlgili makalede (bkz. Üveis Maskar, “İslâm’da ve Osmanlılarda Otopsi Sorunu Üzerine Bir Etüd”, *Patoloji Bülteni* 3/3 (1976): 260-262.) İslam misyoneri diye tanıtılmıştır.

¹⁰³ Üveis Maskar, “İslâm’da ve Osmanlılarda Otopsi Sorunu Üzerine Bir Etüd”, *Patoloji Bülteni* 3/3 (1976): 260-262.

¹⁰⁴ Hanefî fıkıh âlimi Bezzâzî’nin (?-1424) fıkıh alanındaki eseri

¹⁰⁵ Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbn Hümâm, *Şerhü Fethi’l-Kadîr* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, t.y.), 102.

¹⁰⁶ Zeynü’d-Dîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, 1. Baskı (Beyrut: Dârü’l-Kutubî’l-İlmiyye, 1999), 76.

hükmetmişlerdir. Oysa Maskar'ın bahsettiği Bezzâzî de Hanefî fakihlerindendir ancak aksi yönde fetva vermiştir.¹⁰⁷

Müslümanların insan cesedi üzerinde otopsi yapmadıklarını iddia eden Mısırlı Paul Ghalioungui(1908-1987)¹⁰⁸, Müslüman doktorların mahkemeler ve fukahânın baskısı nedeniyle otopsi ilmiyle ilgilenmediğini ileri sürmüştür. Ghalioungui, otopsiyle ilgilenen İbnü'n-Nefis'in otopsiyi insanlarda değil de hayvanlarda denediğini iddia etmiş ve onun Rönesans devrindeki batılı meslektaşlarının ve ondan sonra gelen Galileo (1564-1642), Kepler (1571-1630) ve Kobernikus'un (1473-1543) çekindiği gibi din adamlarının baskısından çekindiğini ve bundan dolayı da hayvanlarda otopsiyi gizli bir şekilde yaptığını söylemiştir. Dikkatlice baktığımızda Paul Ghalioungui'nin bu sözlerinin çelişkili olduğunu görürüz. Çünkü o hem İbnü'n-Nefis'in otopsiyi hayvanlarda denediğini, hem de otopsiyi din adamlarından gizli olarak yaptığını iddia ediyor ve bunu Avrupa'da olduğu gibi bilim adamlarının öldürülme korkusuna bağlıyor. Oysa İbnü'n-Nefis sadece hayvanlarda otopsi yapmış olsaydı bunu gizlice yapması için bir neden olmazdı. Bu, İbnü'n-Nefis adına söylenmiş doğru olmayan bir iddiadır.¹⁰⁹

Sonuç olarak İslam dini bilimsel gelişmelere karşı olmadığı gibi bilimsel araştırmalara teşvik etmiştir. Tıp ilmini önemseyen bir dinin, tıbbın ilerlemesi için elzem bir uygulama olan otopsiyi yasaklamış olması düşünülemez. Daha önce de değindiğimiz gibi otopsi uygulaması vb. bazı tıbbî uygulamalar dinen yasaklanmış olsaydı fıkhıta derinleşmiş İslam âlimlerinin bunun farkında olmaması mümkün olmazdı. Örneğin, büyük İslam alimi, filozof ve doktor İbn Rüşd şöyle demiştir: “Kim otopsi ilmiyle uğraşırsa Allah'a imanı artar.”¹¹⁰ İbn Rüşd'ün dinî ilimleri bilmediğini ileri sürmek muhâl olduğuna göre İslâm dininin otopsiye karşı olduğu söylemek hata olacaktır. İmam Şafî'ye (767-820) baktığımızda o, ilmi, dinî ve dünyevî olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ona göre dinî ilim fıkıh ilmidir, dünyevî ilim de tıp ilmidir.¹¹¹ Din ilmi dışında diğer ilim çeşidi olarak zikredilen ve diğer bütün ilimlerden üstün tutulan

¹⁰⁷ Maskar, “İslâm'da ve Osmanlılarda Otopsi Sorunu Üzerine Bir Etüd”, 263-264.

¹⁰⁸ Tıp profesörü ve Eski Mısır bilimcisi

¹⁰⁹ Bâr, *İlmü't-Teşrîh inde'l-Müslimîn*, 15.

¹¹⁰ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed İbn Rüşd, *el-Külliyâtü fi't-Tıbb* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 3: 1297.

¹¹¹ İbn Ebî Hâtem, *Âdâbü's-Şafî'i ve menâkibuhu*, 1. Bs (Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 244.

tıp ilminde ilerlemek de ancak otopsi yaparak insan bedeninin mahiyetini bilmekle mümkündür.

1.5.3. Osmanlı Döneminde Otopsi

Osmanlı döneminde modern tıp çalışmaları ve otopsi uygulamaları, ulaşılabilen kaynaklara göre Tanzimat Dönemi (1839) olarak adlandırılan modernleşme hareketleriyle başlamıştır. Tanzimattan önce Osmanlı döneminde otopsi yapıldığına dair kesin kanıtlar yoktur. Ancak Şirvanlı Şemseddin İtakî tarafından yazılmış olan “Teşrîh-i Ebdân ve Tercümân-ı Kibale-i Feylesûfân”¹¹² adlı resimli anatomi kitabında kafa, solunum organı, kas ve iskelet sistemi gibi vücudun çeşitli bölümlerinin çizimleri ve bu çizimlerle uyumlu açıklamaların olması bu tarihlerde Osmanlılarda otopsiyle ilgilenildiği konusunda bir ipucu vermektedir.¹¹³

1839’dan önce Osmanlılarda otopsiyle ilgili bilgilerin olmaması, o dönemlerde otopsinin şeyhülislam tarafından yasaklanmış olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim Sultan II. Beyazıt döneminde (1481-1512) bazı şüpheli ölüm vakalarında otopsi yapmak maksadıyla mezarın açılması için izin istenmiş ancak bu istek dönemin şeyhülislamı tarafından uygun görülmemiştir. Dönemin şeyhülislamı Mevlâna Alaadini Aliyyül Arabi, “Mezarı açıp (feth-i kabir) ölüye otopsi yapmak büyük günahdır. Bunu yapan veya buna teşebbüs eden kimse kafirdir.” ifadelerini içeren bir fetva vermiştir.¹¹⁴

II. Mahmud döneminde (1808-1839) 1827 yılında cerrah yetiştirmek için kurulan Tıphâne-i Âmire, 1832 yılında ise Cerrâhhane-i Âmire kurulmuştur. Bu iki kurum 1836 yılında “Mekteb-i Tıbbiye” ismi altında birleştirilmiştir. Mekteb-i Tıbbiye, 1839 yılında Galatasaray’a taşınarak “Mektebi Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne” adını almıştır. Burada Macaristan’dan getirilen Viyanalı Dr. Charles Ambroise Bernard (1808-1844) adlı doktor “Tıbb-ı Kanunî” adıyla ilk adli tıp derslerini

¹¹² Eser muhtemelen 1629-1631 yıllarında yazılmıştır.

¹¹³ Kahya, “Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?”, 743.

¹¹⁴ Gamsız Bilgin vd., “Ülkemizde Adli Otopsinin Tarihçesi”, 9.

vermiştir. Dr. Bernard'ın adlî tıp derslerini vermek üzere getirilmesi Osmanlıda tıp çalışmalarının çağdaşlaşması / batılılaşması açısından oldukça önem arz etmiştir.¹¹⁵

II. Mahmut, Mektebi Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'nin açılışında konuşurken Dr. Charles Ambroise Bernard'ı işaret ederek “onu özellikle sizin için getirdim” demiştir. Dr. Bernard otopsi / diseksiyon yapmanın önemini anlatmak için çok çaba sarfetmiş, bu çabalar nihayetinde sonuç vermiş ve 1841 yılında Dr. Bernard'a iftihar nişanı da veren Sultan Abdülmecit döneminde (1839-1961) çıkarılan bir fermanla ceset üzerinde diseksiyon yapılmasına izin verilmiştir.¹¹⁶

Osmanlılarda ilk otopsi, Dr. Bernard tarafından 1843 yılında başına sırık düşerek ölen bir Hristiyan cesedi üzerinde yapılmıştır. Sultan Abdülmecit'in otopsiyle ilgili fermanına göre o dönem dini kaygılardan ötürü Müslüman cesetleri üzerinde otopsi yapılmamıştır.¹¹⁷ Sultan Abdülmecit'in aynı zamanda İslam halifesi olması, otopsi yapılmasına izin veren bu fermanı çıkarmak için şeyhülislamdan fetva almış olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu ferman, insan cesedi üzerinde otopsi yapmanın İslam dinine aykırı olmadığını kanıtlamaktadır.¹¹⁸

Adlî Tıp Teşkilatı 1917 yılında, 225 Sayılı Kanun'a göre Sağlık Bakanlığı bünyesinden çıkarılarak “Meclis-i Tıbb-i Adli ve Müessesesi” adıyla Adalet Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu kurumda Müşâhede-hâne Müdürlüğü, 1908 yılında kurulmuş olan Morg Müdürlüğü, Kimya Müdürlüğü ve Tıbbî adlî Meclisi yer almıştır.¹¹⁹

Adlî otopsinin yasal sürecine baktığımızda 1879 yılında çıkarılan Usulü Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanunu'nun 40-41. maddeleri adlî tıpla ilgilidir. Bu kanun Fransız Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun çevirisi olarak kabul edilmektedir. Kanunun ilgili maddelerinde şüpheli durumlarda mutlaka otopsi yapılması ve doktorların adlî vakalarda bilirkişi olarak tayin edilmesi gerektiği gibi adlî tıbbi

¹¹⁵ Sedat Bingöl, “Tanzimat İlkeleri Işığında Osmanlı'da Adli Tababete Dair Notlar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 26/42 (2007): 38-39.

¹¹⁶ Atan vd., “Dr. Charles Ambroise Bernard: Türkiyede Adli Otopsinin Başlangıcı”, 156.

¹¹⁷ Osman Celbiş vd., “Türkiye’de Adli Otopsi Uygulamasındaki Güncel Hukuki Durum”, *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 11/1 (2004): 53.

¹¹⁸ Maskar, “İslâm’da ve Osmanlılarda Otopsi Sorunu Üzerine Bir Etüd”, 267.

¹¹⁹ Sermet Koç - Ümit Biçer, “Adli Tıbbın Tarihsel Gelişimi, Türkiye’deki Yapılanması ve Sorunları”, *Klinik Gelişim Dergisi*, 22 (2009): 4.

ilgilendiren konular yer almıştır.¹²⁰ 11 Ekim 1920 tarihinde ise, 2007 yılına kadar yürürlükte olan 38 Sayılı Tebâbet-i Adliye Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun, adli tabiplerin yetki ve sorumluluklarını düzenlemiştir. Bu kanunda ayrıca otopsi harcırahları ve zorunluluk olmadıkça otopsiyi diplomalı doktorların yapması gerektiği ile ilgili hükümler yer almıştır.¹²¹ Otopsinin yapılmasıyla ilgili yasal tedbirlerin ivedilikle uygulandığı, şu iki örnekte görülebilmektedir: Belediye doktorlarından Mustafa Hilmi Efendi, bir Kıpti'nin cesedine otopsi yapmayı geciktirince görevden alınmıştır. Yine yasaya göre üzerinden 24 saat geçmeden bir cesede otopsi yapılmaması gerekiyorken erkenden otopsi yapan Hanya memleket tabibi Wom adlı bir doktor görevden alınmıştır.¹²²

Osmanlılarda otopsi merkezi idare tarafından; *“her şeyden evvel asayişin ve kamu hukukunun temin ve muhafazasında önemli bir nokta”* olarak tanımlanmıştır. Kozmopolit bir imparatorluk olan Osmanlıda zaman zaman azınlıklardan ölen kimselerin ölümünden şüphe duyulmuş ve Osmanlı yönetimi bu durumda zan altında bırakılmıştır. Böyle durumlarda otopsi yapılması bu şüpheleri izale ederek yönetimi rahatlatmıştır.¹²³

Osmanlılardaki otopsi bazı önemsiz farklar dışında günümüzdekiyle aynı şekilde yapılmıştır. Günümüzde sırasıyla kafa, göğüs ve karın boşluğu açılarak otopsi yapılmaktadır. Osmanlı döneminde bu sıralamanın aksine sırasıyla karın, göğüs ve kafa boşlukları açılmıştır. Darp, zehirlenme, salgın hastalıklar, cinayet, yanlış ilaç veya tedavi sonucunda ölen kimselere merkezi idare tarafından belirtilen şekliyle otopsi yapılmıştır. Kolera şüphesiyle ölen birinin otopsi raporunda belirtildiğine göre bir savcı, bir imam, bir müezzin, karantina doktoru, zabıta memurları ve İslam ahalisinden bazıları otopside hazır bulunmuştur.¹²⁴

Osmanlı döneminde otopsiyle ilgili ortaya çıkan bazı sorunlar şunlardır:

¹²⁰ Ramazan Boztepe, *Afyon İlinde 1994-1998 Yılları Arasında Yapılmış 853 Adet Ölü Muayenesi ve Otopsinin Değerlendirilmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2000), 12.

¹²¹ Koç - Biçer, “Adli Tıbbın Tarihsel Gelişimi, Türkiye’deki Yapılanması ve Sorunları”, 4.

¹²² Yağız Fatih Nazlıer, *Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet’e Adli tıp ve Bilirkişilik* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 63-85.

¹²³ Yüksel, “Osmanlılarda Otopsi”, 880.

¹²⁴ Yüksel, “Osmanlılarda Otopsi”, 878.

- Otopsi muayeneleriyle ilgili ekonomik sorunlar
- Otopsi için uygun ortamı sağlama
- Tıp öğrencileri için kadavra temini

Otopsi ameliyatı yapacak doktorlara verilecek ücret ve ameliyat sırasında kullanılacak malzemelerin temini için gereken ücret konusıyla ilgili hükümlerdeki belirsizlik bir dönem otopsi ameliyatlarını durma noktasına getirmiştir. Bir dönem bu ücretler, haksızlığı mahkemece sabit bulunan kimseden talep edilmişse de halktan bu ücret ekonomik yoksunluklardan dolayı tahsil edilememiştir.¹²⁵

Otopsi işlemleri için uygun ortam sağlanması konusunda da sıkıntılar yaşanmıştır. Otopsi binalarının inşası için harcanacak paranın hangi bakanlık tarafından temin edileceği konusu Zaptiye ve Adliye Bakanlıkları arasında tartışma konusu olmuştur. Bu sorun bir morg idaresinin kurulmasıyla çözüme kavuşturulmuştur.¹²⁶

Bir döneme kadar otopsi eğitiminin uygulaması için kadvralar, ilk başlarda Tersane-i Amire Hapishanesinden daha sonra esir pazarındaki cesetlerden temin edilmiştir. Ancak esir pazarı ortadan kaldırılınca bir dönem otopsi dersleri sadece teorik olarak verilmiştir. Daha sonra Darülaceze’de ölen kimselerin cesetleri kullanılmış olsa da bu durum bazı gayrimüslimlerin itirazı sonucu bazen sekteye uğramıştır. Örneğin bir Yahudi cesedinin kadavra olarak kullanıldığını duyan yakınları buna izin vermediklerini ve ölülerini dini vecibelerine göre hemen gömmek istediklerini söylemişlerdir. Osmanlı bürokratları o dönem hazırladıkları bir raporda bu uygulamanın ölüm sebebini aydınlatmak için yapılan standart bir uygulama olduğunu belirtmiştir. Ancak bu uygulamanın tıp öğrencilerinin bilgilenmesi için yapıldığı bilgisi de aynı raporda yer almıştır.¹²⁷

Osmanlı döneminde otopsiyle ilgili modern anlamda ilk kitap 1820 yılında Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi (1771-1826) tarafından yazılan ve bir çeviri olan

¹²⁵ Yüksel, “Osmanlılarda Otopsi”, 897.

¹²⁶ Yüksel, “Osmanlılarda Otopsi”, 901.

¹²⁷ Yüksel, “Osmanlılarda Otopsi”, 897-904.

Mir'âtü'l-ebdân fî teşrîhi a'zâi'l-insân adlı kitaptır. Bu kitap kemik ve kas bilimi olmak üzere iki bölüm ve açıklamaları yapılmış 56 otopsi resminden oluşmaktadır.¹²⁸ Bir diğer eser ise bir bölümünde müellifin katıldığı bir otopsi ameliyatının da anlatıldığı, Hayrullah Efendi (1818-1866) tarafından kaleme alınan ve Osmanlı tarihinde tıp alanındaki ilk doktora tezi sayılan “Makâlât-ı Tıbbiyye” adlı kitaptır.¹²⁹

Osmanlı döneminde yapılan otopsi faaliyetleri günümüz Türkiye’inde adli tıp için sağlam temeller oluşturmuştur. Sonuç olarak Osmanlı döneminde, otopsi çalışmalarını zaman zaman aksatacak bazı sorunlar dışında otopsi işlemleri sistemli bir şekilde yürütülmüştür.

1.5.4. Günümüzde Otopsi

Günümüzde otopsi sürecinin aşamalarıyla ilgili daha önce bilgi vermiştik. Bu başlıkta güncel durumuyla otopsinin ülkemizde hangi kurumlar tarafından yapıldığı, yasal dayanakları ve işleyişiyle ilgili bilgilere yer verilecektir.

Türkiye’de günümüzde yapılan otopsiler, adlî tıbbın görev alanlarından biridir. Adlî tıbbın işleyişinden sorumlu birimler, adlî tıbbın işleyişinde asıl olan Adalet Bakanlığı bünyesindeki Adlî Tıp Kurumu, üniversitelerin tıp fakültelerine bağlı adlî tıp anabilim dalları ve üniversitelerin bünyesinde yer alan adlî tıp enstitüleridir. Adlî Tıp Kurumu’nun merkezi İstanbul’dadır.¹³⁰ Ülke genelinde Adlî Tıp Kurumu’na bağlı 11 şehirde Adlî Tıp Grup Başkanlığı mevcuttur.¹³¹ Grup Başkanlığı olmayan şehirlerde ise Adlî Tıp Şube Müdürlükleri bulunmaktadır.¹³² Adlî Tıp Kurumunun

¹²⁸ Ziya Yılmaz, “Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25.07.2022).

¹²⁹ Necmettin Akyay, “Türkiye’de Tıp Dalında Verilen İlk Doktora Tezi (Makâlât-ı Tıbbiye) ve Hekimbaşı Hayrullah Efendi”, *Mikrobiyoloji Bülteni* 9/4 (Ekim 1975): 340.

¹³⁰ Nevzat Alkan, “Yurdumuzda Adli Tıbbın Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *TBB Dergisi*, 50 (2004): 181-183.

¹³¹ Adlî Tıp Kurumu Grup Başkanlıkları bulunan şehirler: Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İzmir, Malatya, Trabzon, Van

¹³² Adli Tıp Kurumu Başkanlığı, "Organizasyon Şeması" (Erişim 09 Ağustos 2022).

yasal dayanağı 2659 sayılı Adli Tıp Kurumu Kanunudur.¹³³ Otopsinin yasal dayanağı ise 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'dur.¹³⁴

Adli tıp uzmanları Tıpta Uzmanlık Sınavıyla üniversitelerin tıp fakültelerine bağlı adli tıp anabilim dallarında en az dört yıl uzmanlık eğitimi almaktadırlar. Adli Bilimler Enstitülerinde yüksek lisans ve doktora programları mevcuttur. Enstitülerde adli tıba destek olabilecek fen ve sosyal bilimler alanlarından mezun kimseler de suç ve kanıtları değerlendirmek üzere adli bilimler uzmanı olarak mezun olmaktadır.¹³⁵ Bazı devlet ve vakıf üniversitelerinde iki yıllık otopsi yardımcılığı programı yer almakta¹³⁶ ve bu bölümlerden mezun olanlar adli tıp uzmanının yanında otopsi teknikeri olarak görev almaktadırlar.¹³⁷

1.5.5. Virtopsi

Latince iyi, yararlı gibi anlamlara genel “virtus” kelimesinden türetilen Virtual ve Yunanca bir kelime olan “autopsy” kelimelerinden oluşan virtopsi, aslında “iyi görmek” anlamına gelir. Ancak virtopsy, virtual kelimesinden yola çıkılarak daha çok sanal otopsi olarak bilinmektedir. Virtopsi projesi İsviçre Bern Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü ve Tanısal Radyoloji Bölümünün ortak bir girişimi olarak 2000 yılında Prof. Dr. Richard Dirnhofer tarafından başlatılmıştır. Prof. Dr. Michael Thali ise bu projeyi geliştirmiştir. Virtopsinin isim hakkı Bern Üniversitesine aittir. Görüntüleme teknolojisine dayandığı için virtopsiye radyolojik otopsi de denebilir.¹³⁸

Virtopsi, ölü cesedini parçalamadan ileri düzeyde gelişmiş teknolojik görüntüleme cihazları ve diğer yardımcı yöntemlerle nedeni anlaşılamayan şüpheli ölümlerde ölüm nedenini bulmaya yönelik yapılan otopsidir. Virtopside ölünün tüm vücudun muayenesi kısa bir sürede tamamlanmaktadır. Böylece klasik otopsi konusunda dinî endişeleri olan kimselerin endişeleri bertaraf edilmiş olup inançlarına

¹³³ Adli Tıp Kurumu ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun, *Resmî Gazete* 17670 (20 Nisan 1982) Kanun No. 2659.

¹³⁴ Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK), *Resmî Gazete* 25673 (17 Aralık 2004), Kanun No. 5271, md. 87-88.

¹³⁵ Alkan, “Yurdumuzda Adli Tıbbın Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, 182.

¹³⁶ Yükseköğretim Program Atlası, "Otopsi Yardımcılığı" (Erişim 09 Ağustos 2022).

¹³⁷ Doğu Üniversitesi, "Otopsi Yardımcılığı Hakkında" (Erişim 09 Ağustos 2022).

¹³⁸ Emrullah İncesu, “Virtopsi hakkında neler biliyoruz?”, *Sağlık Akademisyenleri Dergisi* 5/3 (2018): 234-236.

saygı duyulmuş olur. Henüz çok yaygın olmayan ve otopsinin yerini tam olarak tutmayan virtopsi ilk başlarda özellikle adli diş hekimliğinde faydalar sağlamıştır.¹³⁹

Virtopside kullanılan başlıca teknolojik yöntemler şunlardır:¹⁴⁰

- Virtobot: Virtopsy ekibi tarafından geliştirilen robotik sisteme verilen isimdir. Virtobot, yüksek çözünürlüklü üç boyutlu yüzey dökümantasyonu yapar. Cesede talimatlı bazı müdahalelerde bulunabilen Virtobot, BT rehberliğinde doku örneklemesine yardımcı olur.
- Bilgisayarlı Tomografi (BT): İleri düzey teknoloji kullanılarak vücudu üç boyutlu görüntülemeyi sağlar.
- Manyetik Rezonans Görüntüleme (MRG): Teknolojik görüntüleme aygıtlarıyla manyetik alanda kafa ve tüm vücuttaki dokulardan yüksek çözünürlüklü görüntü almayı sağlar.

Virtopsi günümüzde her vakada kullanılmadığı için klasik otopsinin yerini henüz tam olarak alamamıştır. Ancak kesilmesi gerekmeyen cesetlerin otopsisinde oldukça avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca klasik otopside yardımcı bir araç olarak kullanılmaktadır. Teknolojinin ilerlemesiyle virtopsinin klasik otopsinin yerini tutup tutmayacağı konusunda öngöründe bulunmak zordur ancak günümüzde bu sistemle klasik otopsiye başvurmadan birçok ölüm vakasının sebeplerinin çözülebileceği dünyada yapılmış çeşitli araştırmalardan anlaşılmaktadır.¹⁴¹ O halde virtopsiye hâlihazırda otopsinin geleceği demek yanlış olmayacaktır. Ancak virtopsi, yüzyılların teknolojisi olan otopsi üzerine inşa edilmiştir/edilecektir. Bugün otopsinin İslam hukukundaki hükmünü tartışmaktayız. Virtopsi günü geldiğinde bu tartışmaları geride bırakmamızı sağlayabilir. Günü geldiğinde otopsinin ardılı olan virtopside herhangi bir dinî sakınca bulmazsak, bu teknolojinin geliştirilmesinin dayanağının otopsi

¹³⁹ K. B. Tejaswi - Hari Periya E. Aarte, "Virtopsy (virtual autopsy): A new phase in forensic investigation", *Journal of Forensic Dental Sciences* 5/2 (Temmuz-Aralık 2013): 146.

¹⁴⁰ Virtopsy, "About Virtopsy" (Erişim 10 Ağustos 2022).

¹⁴¹ Virtopsy, "Scientific Papers" (Erişim 10 Ağustos 2022).

olduğunu ve otopsiyi o yıllarda tıbbın ulaştığı teknolojik nokta olarak kabul etmemiz gerektiği kanaatindeyiz.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNA GÖRE OTOPSİ

2.1. İSLAM HUKUKUNDA OTOPSİNİN HÜKMÜ

İslam hukuku, insanın bedenine ister diri ister ölü olsun saygı göstermiştir. Ölünün cesedinin dokunulmaz olmasına, cesedine saygı gösterilmesine ve cesedinin üzerinde saygısızlık sayılabilecek herhangi bir tasarrufta bulunulmamasına önem vermiştir. Ölünün yıkanması, kefenlenmesi, namazının kılınması, defnedilmesi, kabrinin üzerine oturulmaması ve ölünün gömüldükten sonra sebepsiz yere kabrinin açılmaması ölüye verilen önemin delilidir. Bundan yola çıkarak günümüz İslam âlimleri otopsinin caiz olup olmadığı hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bu ayrılığın sebebi otopsinin Kur'an ve sünnette helal veya haram olduğuna dair kesin bir delilin bulunmamasıdır.¹⁴²

İslam bilginleri bir konuda hüküm verirken İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an ve sünnetin yanı sıra bu kaynaklar ışığında ortaya çıkan kıyas, maslahat, istihsân, İslam'dan önceki şeriatler, seddü zera'i' gibi delillere ve İslam hukukunun küllî kâielerine başvurmuşlardır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Muaz b. Cebel'e hüküm vereceği konunun Kur'an ve sünnette yer almadığı durumlarda ne yapması gerektiğini sorduğunda Muaz'ın kendi içtihadına başvuracağını söylemesi ve bunun Hz. Muhammed tarafından uygun bulunması, söz konusu kaynaklarda geçmeyen konularda Kur'an ve sünnetin özüne ters düşmediği sürece içtihatla hüküm verilebileceği sonucuna varılabilir. Böylece otopsinin hükmü konusunda Hz.

¹⁴² Şerefü'd-Dîn, *el-Ahkâmü's-Şer'iyye li'l-A'mali't-Tıbbiyye*, 64.

Muhammed (s.a.v.) bizlere nasıl bir yol izlememiz gerektiğini de bu hadisinde belirtmiştir.¹⁴³

Klasik fıkıh kaynakları otopside bugünkü bilinen şekliyle bahsetmemiş olsalar da kişinin sağ iken yuttuğu değerli bir eşyayı kişi öldükten sonra eşya sahibinin istemesiyle kişinin ölü bedeninden çıkartılması ve ölmüş hamile kadının karnındaki sağ ceninin çıkartılması gibi benzer konularla ilgili hükümlerden bahsetmişlerdir.¹⁴⁴ Böyle örneklerin varlığı ve otopsinin günümüzün yeni bir fikhî problemi olması, günümüz çağdaş İslam alimlerinin bu konuda fikirler ileri sürmelerini gerektirmiştir.¹⁴⁵

İlk etapta önceki İslam alimlerinin otopsiyle karşılaştırılabilecek benzer konulardaki görüşlerini ele alıp değerlendireceğiz. Daha sonra günümüz çağdaş alimlerinin otopsi konusundaki görüşlerini inceleyeceğiz.

2.1.1. Mezheplerin Otopsiyle Kıyaslanabilecek Benzer Konulardaki Görüşleri

Klasik İslam kaynaklarında otopsinin kıyaslanabileceği konulardan iki tanesi üzerinde duracağız. Bunlardan biri karnında cenin olduğu hâlde ölmüş hamile bir kadının karnının açılıp ceninin çıkarılması, diğeri ise yuttuğu değerli bir eşyayı (dirhem, inci vb.) çıkarmak için ölmüş birinin karnının yarılması meselesidir. Mezheplerin bu meseleler hakkındaki görüşleri otopsinin hükmü konusunda bizlere ışık tutmaktadır. Mezheplerin bu meselelerdeki görüşleri şunlardır:

Hanefî mezhebinin görüşü;

Hâmile bir kadın öldüğünde karnındaki ceninde canlılık belirtileri varsa annenin karnı yarılır ve cenin çıkarılır. Bu örnekteki durumun aksi olursa yani anne sağ ve cenin canlı değilse yine annenin karnı yarıp çıkarılır diye hüküm verilmiştir. Bir diğer durumda anne ve cenini sağ ise annenin sağlığı için ceninin alınması caiz

¹⁴³ Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ b. Sevre (Yezîd) Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, 2. Bs (Mısır: ŞeriketuMektebeti ve Matba'atı Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975).

¹⁴⁴ Muhyiddin Ebu Zekeriyya Nevevî, *el-Mecmû'* (Kahire: Darü'l-Fikr, 1995), 5: 300.

¹⁴⁵ Mevâsî 'Alceti, *et-Te'âmülü bi'l-A'dâi'l-Beşeriyyeti mine'n-Nâhiyyeti'l-Kânûniyyeti* (2016), 142-143.

görülmemiştir. Bunun sebebi anne karnından çıkarıldıktan sonra ceninin yaşama ihtimalinin çok zayıf olmasıdır.¹⁴⁶ Çünkü zannî bir maslahat için, bir kimsenin yaşaması başka birinin ölmesine tercih edilemez.¹⁴⁷

Hanefî mezhebinde meşhur görüşe göre, değerli bir eşyayı yutan bir kimsenin öldükten sonra karnı yarılıp o eşya çıkarılmaz. Yutulan eşya karşılığında eşyanın sahibine bedeli ödenir. Çünkü hiçbir değerli eşya ölünün cesedinden daha değerli ve saygıdeğer değildir.¹⁴⁸

Mâlikî mezhebinin görüşü;

Anne karnında ceninle ilgili üç görüş söz konusudur. Birinci görüşe göre ölmüş annenin karnındaki yaşayan / hareket eden cenin annenin karnı yarılıp çıkarılamaz. Bu görüş İmam Malik'e (712-795) aittir. İkinci görüşe göre (Sahnûn'a göre) yaşamasından umut edilen ceninin ölü annenin karnı yarılıp çıkarılması gerekir. Üçüncü görüşe göre (el-Lahmî'ye göre) ise; 7'nci, 9'uncu ve 10'uncu aylardaki ceninin yaşama ihtimali yüksek olduğundan ceninin ölü anne karnından çıkarılması gerekir. Bunların dışındaki aylarda cenin çıkarılmaz ve ceninin ölümüne hükmedilir.¹⁴⁹

Kendisine veya başkasına ait değerli bir eşyayı yuttuktan sonra ölen kimsenin yuttuğu eşya, ancak nisap miktarına ulaşmışsa ölünün cesedi yarılarak çıkarılabilir.¹⁵⁰

Şafîî mezhebinin görüşü;

Karnında yaşamından umut edilen en az altı aylık bir cenin olduğu hâlde defnedilmiş bir kadının mezarı açılıp karnından ceninin çıkarılması gerekir. Şafîî

¹⁴⁶ Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed Haskefî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995), 2: 258.

¹⁴⁷ Bâr, *İlmü't-Teşrîh inde'l-Müslimîn*, 42.

¹⁴⁸ İbn Hümâm, *Şerhü Fethi'l-Kadîr*, 102.

¹⁴⁹ Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Derdîr, *eş-Şerhü'l-Kebîr li Muhtasari Halîl* (Kahire: Dârü İhyâi Kütübî'l-'Arabiyye, t.y.), 1: 429.

¹⁵⁰ Derdîr, *eş-Şerhü'l-Kebîr li Muhtasari Halîl*, 1: 429.

mezhebinin bu görüşüne göre ceninin yaşama ihtimali söz konusuysa kadının defnedilmiş olup olmamasına bakılmaksızın cenin karnından çıkarılır.¹⁵¹

Başkasına ait değerli bir eşyayı yutup ölmüş olan bir kimsenin, eşya sahibi isterse eğer ölünün karnı yarılarak değerli eşya çıkarılır. Kendisine ait değerli bir eşyayı yutup ölmüş olan bir kimse için iki görüş söz konusudur. Birinci görüşe göre varisler isterse, ölünün karnından değerli eşya çıkarılır. İkinci görüşe göre ise, varisler istese dahi değerli eşya ölen kimseye ait olduğu için çıkarılmaz. Zira kişi hayattayken yuttuğu için bu eşya terekeden sayılmaz.¹⁵²

Hanbelî mezhebinin görüşü;

İbn Kudâme'ye (1147-1223) göre ölen kadının karnındaki cenin hareket edip yaşam belirtileri gösteriyorsa kadının karnı yarılmadan cenin doğal yoldan / ebe yardımıyla çıkarılmalıdır. Ancak doğumu gerçekleştirecek bir ebe bulunmaması / bulunamayacak olması durumunda cenin anne karnında ölene kadar bekletilir. Ceninin ölümü gerçekleştikten sonra anne defnedilebilir.¹⁵³

Bir kimse kendisine ait değerli bir eşyayı yutmuş ve ölmüşse ve yuttuğu eşyanın değeri az ise o eşya çıkarılmaz. Fakat yuttuğu eşyanın değeri yüksekse bu durumda karnı yarılarak eşya çıkarılır. Yuttuğu eşya başkasına ait ise; bir görüşe göre eşya çıkartılmaz ve bedeli ölünün mirasından karşılanır, başka bir görüşe göre ise eşyanın değeri yüksekse ölünün karnı yarılarak eşya çıkarılır.¹⁵⁴

Zâhirî mezhebinin görüşü;

İbn Hazm'a (994-1064) göre hamile bir kadının ölmesi durumunda karnındaki cenin hareket ediyorsa ve en az altı aylıksa kadının karnı uzunlamasına yarıp cenin çıkarılır. İbn Hazm bu görüşünü “...Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları

¹⁵¹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb Şirbînî, *Müğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâzi'l-Minhâc* (Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1: 367.; Nevevî, *el-Mecmû'*, 5: 301.

¹⁵² Nevevî, *el-Mecmû'*, 5: 300.

¹⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 351-352.

¹⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 352-353.

yaşatmıştır...”¹⁵⁵ ayetine dayandırarak bir kimsenin cenini kasten ölüme terk etmesini cinayet olarak saymıştır. İbn Hazm, Ahmed b. Hanbel’in (780-855) ölen kadının karnında yaşayan ceninin doğal yolla çıkarılması gerektiği görüşünü de ceninin doğal yolla çıkarılmaya çalışıldığında yaşamasının mümkün olmayacağından ve ölen kadının avretine zaruret olmadan dokunmanın haram olmasından dolayı reddeder.¹⁵⁶

Bir kimse başkasına ait dirhem, dinar veya inci gibi değerli bir eşyayı yutmuş ve ölmüşse karnı açılarak bunlar çıkarılır. Bu kıymetlerin sahibine bedelleri de verilebilir ancak sahibi bu tercihe zorlanamaz. Eğer bunları yutan kimse yaşıyorsa karnını yarıp çıkarmak haram olduğu için bu değerli eşyaları dışkı yoluyla çıkarması için hapse atılır. Dışkılamada eksik çıkan kıymetin bedeli ise bu kimseden tazmin edilir.¹⁵⁷

Klasik İslam kitaplarında saydığımız konular dışında otopsiyi ilgilendirebilecek aşağıdaki durumlardan da bahsedilmektedir.¹⁵⁸

- Zaruret hâlinde ölünün etinin yenmesi
- Mancınık vb. bir aletle gayrimüslimlerin arasında bulunan Müslüman esirlerin de vurulması
- Mancınık vb. bir aletle gayrimüslimlere yapılan bir saldırıda gayrimüslim kadın ve çocukların da vurulması
- Geminin batma tehlikesiyle karşı karşıya kalması durumunda yükü hafifletmek için kura ile bazılarının gemiden atılması

Yukarıda geçen durumlardan anlaşılan o ki klasik İslam kaynaklarına göre zaruret halinde, normal zamanlarda yapılması meşru olmayan bazı davranışlar yapılabilmektedir. Mezheplerin zikredilen bu görüşleri otopsiyle doğrudan ilgili olmasa da otopsinin hükmü konusunda bizlere yol göstermesi bakımından değerlidir.

¹⁵⁵ el-Mâide 5/32

¹⁵⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 166.

¹⁵⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 166.

¹⁵⁸ el-Emânetü'l-Ammetü li'l-Hey'eti Kibâri'l-Ulemâ, *Ebhâsu Hey'eti Kibâri'l-Ulemâi li'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye*, 5. Bs (Riyad: er-Riyâsetü'l-Ammetü li'l-Buhûsi'l-İlmiyyeti ve'l-İftâ, 2013), 2: 33.

Zira otopsinin hükmünü tartışmalı hâle getiren, insan cesedinin saygınlığı, kul hakkı vb. konulardır. Mezheplerin tartıştığı değerli bir eşya yutma ve ceninin çıkarılması meselelerinde de otopsiyle kıyaslanabilecek durumlar söz konusudur. İleride de zikredeceğimiz gibi otopsiye cevaz veren ve vermeyen bazı çağdaş alimler, bu düşünce veya fetvalarını mezheplerin yukarıda saydığımız konularla ilgili görüşlerine de dayandırmaktadırlar.

Sonuç olarak klasik İslam kaynaklarında zaruri durumlarda, ölen bir kimsenin karnının açılabilceğı, ölü etinin yenebileceğı gibi hükümler söz konusudur. Bu zaruretin oluşmasının sebeplerinden bazıları kul hakkını teslim etmek ve bir insanın hayatını kurtarmaktır. Bu durumlarda ölen kimsenin cesedine yapılan müdahaleden doğacak olumsuzluklar müdahalenin faydalarının gölgesinde kalmaktadır. O halde adaleti tesis etmek, hastalıkların tedavisine yardımcı olmak gibi nice faydaları olan otopsi de zaruri bir durumdur. Şimdi bu bilgiler ışığında önce otopsinin caiz olduğı delilleriyle beraber açıklanacaktır. Sonra otopsinin caiz olmadığını savunanların delillerinden bahsedilecek ve bu delillere yapılan itirazlara yer verilecektir.

2.1.2. Otopsinin Câiz Olduğı Görüşü

Şeyh Abdülmecid Selim (1882-1954),¹⁵⁹ Şeyh Haseneyn Muhammed Mahlûf (1890-1990),¹⁶⁰ Şeyh Yusuf Decvî (1870-1946),¹⁶¹ Ömer Nasûhî Bilmen (1883-1971),¹⁶² Yusuf Karadâvî,¹⁶³ gibi fetvalarını da zikredeceğimiz âlimler; Şeyh İbrahim Yakubî (1925-1985)¹⁶⁴ Şeyh Câd el-Hak Ali Câdi'l-Hak (1917-1996),¹⁶⁵ Muhammed

¹⁵⁹ Minûfiye / Mısır doğumlu İslam hukukçusudur. Ezher Üniversitesinde hocalık, fetva kurulu üyeliğı ve rektörlük yapmıştır. Çok sayıda fetvası vardır.

¹⁶⁰ Tam adı Haseneyn Muhammed b. Muhammed Haseneyn b. Muhammed Mahlûf el-Adevî'dir. Kahire / Mısır doğumlu, âlim ve hukukçudur. Babası Ezher Üniversitesi âlimi ve yöneticilerinden Muhammed Haseneyn el-Adevî'dir. Mısır müftülüğü, Ezher fetva Kurulu başkanlığı ve birçok ilmi kurulda üyelik görevinde bulunmuştur.

¹⁶¹ Kalyûbiye / Mısır doğumlu Mâlikî fıkıh âlimidir. Ezher Üniversitesi'nde Ezher Fetva Kurulu üyeliğı ve Kıdemli Âlimler Kurulu üyeliğı yapmıştır. Farklı alanlarda birçok eser yazmıştır. Köyünün adı Decve olduğı için köyüne nisbetle Decvî ismini almıştır.

¹⁶² Erzurum doğumlu, 1960-1961 yıllarında Türkiye Cumhuriyeti 5. Diyanet İşleri Başkanlığını yapmış fıkıh ve tefsir âlimidir.

¹⁶³ Garbiye / Mısır doğumlu fıkıh âlimidir. Katar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlığı yapmış, bir dönem Dünya Müslüman Âlimler Birliğı başkanlığı görevinde bulunmuştur.

¹⁶⁴ Şam / Suriye doğumlu Malikî ve Hanefî fıkıh âlimidir.

¹⁶⁵ Dekahliye / Mısır doğumlu Mısır eski müftüsü ve fıkıh âlimidir. Ezher Üniversitesi Rektörlüğü, Mısır Dâr'ül-İftâ sekreterliği yapmıştır.

Saîd Ramazân Bûtî (1923-2013)¹⁶⁶, Ahmed Şerefü’-d-dîn,¹⁶⁷ Muhammed Ali Bâr,¹⁶⁸ Mahmûd Alî Sertâvî¹⁶⁹ gibi âlimler; fetvaları da zikredilecek olan Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı, Mısır Fetva Kurulu, Ezher Fetva Komitesi, Mekke-i Mükerrreme İslam Fıkıh Şurası, Kuveyt Devleti Evkâf ve İslamî İşler Bakanlığı ve Ürdün Fetva Kurulu otopsinin caiz olduğunu açıklamışlardır. Saydığımız âlim ve kurulların benimsediği görüşe göre zaruret ve ihtiyaçtan dolayı ölülerin cesetlerine otopsi yapmak caizdir. Bu, fakihlerin çoğunluğunun görüşüdür. Bu görüşün delilleri aşağıda açıklamalarıyla yer alacak olan Kur’an, sünnet, kıyas, akıl ve İslam hukukunun külli kaideleridir.¹⁷⁰

Kur’an’dan delil: Kur’an-ı Kerim’de “*Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.*”¹⁷¹ ve “*Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.*”¹⁷² ayetleriyle emredilen adaleti, yerine getirmek gerekir. Allah (c.c.), bu ayette adaleti vacip kılmışsa adaletin tecellisine doğrudan etki eden adlî otopsinin de vacip olması gerekir. Çünkü esasında bir suçla itham edilen kişinin ne derecede suçlu olduğu, asıl suçlunun o olup olmadığı veya suçun niteliğinin ne olduğu otopsi yapmak suretiyle ortaya çıkarılabilir. Böyle olması Allah’ın emrettiği adalete uymanın bir gereğidir.¹⁷³

¹⁶⁶ Cizre / Şırnak doğumlu âlimdir. Ailesiyle birlikte 1934 yılında Suriye’ye göç etmiş ve Şam’da yaşamıştır. Dimaşk Üniversitesi Şeriat Fakültesi’nde çalışmış, Şâm Âlimler Birliği başkanlığı yapmıştır.

¹⁶⁷ Mısırlı fıkıh âlimi ve hukukçudur. Mısır Ayn Şems Üniversitesinde çalışmış, şu anda hukuk danışmanlığı yapmaktadır.

¹⁶⁸ Yemenli tıp doktoru, Kral Fahd Tıbbî Araştırmalar Merkezi İslâmî tıp bölümünde danışmanlık yapmaktadır.

¹⁶⁹ 1943 Nablus / Filistin doğumlu, Ürdün Üniversitesi İslam hukuku bölümünde dersler vermiş, 1995 yılında Ürdün Üniversitesi İslamî Kültür Merkezi müdürlüğü yapmıştır.

¹⁷⁰ Akşa, “Teşrihü Cüsseti’l-İnsâni beyne’l-Hezeri ve’l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne’l-Fıkhi’l-İslâmî ve’l-Kânûni’l-Ved’î”, 719-721.

¹⁷¹ el-Mâide 5/8

¹⁷² en-Nisâ 4/58

¹⁷³ Şerefü’-d-Dîn, *el-Ahkâmü’ş-Şer’iyye li’l-A’mali’t-Tibbiyye*, 71.

Başka bir açıdan baktığımızda Kur'an-ı Kerim'de “*Andolsun, biz insanı, çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra onu az bir su (meni) halinde sağlam bir karargâha (ana rahmine) yerleştirdik. Sonra bu az suyu (nutfeyi) "alaka" (embriyo) haline getirdik. Alakayı da "mudga" yaptık. Bu "mudga"yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir! Sonra (ey insanlar) siz bunun ardından muhakkak öleceksiniz. Sonra yine muhakkak siz, kıyamet gününde (tekrar) diriltileceksiniz.*”¹⁷⁴ diye buyurulmaktadır. Bu ayetler Allah'ın insanı mükemmel bir şekilde yarattığını bildirmektedir. Ancak insanoğlunun bu ayetlerin hikmetine ve Allah'ın kudretine mazhar olması için tıp ilmini çok iyi bilmesi gerekmektedir. Tıpta derinleşmenin yolu da günümüzde hâlâ otopside geçmektedir. O halde otopsi birçok faydasının yanında bir nutfeden meydana gelen insanın geçirdiği merhaleleri ve netice itibarıyla aldığı şeklin kusursuzluğunu, insan bedenindeki bu düzenin tesadüf eseri olamayacağını ve Allah'ın azametini idrak etmemizi sağlamaktadır. Bu ayetler ışığında insanın, yoktan yaratıldıktan sonra aldığı şekil otopsiyle yakından incelendiğinde yeniden diriltilmesinin Allah için ne kadar kolay olacağı da anlaşılmaktadır. Ayetler insanın mükemmelliğinden bahsettikten sonra kıyamet günü yeniden dirileceğini de vurgulamakta ve böylece dikkatleri, insanın eşsiz yaratılış merhalelerinden ilham aldırarak ba's olayına taşımaktadır. Ayetlerin verdiği bütün mesajlar İbn Rüşd'ün “Kim otopsiyle uğraşırsa imanı artar.” sözünü pekiştirmektedir.¹⁷⁵

Sünnetten delil: “Câbir'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Her derdin bir devası vardır. Derdin devasında isabet edilebilirse Yüce Allah'ın izniyle düzelir.”¹⁷⁶ ve “Allah (c.c) şifasını göndermediği hiçbir hastalık indirmemiştir.” Bu hadisler İslam dininin ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hastalıkların tedavisine verdiği önemi göstermektedir. Dolayısıyla bu hadisler bizleri hastalıkların doğru teşhisine, salgınlarla mücadeleyle, tedavi yöntemlerini arttırıp geliştirmeye ve tedavide etkin ilaçlar bulmaya teşvik etmektedir. İnsan ve toplum sağlığını müsbet

¹⁷⁴ el-Mü'minûn 23/12-16

¹⁷⁵ Bâr, “et-Teşrîh ulûmuhu ve ahkâmuhu”, 184.

¹⁷⁶ Müslim, “Selâm”, 5741

olarak doğrudan etkileyen mezkûr tıbbî uygulamalarda otopsinin yadsınamayacak katkıları vardır.¹⁷⁷

Kıyas delili: Yaşaması umut edilen anne karnındaki ceninin çıkarılması için hamile olan anne karnının deşilmesinin vacip oluşu üzerine kıyastan delille otopsinin caiz olduğu söylenebilir. Yine yutulan değerli eşyayı çıkarmak için ölünün karnının deşilmesinin caiz olması otopsinin cevazına delalet eder.¹⁷⁸ Ölü olan annenin karnındaki çocuğunu çıkarmak için anne karnının deşilmesi vacip olduğu gibi hastalığı ve etkilerini, suçun sebeplerini tespit etmek veya otopsi yoluyla tıbbî öğrenim ve öğretim yapmak için ölü üzerinde otopsi yapmak da gerekli bir hâl almaktadır.¹⁷⁹

Aklî delil: İslam dini tedaviyi ve sağlık standartlarının geliştirilmesini emretmektedir. Nitekim tıp öğrenmenin İslam'da farz-ı kifâye olduğu bilinmektedir. Tıpta ilerlemenin yolu da insanı bütün yönleriyle bilmekten geçer. İnsan vücudunu oluşturan bileşenlerin yerlerini, ilişkilerini ve işlevlerini tam anlamıyla bilmeden onu tedavi etmek çok zordur. Tıbbın bu yönlerden başarılı olmak için öngörülerle insan vücudu ve azaları hakkında fikir yürütmesi akla yatkın değildir. İnsan vücudunun dışına bakılarak da sınırlı bilgiler elde edilebilir. Bir diğer açıdan baktığımızda insan vücudunun azaları hakkında bilgi sahibi olmak da bir hekim için yeterli değildir. Hekimin başarılı olması için bu bilgilerini aynelyakîn (görerek) ve hakkalyakîn (yaparak-yaşayarak) düzeyde bilmesi gerekmektedir. Bu da ancak otopsi ile pratik yapmayla mümkündür. O halde İslam dininin bir kamu hizmeti sayılan otopsiye izin verdiği sonucuna ulaşmak aklî olarak mümkündür.¹⁸⁰

İslam hukukunun küllî kâideleri delili: İslam hukukuna göre iki çıkar çeliştiği zaman en önemli olanının tercih edilmesi ve zarar veren iki durum çelişirse en az zarar veren durumun tercih edilmesi gerekir.¹⁸¹ Hiç şüphe yok ki insan otopsisini süreci istenmeyecek bir durumdur. Ancak otopsinin faydaları bu tür olumsuz durumların

¹⁷⁷ Buhârî, "Tıbb", 1 (No. 5678).

¹⁷⁸ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-Sanâ'î fî Tertibi's-Şerâ'î* (Lübnan: Dârü'l-Kütüb'il-İlmiyye, 1986), 1: 142.

¹⁷⁹ Akşa, "Teşrihü Cüsseti'l-İnsânî beyne'l-Hezeri ve'l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne'l-Fıkhi'l-İslâmî ve'l-Kânûnî'l-Ved'î", 719.

¹⁸⁰ Şerefü'd-Dîn, *el-Ahkâmü's-Şer'iyye li'l-A'mali't-Tıbbiyye*, 71.

¹⁸¹ Ahmed b. eş-Şeyh Muhammed Zerkâ, *Şerhü'l-Kavâ'idî'l-Fıkhiyye*, 2. Bs (Dımaşk: Dârü'l-Kâlem, 1989), 201.

oluşturacağı zararlardan daha baskındır. Zira eğitim amacıyla ölümlere otopsi yapma kamu menfaati olarak kabul edilir. Çünkü bu yolla toplumu hastalıkların zararlarından koruma ve hastalıkları tedavi edici yöntemleri geliştirme sağlanır. Otopsi yapmak yaşayanlara canlarını ve mallarını koruma imkânı verir ki yaşayanların faydası ölümlerin kutsallığından önce gelir.¹⁸²

Otopside kaçınmanın faydası ise özel olarak itibar edilir ve sadece ölen kişiyle ilgilidir. Buna binaen iki menfaat karşı karşıya gelirse, bunlardan en güçlüsü ve tercih edilecek olanı şüphesiz toplumla ilgili olan faydadır. Otopsi işlemine tabi tutulan kişinin bireysel faydası toplumun faydasından öncelikli değildir.¹⁸³

Şer'i delillere göre vacibin kendisiyle tamamlandığı şey de vaciptir.¹⁸⁴ Fakihler, tıp ilmini ve cerrahî dallarını tatbik etmenin farz-ı kifaye olduğunu dile getirmişlerdir. Bu, insanları iyileştirmek ve vücutlarını sıhhate kavuşturma adına insanların menfaatinedir. Ümmetin çoğu ihtiyaçlarını bu faydalı ilimlerle karşılamalıdır. Hekimlik yapmak, insanları tedavi etmek ve bilimsel ameliyatlara yapmak isteyenlerin organları ve yerlerini teorik, pratik ve gerçekçi bir şekilde bilmesi gerekir. Bu bilgiler ancak otopsi ilmiyle elde edilebilir. Tıp öğrenmek ve öğretmek farz-ı kifaye ise o zaman farzın kendisiyle tamamlandığı şey olan otopsi de farz hükmüne girer. Otopsi tıp eğitimi için vazgeçilmezdir. Dolayısıyla bu açıdan otopsi meşru ve hatta vacip olarak kabul edilir.¹⁸⁵ Şunlar da dahil olmak üzere başka kurallarla da delil getirilebilir. “Zaruretlar yasakları mübah kılar” ve “Konu daraldığı zaman kural genişler”.¹⁸⁶

Şer'i delillerden anlaşılan şudur ki tıp eğitiminden elde edilen teorik bilgiler, ancak kadavra üzerinde pratik yapılarak tam anlamıyla öğrenilebilir. Kadavra üzerinde öğrenmenin yolu da otopsi yapmaktır. Dolayısıyla tıp alanında ustalaşmak otopsinin uygulanmasıyla gerçekleşeceği için otopsi yapmak bir zaruret halini almaktadır. Keza

¹⁸² Akşâ, “Teşrihü Cüsseti'l-İnsâni beyne'l-Hezeri ve'l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne'l-Fıkhî'l-İslâmî ve'l-Kânûnî'l-Ved'î”, 720.

¹⁸³ Şankitî, *Ahkâmü'l-Cerâhâtî't-Tıbbiyye ve'l-Âsârî'l-Müterettibetî 'aleyhâ*, 172-173.

¹⁸⁴ Abdullah b. Ahmeb b. Kudâme el-Medisî İbn Kudâme, *Ravzâtü'n-Nâzir ve Cennetü'l-Menâzir fi Üsûli'l-Fıkhî 'alâ Mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, 2. Bs (Suudi Arabistan: Müessesetü'r-Reyyân, 2002), 2: 33.

¹⁸⁵ Şerefü'd-Dîn, *el-Ahkâmü's-Şer'iyye li'l-A'mali't-Tıbbiyye*, 70-71.

¹⁸⁶ Kanâtu'l-İmam Yûsuf el-Karadâvî, “Teşrihü'l-Cüses liğarad taallümü't-tıbb ve keyfe yuhasibü'l-meyyitü'l-lezî lem yüdfen”, YouTube (6 Ocak 2017), 00:04:38-00:04:56.

toplumda fitnenin önüne geçmek ve adaletin tesisine yardımcı olmak adına, otopsi yapılarak sağlanacak toplumsal hak ölünün bireysel hakkının önüne geçmektedir.

Yukarıda zikredilen görüşlere göre cesede otopsi yapılmasının caiz olduğu güçlü delillerde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca otopsi yapılmasının kamu yararına olmasından dolayı eğitim alanında olsun veya olmasın caiz olduğu görülmektedir. “Allah (c.c) şifasını göndermediği hiçbir hastalık indirmemiştir.”¹⁸⁷ hadisinden anlaşıldığı gibi tedavi olmak, ilaç geliştirmek, tıp öğrenmek ve öğretmek meşrudur. İlaç tedavisi ve hastalığın ortadan kaldırılması farz-ı kifayedir. Dolayısıyla adaletin sağlanmasını, suçlunun mahkûm edilmesini ve masumun beraat etmesini sağlayan adli otopsinin yapılması sadece caiz olmakla kalmaz aynı zamanda zorunlu hale gelir. Otopsiyi zaruri hâle getiren bu yararları, cesedi parçalayarak onun saygınlığına verilen zarardan daha baskındır. Aşağıda zikredeceğimiz gibi çağdaş fıkıhçılar da bu görüşü tercih etmiştir. Caiz görmeyenlerin delillerine ise “Otopsiye Cevaz Vermeyenlerin Delillerine Cevaplar” başlığı altında belirttiğimiz gibi birçok yönden itiraz edilebilir.¹⁸⁸

Otopsinin caiz olduğu yönünde fetva veren bazı çağdaş âlimler ve kurumların fetvaları şunlardır:

a) Ülkemizde verilen fetvalar

Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere ve Dini Eserleri İnceleme Kurulu’nun 16 Nisan 1952 tarihindeki 211 sayılı fetvası şöyledir:

“...âmmenin menfaat ve maslahatı göz önünde tutularak, bilinmeyen bir hastalığın bilinir hale gelmesi, hastalığın bilinmemesinden doğacak âmme zararının önlenmesi, hayatta bulunmaları sebebiyle daha şayan-ı ihtiram olan hastaların tedavilerinin sağlanması gibi maslahat ve şer’î hikmetlerin husule gelmesini temin için, yakınlarının rızası alınarak, ölümler üzerinde otopsi yapmanın caiz olacağı ve bu gibi sebepler dolayısıyla ölüye gösterilmesi gereken hürmet ve tekrimin zevaline katlanmanın, İslamî hükümlerin bir gereği olduğu...”¹⁸⁹

¹⁸⁷ Buhârî, "Tıbb", 1 (No. 5678).

¹⁸⁸ Şankitî, *Ahkâmü'l-Cerâhâtî't-Tıbbiyye ve'l-Âsâri'l-Müterettibeti 'aleyhâ*, 173.

¹⁸⁹ DİB, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, (Erişim 13 Ağustos 2022).

Ömer Nasûhî Bilmen, 1961 yılında kendisiyle yapılan bir görüşmede “Kur’an’da ilmî terakkilere mâni olucu emirler yoktur; zaruret halinde haram dahi mübah olur; Kur’an’da fethimeyti yasaklayan bir emir hatırlamıyorum. Hele tıbbî bilgileri ilerletmek için fethiceset de yapılabilir; ancak cenazeye hürmet edilmesi ve nazikâne muamele edilmesi Hadis ile emredilmiştir.” diye fetva vermiştir.¹⁹⁰

Bir diğer fetvada Din İşleri Yüksek Kurulu’na sorulan “Otopsi caiz midir?” sorusuna Kurul, İslam dininde ölü veya diri kimselerden parça alınmasının ve bu kimselerin organlarından faydalanılmasının insan bedenine hürmetsizlik sayıldığından caiz olmayacağını belirttikten sonra zaruret durumlarında bu hükmün değişebileceğini ifade etmiştir. Kurul, İmam Şafî, İbn Kudâme ve Nevevî gibi âlimleri ve el-Fetâve’l-Hindiyye adlı eseri referans göstererek İslam âlimlerinin, ölü annenin karnındaki canlı ceninin çıkarılabilmesi için karnının yarılabilmesine ve hastalıkların teşhis ve tedavisi amacıyla ölü yakınlarından izin alınarak ölen bir kimsenin cesedinin üzerinde araştırma yapılabilmesine cevaz verdiklerini belirtmiştir.¹⁹¹

Din İşleri Yüksek Kurulu, ölüm sebebinin aydınlatılması için yetkili makamların otopsi yapmasında ve kadavra üzerinde araştırma yapılmasında bir sakınca olmadığını, ancak işlemler bittikten sonra insan cesedine olan saygının gereği olarak ölüye karşı yapılması gereken teşhiz ve tekfin gibi uygulamaların yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

Hayrettin Karaman’ın¹⁹² internette yayımlanan “İslam’da Otopsi Meselesi” adlı makalesinde otopsinin caiz olduğuyla ilgili görüşleri şunlardır: İnsan bedeni hayatta olsun veya olmasın maddi ve manevi olarak dokunulmaz ve saygıdeğerdir. İnsan bedeni üzerinde yalnızca Allah’ın istediği şekilde tasarrufta bulunulabilir. İnsan bedenine karşı her türlü işkence haram kılınmıştır. İnsan yıkanıp kefenlendikten sonra gömülür ve bir zaruret olmadan mezardan çıkarılmaz. Ancak ceset yıkanmadan defnedilmiş veya mezarda değerli bir eşya unutulmuşsa kabrin açılması İslam âlimlerince caiz görülmüştür. Yine cesedin çürüdüğü düşüncesi hasıl olursa onun

¹⁹⁰ Maskar, “İslâm’da ve Osmanlılarda Otopsi Sorunu Üzerine Bir Etüd”, 264-265.

¹⁹¹ “Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)”, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, (Erişim 08 Ocak 2022).

¹⁹² 1934 Çorum doğumlu ilahiyatçı yazardır. Marmara Üniversitesi’nde İslam hukuku profesörlüğü yapmıştır.

mezarına başka ölüleri gömmek de caizdir. Otopsi insanlık için faydalı bilgiler elde etmek için ceset üzerinde yapılan bir işlemdir. Bu sayede ölüm nedenleri ortaya çıkmakta ve bu şekilde adalet tecelli etmektedir. Aynı zamanda bulaşıcı hastalıklarla mücadelede önemli yere sahiptir. Otopsi fayda yerine zarar veriyorsa kimsenin ceset üzerinde otopsi yapmaya hakkı yoktur. Ancak İslam hukukuna göre fayda-zarar dengesi gözetildiğinde otopsinin faydalı sonuçlar doğurduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda insanın dokunulmazlığı sınırlandırılabilir. Dolayısıyla insan cesedi üzerinde yapılan otopsi toplumun genel menfaatine katkıda bulunduğu için caizdir. Otopsiyi haram kılan bir ayet veya hadis de bulunmamaktadır. “Zaruretler yasakları mübah kılar ilkesi” otopsiyi faydalı davranışlar arasına sokmaktadır. Ancak ölünün otopsisi yapıldıktan sonra yıkanıp kefenlenmesi ve gömülmesi mutlaka sağlanmalıdır.¹⁹³

b) Şeyh Yusuf Decvî’nin fetvası

Şeyh Yusuf Decvî’nin otopsiyle ilgili 1935 yılında verdiği fetvası şöyledir:

Bu konuda fıkıh kitaplarında net bilgiler yoktur. Bazıları bunun insanı onurlandıran ve ona zarar vermemeyi emreden İslam tarafından yasaklandığını düşünebilir. Ancak İslam hukukunun ruhunu ve maslahatının gerektirdiklerini bilen kimse maslahat ve mefsedet dengesini gözeterik hikmete göre en çok tercih edilecek durumu benimser. Bu nedenle görüşümüz, her zaman ve her yerde geçerli olan, dünya ve ahiret saadetini teminat altına alan İslam hukukunun ruhuna uygun olmalıdır. Bazı durumlarda otopsi zaruridir. Örneğin bir cinayet işleyip ölüyü bir kuyuya atan bir kimse bunu delilleri yok etmek için yapmışsa cinayetle suçlanan bir kimsenin gerçekten suçlu olup olmadığı otopsi sonucunda belli olacaksa bu durumda otopsi ilminden faydalanmak zaruri ve caizdir. Çünkü bu; fakihlerin, bir kimse -az da olsa - ölmeden önce para yutarsa öldüğünde onun midesini kesip parayı çıkarmak gerektiği hükmüne uygundur. Malikilerin bir kısmına göre bu paranın belli bir nisaba ulaşması gerekir. Bu nisap, bir dinarın dörtte biri veya üç dirhem olmalıdır. Şafiilerin görüşleri de buna yakındır. Bu görüş İslam hukukunun külli kaidelerinden “Konu daraldığı zaman kural genişler.” kaidesine göre daha uygundur. Çünkü yutulan para az

¹⁹³ “www.hayrettinkaraman.net”, İslâm otopsi meselesi, (Erişim 20 Mart 2022).

olduğunda o parayı ödemek, kişinin karnını kesmekten daha iyidir. Özetle zarurete binaen otopsi caizdir.”¹⁹⁴

c) Şeyh Haseneyn Muhammed Mahluf’un 1951 yılında verdiği fetva

Şeyh Haseneyn’in, maslahatın otopsi yapılmasını gerektirdiğiyle ilgili fetvası aşağıda soru cevap şeklinde verilmiştir.

Soru: Müslümanların salgın zamanlarında ölen kimsenin vasiyeti üzerine cenazelerinin yakılmasıyla ilgili İslam hukukunun hükmü nedir?

Cevap: İnsan türünü korumak ve insanın doğal ömrünü tamamlamasını sağlamak için hastalıkları tedavi etmenin meşru bir meseledir. Çünkü Rasûlullah da (s.a.v.) hastalandığında tedavi olmuş ve sahabeye de “Allah (c.c) şifasını göndermediği hiçbir hastalık indirmemiştir.” diye buyurmuştur. Ayrıca Rasûlullah söz ve fiillerinde iyileşmesi için hasta kimselere çeşitli durumlarda tedavi ruhsatı vermiştir. Bazen oruç tutamayacak düzeyde olan ağır bir hastaya oruç tutmayabileceğini bazen de kafasında hastalık olan birisine hastalığın geçmesi için ihramlıyken tıraş olma izni vermiştir. İmam İbnü'l-Kayyim'in Zadü'l-Ma'ad adlı eserinde bunlardan yola çıkarak insan vücudunu harici ve dahili zararlardan korumak ve hastalığı gidermek için tedavi olma ruhsatına hükmedildiğini belirtir.¹⁹⁵

Tıp ilmi bilgi ve pratik bakımından Müslümanlar üzerinde bir farz-ı kifayedir. Ümmetin içinde tıp ilmi konusunda bilgili kimselerin bulunmaması durumunda bütün ümmet bir farzın ihlalinden sorumlu tutulur. Şari‘in ümmetin ihtiyaç duyduğu ilim ve sanatın oluşması ve sürdürülmesini emredip teşvik etmesi ve ümmeti tembellikten sakındırması nasıl farz-ı kifaye ise tıp ilmini öğrenmek de bunun gibi farz-ı kifaye sayılır.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Hey’etu kibâri’l-ulemâi bi’l-memleketi’s-suûdiyye, *Ebhâsü Hey’eti kibâri’l-ulemâ’* (pdf: el-mektebetü’s-şâmile, 2010), 2: 64.

¹⁹⁵ Akşa, “Teşrihü Cüsseti’l-İnsâni beyne’l-Hezeri ve’l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne’l-Fıkhi’l-İslâmî ve’l-Kânûni’l-Ved’î”, 761.

¹⁹⁶ Akşa, “Teşrihü Cüsseti’l-İnsâni beyne’l-Hezeri ve’l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne’l-Fıkhi’l-İslâmî ve’l-Kânûni’l-Ved’î”, 760.

Otopsi, tıp için önemli bir alandır. İnsan bedeninin anatomisi hakkında hem teorik hem de pratik bakımından bilgilenmedikçe; onun iç organlarını ve yapısını oluşturan kısımlarını, bağlantılarını ve bağlantı yerlerini bilmedikçe bazı hastalıkların tedavisi mümkün değildir. Eski / ilkel tıbbın otopsi ile uğraşmamış olması otopsinin yapılmayacağı anlamına gelmemektedir. Zira tıp ilmi gün geçtikçe ilerlemekte ve eski tıbbın yöntemleri yeni hastalıklara çözüm bulma konusunda yetersiz kalmaktadır. Eski tıp ancak bazı zahiri hastalıklar konusunda tedaviye cevap verebilir. Oysa insanlık tarihiyle paralel bir şekilde meydana çıkan yeni hastalıklar için yeni yöntemlerin keşfedilmesi bir zarurettir. Bu durum, teşrihin yani otopsinin öğretilmesi ve öğrenilmesi gereken bir ilim olduğuna ve otopsinin caiz olmasına bir delildir. Dolayısıyla otopsi, hekimlik mesleğinde ve hastalıkların tedavisi konusunda ihtisas gerektiren bir alan ve yükümlülüktür. Otopsi, ölüm sebebini bulmak, ölümü aydınlatmak vb. amaçlar için ölümlerin cesetlerini inceler ve böylece varsa bir suçlu onu açığa çıkarmayı hedefler. Her ne kadar suç kararnamesinde hakka erişim, haksızlığa uğramamak için hükümlerde adaletin gerekliliğini gösteren delillere bağlı ise de caizliği konusunda şüphe yoktur. Otopsi doğruyu ve yanlış birbirinden ayırır. Böylece adaletin tesisine yardımcı olur. Örneğin müfteri bir kimse, birinin zehirlenerek öldürüldüğünü iddia edip şahitlerle de iddiasını destekler ve bu ölümden birisini sorumlu tutarsa bu durumda otopsi yapıp ölen kimsenin zehirlenmediğini ortaya çıkarmak adaletin gereğini yerine getirmektir. Eğer otopsi yapılmısaydı şahitler huzurunda, suçsuz olan kişi zehirleme suçundan katil ilan edilip ceza alabilirdi. Bu durum da toplumda çürümelere, bozgunculuğa ve adaletsizliklere yol açardı.¹⁹⁷

Cinayet suçunu işleyip ardından cesedi yakan bir suçlu, ölümün sadece yanma nedeniyle olduğunu iddia edebilir. Bu nedenle otopsi, ölüm sebebini cinayet olduğunu ve yanmanın sadece cinayet suçunu gölgeleyen bir perde olduğunu kanıtlar ve bunun sonucunda suçluyu cezalandırılır. Ancak burada, otopsi yapılırken ölüm nedeninin tespiti ve açıklanması sırasında insan vücudunun haysiyeti ve aşağılanması tartışması gündeme gelebilir. Bu durumda cahil bir kişi, her ne gerekçeyle olursa olsun bunun caiz olmadığını düşünebilir. Ancak fıkıh kuralları üzerinde biraz düşünülürse, fikhî hükümlerin amacının, maslahatı gözetdiği ve kötülükleri engellemek olduğu

¹⁹⁷ Akşa, “Teşrihü Cüsseti’l-İnsâni beyne’l-Hezeri ve’l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne’l-Fıkhi’l-İslâmî ve’l-Kânûni’l-Ved’î”, 761.

bilinir. İslam hukuku maslahat ve mefsedet dengesini gözeterek toplum yararına ağır basan durumu tercih eder. Hastalıkların tespiti ve ona göre ilaç ve tedavi düzenlenmesi, adaletin sağlanması, masumun kurtarılması, ceza ve suçluya yönelik suçlamanın ispatı; cesedin kutsallığının korunmasına tercih edilir. Çünkü kamu yararı ilkesi bunu gerektirir. Bütün bunlar göz önüne alındığında otopsinin caiz olduğu görülmektedir.¹⁹⁸

d) Yusuf Karadâvî'nin 6 Ocak 2017 tarihli fetvası

Karadâvî'ye, “Tıp fakültesi öğrencilerinin tıbbî eğitim ve otopside istifade etmesi için, ölen kimsesiz birinin cesedinin hastanede muhafaza edilmesinin hükmü nedir, cesedi gömülmediğinde bu kişinin kabir hesabı ne zaman ve nasıl görülür?” diye sorulmuştur.¹⁹⁹

Karadâvî cevabında, bir kimse vasiyet etmemişse cesedinin otopside kadavra olarak kullanılması caiz değildir ancak kişinin ölmeden önce cesedinin kadavra olarak kullanılmasını vasiyet etmesi veya öldükten sonra ailesinin izin vermesi durumunda cesedi tıp eğitimi için kadavra olarak kullanılabilir demiştir. Karadâvî, bazı âlimlerin Müslüman bir kimsenin cesedinin kadavra olarak kullanılmasına asla cevaz vermediklerini ama kendisinin cevaz verdiğini söylemiştir. Karadâvî fetvasına şöyle devam etmektedir: Âlimler ölen hamile kadının karnındaki ceninin çıkartılmasını ve ölmeden önce değerli eşya yutmuş birinin karnının değerli eşyayı çıkarmak için açılmasını caiz olduğunu söylemişlerdir. O hâlde otopsi yapmak da caizdir. Cinayete kurban giden birinin; birisi tarafından mı boğulduğu, suda mı boğulduğu veya mermiyle mi vurulmuş olduğu gibi ölüm nedenleri otopsi sayesinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca tıbbın ilerlemesine katkıda bulunmak için kadavra üzerinde talim yapmak da caizdir. İslam'da asıl olan ölünün gömülmesidir. Ancak “Zaruretler yasakları mübah kılar.” kâidesine göre tıp talimi için ölünün gömülmesi zaruret miktarı kadar ertelenebilir. İnsan cesedi savaşta bile saygıdeğer ve dokunulmaz olduğu için ceset üzerinde boş yere tasarrufta bulunmak veya müsle yapmak caiz değildir. Gömülmemiş birinin kabir hesabı meselesine gelince, ruh ve beden arasında nasıl bir

¹⁹⁸ Akşa, “Teşrîhü Cüsseti'l-İnsâni beyne'l-Hezeri ve'l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne'l-Fıkhi'l-İslâmî ve'l-Kânûni'l-Ved'î”, 760-762.

¹⁹⁹ Kanâtu'l-İmam Yûsuf el-Karadâvî, “Teşrîhü'l-Cüses liğarad taallümü't-tıbb ve keyfe yuhasibü'l-meyyitü'l-lezî lem yüdfen”, 00:00:12-00:00:37.

ilişki olduğu, sorgulamanın nasıl yapılacağı gaybî bir konu olup en doğrusunu yalnızca Allah bilir. Ancak yanmış veya balık tarafından yenmiş birisinin de medfûn olmasa dahi mutlaka hesabı görülecektir.²⁰⁰

e) Mısır Fetva Kurulu (Dârü'l-İftâi'l-Mısriyye)

1937 yılında Mısır Fetva Kurulu üyelerinden Şeyh Abdulmecîd Selîm'e, zehirlenme veya doğal olmayan şüpheli bir ölüm durumunda otopsi yapmanın caiz olup olmadığı sorulmuştur. Şeyh Abdulmecîd Selîm Hindistan Adalet Bakanlığı'nın 1937 yılında vermiş olduğu fetvaya dayanarak bu soruya şöyle cevap vermiştir:

Zehirlenme gibi olağandışı bir ölüm durumunda cesedin otopsisine ilişkin fıkıh kitaplarında konuyla ilgili bir tartışma veya hüküm yoktur. Ancak fıkıh kitaplarında buna benzer iki durum bulunmaktadır.

1- Karnında ölü bir çocuk olan bir kadının veya karnında sağ bir çocuk olduğu halde ölen bir kadının karnının kesilmesi,

2- Değerli bir eşya yuttuktan sonra ölen bir kimsenin eşyayı çıkarmak için karnının yarılması meseleleri konusunda görüşler mevcuttur.

Hanefi âlimleri hamile bir kadın ölür de karnında bir hareketlilik söz konusuysa kadının karnında canlı bir çocuğun olduğuna hükmedilmesi gerektiğini ve annenin karnının kesilip açılabilirliğini söylemiştir. Çünkü bu durum, ölünün kutsallığına aykırı olsa bile, dirinin, yani çocuğun kutsallığını koruduğu için caizdir. Bir diğer durumda çocuk anne karnındayken ölürse ve anne sağ ise ebe, çocuğun ölümünü doğruladıktan sonra elini sokup bir alet ile çocuğun bağıni keserek çocuğu anne karnından çıkarabilir.²⁰¹

Sağken değerli bir eşya yutan kimsenin durumuna gelince Hanefi alimlerine göre, eşya ölen kişiye ait ise ölünün karnının kesilmesi caiz değildir. Zira ölmüş olsa da insanın kutsallığı eşyanın değerinden önce gelir. Ölen kişinin karnındaki eşya başka birine aitse bu durumda yine karnını kesmek caiz olmayıp karnındaki eşya kadar ölenin

²⁰⁰ Kanâtu'l-İmam Yûsuf el-Karadâvî, "Teşrihü'l-Cüses liğarad taallümü't-tıbb ve keyfe yuhasibü'l-meyyitü'l-lezî lem yüdfen", 00:00:37-00:06:31.

²⁰¹ Haskefî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, 2: 258.

mirasından ödeme yapılır. Ancak ölen kişi geride miras bırakmamışsa bu durumda karnının değilip eşyanın hak sahibine verilmesi caiz görülmüştür. Çünkü hak sahibinin hakkını alması, zalimin ve saldırganın cesedine saygı duymanın önüne geçer. Bu kimsenin cesedinin saygınlığı başkalarının malına tecavüz etmesiyle ortadan kalkmıştır.²⁰²

Şafii mezhebine göre, eğer bir kadın rahminde canlı bir cenin ile ölürse ve cenin yaşaması umulan en az altı aylık ise kadının karnı yarılır ve çocuk çıkarılır. Ancak ceninin yaşamına dair bir umut yoksa bu durumda kadının karnının açılması caiz değildir. Bir diğer durum olan kişinin değerli bir eşyayı yutması meselesinin ise iki yönü vardır. Birinci durumda eğer ölen kişinin yuttuğu mal başkasına ait ise ve varisleri bu parayı tazmin edemezse ölünün karnı şartsız bir şekilde kesilip bu mal çıkarılabilir. Ancak yuttuğu mal ölen kimsenin kendisine ait ise İmam Nevevî'ye (1234-1277) göre bu durumda karnının açılabilceği ve açılmayacağı şeklinde iki görüş söz konusudur.²⁰³

Sahnun el-Malikî (777-854)²⁰⁴ ve Ebu Hanife'den (699-767)²⁰⁵ rivayet edilen başka bir görüşe göre değerli bir mal yutan kimsenin karnı mutlak olarak açılabilir. Ahmed el-Mâlikî ve İbn Habîb el-Malikî'ye (790-863)²⁰⁶ göre hiçbir surette ölünün karnı yarılamaz. Buna delil olarak da el-Beyhaki'nin Sünen-i Kübra'sında, Sünen-i Ebi Davud ve Sünen-i İbn Mace'de geçen Hz. Âişe'den rivayet edilen şu hadisi göstermişlerdir: “Ölülerin kemiğini kırmak, dirilerin kemiğini kırmak gibidir.”²⁰⁷ Oysa es-Suyutî (1445-1505), bu hadisi şöyle açıklamıştır: “Cabir'den rivayetle Resûlullah (s.a.v.) ile bir cenazeye gittik, Rasûlullah kabrin kenarına oturdu ve biz de onunla oturduk, mezar kazıcı bir kemik çıkardı ve onu kırmaya yeltendi. Peygamber (s.a.v.), “Onu kırma, çünkü ölü birinin kemiğini kırman diri birinin kemiğini kırman gibidir.” hadisi, ölünün, diri gibi bir mukaddesliğe sahip olduğunu ifade eder. Yani bu hadis ölünün kemiğini kırmanın, karnını kesmenin veya başka bir şekilde haddi

²⁰² İbn Hümâm, *Şerhü Fethi'l-Kadir*, 102.

²⁰³ Nevevî, *el-Mecmû'*, 5: 300-301.

²⁰⁴ Derdir, *eş-Şerhü'l-Kebîr li Muhtasari Halil*, 1: 429.

²⁰⁵ Haskefî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, 2: 258.

²⁰⁶ Derdir, *eş-Şerhü'l-Kebîr li Muhtasari Halil*, 1: 429.

²⁰⁷ Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî Azîmâbâdî, *'Avnü'l-Ma'bûd 'alâ Süneni Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005), "Cenâiz", 63 (No. 1616).

aşmanın doğru olmadığı şeklinde yorumlanmalıdır. Resûlullah'ın (s.a.v.) mezar kazıcının kemiği kırmasına engel olmasındaki asıl sebep bu kemiği kırmanın mezar kazıcı için acil bir durum olmaması ve kazıcıya bir fayda veya zarar vermemesidir.²⁰⁸

Sonuç olarak ölen kişiye otopsi yapılması günümüz şartlarında maslahat gereği caizdir. Yaşayan kişilerde otopsi ise sağlığına zarar vermeyecek şekilde olursa ancak caiz olur. Şunu vurgulamakta fayda vardır. İslam fıkıh kitaplarının bu konuda kesin cevaplarının olmaması yazıldıkları dönemde tıp ilminin günümüzde olduğu kadar gelişmemesine bağlanabilir.²⁰⁹

f) Ezher Fetva Komitesi'nin 1949 yılındaki fetvası (Lecnetü'l-Fetevâ bi'l-Ezheri's-Şerîf)

Komiteye otopsiyle ilgili bir soru sorulmuştur. Komite de sorulan soruya cevap vermiştir. Bu konuda sorulan soru ve cevap şu şekildedir:

Soru: Tıp eğitiminde yararlanmak için cesetlerin otopsisinin İslami hükmü nedir?

Cevap: Tıp öğrenimi, ferdin ve toplumun menfaati için lüzumlu bir iştir. Çünkü tıp ilmi insanların din ve dünya işlerinde faaliyetini engelleyecek bedensel zaafılardan korur. Cenab-ı Hakk'ın *“De ki: Durmadan bir şeyler yapın; yaptıklarınızı Allah da, peygamberi de müminler de görecektir. Sonunda, gizliyi de açığı da bilen huzuruna çıkarılacaksınız ve O size yapmış olduklarınızı haber verecektir.”*²¹⁰ buyruğunda olduğu gibi, din ve dünya adına yapılan her iyi çalışma Allah'ın ve Rasûlünün şahitliğine olup Allah'ın, yapılan bu çalışmaları mükafatlandıracağı haber verilir. Bu nedenle tıp ilmini öğrenmek, tüm ümmetin sorumluluğunda olan farzlardan biri olarak kabul edilir. Peygamber (s.a.v.) de tedavi olmayı emretmiştir. Bununla ilgili hadislerin birinde *“Allah (c.c) şifasını göndermediği hiçbir hastalık indirmemiştir.”* diye buyurmaktadır. Hiç şüphe yok ki tıp ilmi, hastalığı bilmek için anatomiye öğrenmeyi gerektirir. Hastalığın vücuttaki yerini bulmak, hastalığı teşhis etmek ve

²⁰⁸ Akşa, “Teşrîhü Cüsseti'l-İnsâni beyne'l-Hezeri ve'l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne'l-Fıkhî'l-İslâmî ve'l-Kânûnî'l-Ved'î”, 757.

²⁰⁹ Mecmû'atün mine'l-Müellifin, *Fetâvâ Dâri'l-İftâi'l-Mısriyye* (Mısır: Dâri'l-İftâi'l-Mısriyye, t.y.), 6: 177.

²¹⁰ et-Tevbe, 9/105

mümkün olduğu kadar faydalı tedaviyi uygulamak için otopsiyi bilmek ve uygulamak gerekir. Ayrıca cezai olaylarda suçun türü ve koşullarının bilinmesi için otopsiye çok ihtiyaç duyulmaktadır. Suçu ispat edebilmek veya iddia edilen suçu inkâr edebilmek adaletin en zaruri görevlerinden biridir. Bu yüzden şüpheli ölüm davalarında hakkın yerini bulması kaçınılmaz olarak otopsi sonucuna bağlıdır.²¹¹

Özetle otopsi yukarıda sayılan bu amaçlar içindir. Otopsi, insanların hayatıyla çok ilgili olması hasebiyle onaylanmasına gerek duyulmadan yapılması gereken bir uygulamadır. Müslümanların ilk zamanlarında otopsi yapmamaları otopsinin caiz olmadığı anlamına gelmemelidir. Müslümanların ilk zamanlarda otopsi yapmamış olması belki de otopsiyi bilmediklerinden, tecrübelerinin yetersiz olmasından ve tedavi yöntemlerinin sınırlı olmasından kaynaklanmaktaydı. Ayrıca bilim, zamanın ilerlemesiyle ilerlemekte, yeni araştırmaların devam etmesiyle bilimin ufku genişlemekte, daha önce bilinmeyen sırlar ortaya çıkmakta ve İslam dini, faydalı bilgilerde genişlememizi teşvik etmektedir. Otopsiyi yararlı olacak şekilde öğrenmek, öğretmek ve uygulamak dinin bilgi çağırısına bir cevaptır. En iyisini Yüce Allah bilir.²¹²

g) Otopsiye ilişkin Mekke-i Mükerreme 10. İslam Fıkıh Şurası'nın (el-Mecmeü'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî) 1986 tarihli fetvası

Şura, 1976 yılında Taif'te gerçekleşen İslam Fıkıh Şurası'nın otopsiye ilişkin kararına da dayanarak otopsi yapılabilir durumlarından bahsettikten sonra otopsiye ilgili hüküm vermiştir. Şura, otopsinin zehirlenme, cinayet ve benzeri hallerde ölüm nedenlerini ortaya çıkarmak; salgın hastalıkları tespit etmek ve bunun sonucunda hastalıkları önlemek ve tıpta talim amacıyla yapıldığını belirterek otopsi ile ilgili aşağıdaki hükümlere ulaşmıştır:²¹³

1- Cinayet, zehirlenme vb. durumlarda zaruri olarak otopsi yapılabilir. Bu durumda otopsinin cesedin saygınlığına verdiği zarar maslahat ilkesine göre

²¹¹ Akşa, "Teşrihü Cüsseti'l-İnsâni beyne'l-Hezeri ve'l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne'l-Fıkhi'l-İslâmî ve'l-Kânûni'l-Ved'i", 760.

²¹² Akşa, "Teşrihü Cüsseti'l-İnsâni beyne'l-Hezeri ve'l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne'l-Fıkhi'l-İslâmî ve'l-Kânûni'l-Ved'i", 762.

²¹³ Bâr, *İlmü't-Teşrih inde'l-Müslimîn*, 102-105.

aydınlatılmayan ölüm sebeplerinin doğuracağı zararlardan daha hafif kalmaktadır. İki zarar karşılaştırıldığında ise otopsinin tercih edilmesi önceliklidir.

2- Ümmet üzerinde farz-ı kifâye hükmünde olan tıp ilmini derinlemesine öğrenmenin ve tıpta ilerlemenin bir yolu da kadavra üzerinde ta’lim amaçlı otopsi yapmaktır. Bu ihtiyaca binaen otopsinin yapılması caizdir ancak otopsi yapılacak cesedin / kadavranın masum olmayan bir kimseye ait olması şarttır. Masum bir kimsenin kadavrasının bulunmadığı durumlarda, kim olduğu bilinmeyen meçhul bir kimsenin veya sağlığında cesedinin otopsisine izin vermiş masum bir kimsenin cesedi üzerinde talim amaçlı otopsi yapılabilir. Masum bir kimsenin ölmeden önce cesedinin otopsisine dair izin durumu bilinmiyorsa, varisleri cesedinin üzerinde otopsi yapılmasına izin verebilir.

3- Otopsi işlemi, amacına ve türüne hizmet edebilecek şekilde sadece incelenmesi gereken yer veya yerler ile sınırlandırılmalıdır. Otopsi işlemi tamamlandıktan sonra ceset eski haline getirilerek gömülmelidir.

4- Otopsi yapılacak ceset bir kadına aitse otopsiyi kadın bir doktorun yapması gerekir. Kadın doktor bulunmadığında ise otopsiyi yapacak erkek doktorun İslami hassasiyete sahip biri olması gerekir. Otopsi eğitim amaçlı ise sadece kadın tıp öğrencilerinin orada hazır bulunması, eğitim amaçlı değilse yeterli sayıda kadının hazır bulunması tavsiye edilir.

h) Kuveyt Devleti Evkâf ve İslamî İşler Bakanlığı’nın 2015 yılındaki 3325 sayılı fetvası

Başkanlık, otopsinin cesedin şekilsel bütünlüğünü bozmasına rağmen başkalarının hayatını kurtarması, tıpta ilerleme ve salgın hastalıklarla mücadele etmek bakımından düşünüldüğünde caiz olup olmadığı sorusu üzerine şu cevabı vermiştir:

Müslüman cesedi üzerinde talim amaçlı yapılan kadavra otopsi caiz değildir. Talim amaçlı otopsi ancak masum olmayan kimselerin cesedi üzerinde yapılabilir. Masum olmayan birinin cesedi bulunmazsa masum kimselerin cesedi üzerinde talim yapılabilir. Ceset üzerinde talim yaparken kadavra üzerinde talimin gerektirdiği hâller

dışında, cesedin onurunu korumaya mümkün olduğunca dikkat edilmesi ve cesedin aşağılanmaması gerekir.²¹⁴

i) Ürdün Fetva Kurulu'nun (Lecnetü'l-İftâi fi'l-Memleketi'l-Ürdüniyye el-Hâşimiyye) 18.05.1977 tarihli fetvası

Fetva Kurulu'nun, otopsinin yapılması, ölü veya diriden organ nakledilmesi ve kan nakli konusundaki görüşlerinin ne olduğu sorusu üzerine verdiği cevap şöyledir:²¹⁵

1- İslam hukukunun amacı zarûrât-ı hamseyi korumaktır. Diri veya ölü bir kimseden yapılan organ nakli başkasını yaşatacağı için caizdir.

2- Fıkıh usulünün “zarûretler, yasakları mübah kılar”, “zaruretler ihtiyaç duyulduğu kadardır”, “zorluk, kolaylığı gerekli kılar” gibi genel kâidelerine göre soruda geçen durumlar İslam hukukuna göre caizdir.

3- Mezhep imamlarının, mütekaddim (önceki) ve müteahhir (sonraki) alimlerin; ölen bir kadının karnındaki ceninin çıkarılabileceği ve değerli bir eşya yutup da ölen kimsenin karnının açılıp eşyanın çıkarılabileceği fetvaları otopsinin de caiz olacağına delil olarak sayılır.

2.1.3. Otopsinin Câiz Olmadığı Görüşü

Bu görüşün savunucuları ölü bir insanın vücudunu incelemenin caiz olmadığını söylemişlerdir. Bu görüşü benimseyenlere göre hayvanların otopsiyi insanın vücudunu anlamak için yeterlidir. Muhammed Bahît el-Mutî'î,²¹⁶ Hasan es-Sakkâf,²¹⁷ Şeyh Muhammed Burhaneddin Senbehlî²¹⁸, Muhammed Abdulvahhab Buhayrî²¹⁹ bu görüşün savunucuları arasındadır.²²⁰ Otopsinin caiz olmadığına dair görüşlerini

²¹⁴ Vahdetü'l-Bahsi'l-İlmiyye, *ed-Dürerü'l-Behiyye mine'l-Fetâve'l-Kuveytiyye* (Kuveyt: İdâretü'l-İftâ', 2015), 11: 401.

²¹⁵ Abdü's-selâm Dâvûd Abbâdî, “İntifâ'ü'l-insân bia'dâi cismi insânin aher hayyen ev meyyiten”, *Mecelletü'l-mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, 4 (t.y.): 275-276.

²¹⁶ 1914 yılında Mısır Baş Müftülüğü yapmış, Ezher Üniversitesi rektörlerinden Hanefî ve Mâturidî âlim

²¹⁷ 1961 yılında doğmuş Ürdünlü Şafiî muhaddis

²¹⁸ 1937 yılında doğmuş, 2020 yılında vefat etmiş Hindistanlı müfessir

²¹⁹ Ezher âlimlerinden Mısırlı Muhaddis, Fethü'r-rebbânî adlı kitabın 22. cildinin yazarı

²²⁰ Abdulfettâh Mahmûd İdrîs, *Hükmu teşrihi'l-cismi'l-beşerî* (Riyad: Dârü's-Sumay'î li'n-neşri ve't-tevz'î', 2011), 107.

Kur'an, sünnet, kıyas ve İslam hukukunun küllî kaideleri ile kanıtlamaya çalışmışlardır.²²¹

Kur'an'dan delil: *“Andolsun ki biz ademoğlunu üstün ve onurlu kıldık. Karada ve denizde onların ulaşımını sağladık. Temiz besinlerle onları rızıklandırdık. Ve onları yaratıklarımızdan birçoğuna üstün kıldık.”*²²² Bu ayetten anlaşılacağı üzere muhakkak yüce Allah (c.c.) insanoğlunu diri veya ölü fark etmeksizin eşref-i mahlûkât olarak onurlandırmıştır. İnsanoğlunun cesedine otopsi yapılması ona yapılan bir ihanettir. Bunun nedeni ise otopsinin parçalama, şekil bozukluğu ve bunların dışındaki insan bedenine ihanet eden diğer şekillerle yapılmasıdır. Bu görüşte olanlar buna dayanarak otopsi haramdır tezini savunmuşlardır.²²³

Sünnetten delil: Sünnetteki delilleri Hz. Âişe'den (r.a) rivayet edilen şu hadistir: *“Ölü müminin kemiğini kırmak sağ iken kırmak gibidir.”*²²⁴ Hadis ölü bir insanın kemiğinin kırılmasının haram olmasına delil sayılmıştır. Otopsiye cevaz vermeyenlere göre bu hadis otopsinin caiz olmadığına delildir.²²⁵ Zira otopsi vücudu bozmaktadır ve *“Allah'ın adıyla Allah rızası için savaşın, Allah'ı inkâr eden kafirlerle savaşın, gaza edin fakat ganimete hıyanet etmeyin, haksızlıkta bulunmayın ve ölülerin vücutlarına sataşip burun ve kulaklarını kesmeyin.”*²²⁶ hadisi ile *“Zarara karşı zarar vermek yoktur.”*²²⁷ hadislerinde insan vücuduna dokunulmaması gerektiği buyurulmuştur. Ayrıca otopsinin cenazenin defnini geciktirdiği için de doğru bir uygulama olmadığını ve defnin geciktirilmesinin fukahânın vacip kıldığı *“mümkün olduğu kadar ölünün defnini en hızlı şekilde yapma”* hükmüne ters düştüğünü belirtmişlerdir.²²⁸

²²¹ Vezînânî, “Teşrihu Cüsesi'l-Mevtâ ve Mevkifü'l-Fukahâi minhu”, 1025.

²²² el-İsrâ 17/70.

²²³ Akşâ, “Teşrihü Cüsseti'l-İnsâni beyne'l-Hezeri ve'l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne'l-Fıkhî'l-İslâmî ve'l-Kânûnî'l-Ved'î”, 716.

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 354.

²²⁵ Kassâr, *Hükmü Teşrihi'l-İnsâni beyne's-Şer'eti ve'l-Kânûn*, 48.

²²⁶ Müslim, “Cihad”, 4522.

²²⁷ Ebi 'Abdillâh Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce* (Kahire: Dârü İhyâi Kütübî'l-'Arabiyye, yok), 5: 784.

²²⁸ Akşâ, “Teşrihü Cüsseti'l-İnsâni beyne'l-Hezeri ve'l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne'l-Fıkhî'l-İslâmî ve'l-Kânûnî'l-Ved'î”, 716.

Aklî delil: Şüphesiz cesedin otopsi yapılması ölünün sağ olan ehline ihanettir. Nitekim Rasûlullah şöyle buyurmuştur. “*Ölülere sövmeyin sağ olanlara eziyet verirsiniz.*”²²⁹ Ölüye sövülmesi ölünün ehline eziyet veriyorsa, ölünün otopsisinin yapılması veya vücut bütünlüğünün bozulması da ölünün ehline eziyet verir. Bu durumda ölüye otopsi yapılması, geçen hadise bakılırsa kesin olarak haramdır.²³⁰

Kıyas delili: Bazı mütekaddim alimler ve fâkihler ölünün yuttuğu değerli bir şeyi çıkarmak için ölünün karnının yarılmasını ve ölmüş annenin karnındaki sağ cenini çıkartmak için karnının yarılmasını haram kılmışlardır. Mademki ölmüş annenin karnındaki diri ceninin hayatını kurtarmak için karnının deşilmesi caiz değil ve yine ölmüş kişinin karnındaki değerli bir malı çıkarmak için karnının deşilmesi caiz değilse o zaman otopsinin bunun dışındaki sebepler için de yapılmaması gerekir.²³¹

İslam hukukunun küllî kâideleri delili: Şer’i kanunlar aşağıdaki nedenlerden ötürü insan vücuduna otopsi yapılmasını caiz kılmaz.

a) “Zarar zararlar izale edilmez.” sözü bu kurallardandır.²³² Yani insanlardaki hastalık nedenini ortaya çıkarmak için insanın cesedine eziyet etmek doğru değildir. Bu da gösteriyor ki cesede otopsi yapılması cesede hürmeti ihlal eder ki bu da haramdır.²³³

b) “Zarara karşı zarar vermek yoktur.” hadisi başkalarına zarar vermenin yasak olduğunu gösterir. Öyleyse otopsi ölünün cesedine zarar verdiği için haramdır.²³⁴

2.1.4. Otopsiyi Caiz Görmeyenlere Verilen Cevaplar

Otopsiyi caiz görmeyenlerin Kur’an’ı Kerim’den getirdikleri ayet deliline, otopsiye cevaz verenler tarafından şöyle cevap verilmiştir: Otopsi yapmak Kur’an’ın insanı yüceltmesiyle çelişmez. Otopside insana bir hakaret yoktur. Âdemoğlu diri ve

²²⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 150.

²³⁰ Akşa, “Teşrihü Cüsseti’l-İnsâni beyne’l-Hezeri ve’l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne’l-Fıkhi’l-İslâmî ve’l-Kânûni’l-Ved’î”, 716.

²³¹ Kassâr, *Hükümü Teşrihi’l-İnsâni beyne’ş-Şer’eti ve’l-Kânûn*, 89.

²³² Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1983), 86.

²³³ Şankitî, *Ahkâmü’l-Cerâhâtü’t-Tıbbiyye ve’l-Âsâri’l-Müterettibeti ‘aleyhâ*, 176.

²³⁴ Zerkâ, *Şerhü’l-Kavâ’idi’l-Fıkhiyye*, 165.

ölü olarak kutsaldır. Ancak zaruret ve ihtiyaçtan dolayı otopsi yapılması caizdir. Bununla ölüye hakaret kastedilmez, aksine hürmet ve edeple tıp etiğine bağlı kalınarak insan bedenine müdahale edilir. Otopsinin amacı belirlendikten sonra ölüden alınan her şey aslında olduğu gibi yerine bırakılır ve ceset usulde olması gereken gibi defnedilir. Böylelikle ölünün şeref ve kutsallığı muhafaza edilir. Cesede hakaret veya maksadına ulaşıldıktan sonra onu sakatlamak ise İslam hukukunun tasvip etmediği bir şeydir. Çünkü onun kutsallığı ve şerefi vardır. Onların sünnetle azaları kesmeyi yasaklayan hadislerden getirdikleri delillere şöyle cevap verilir: Ureyne kabilesinin kıssasında olduğu gibi gerektiğinde azalar kesilebilir.²³⁵

Bu konuya “Peygamber efendimiz (s.a.v.) onların el ve ayaklarını kestirdi, gözlerini oydu ve ölene kadar da güneşin altında bıraktı”²³⁶ hadisi ve Kur’an’ı Kerim’de Allah ve Resulüyle savaşanlar hakkında nazil olan “*Allah ve Resulüyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışanların cezası öldürülmeleri veya asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çapraz şekilde kesilmesi veya yerlerinden sürgün edilmeleridir. İşte bu durum onlar için dünyada bir rezilliktir, ahirette ise onlar için büyük bir azap vardır*”²³⁷ ayeti örnek verilebilir. Ureyne kabilesinin kıssasından ve muharipler hakkında inen ayetlerden, kısas cezalarında azaların kesilmesinin mübah olduğu anlaşıyor. Bir diğer delil ise Enes b. Malik’ten rivayet edilen “Peygamber efendimiz (s.a.v.) onların gözlerini sırf onlar çobanın gözlerini oydukları için oydu”²³⁸ hadisidir. Bu hadise göre buradaki cezada bir kamu menfaati söz konusudur. O da zalimlerin insanlara saldırmasını engellemektir. Yine aynı şekilde otopside de topluma yönelik bir kamu menfaati vardır. Buna kıyasen otopsi azaları kesmekle beraber yine de caizdir.²³⁹

Cabir’den rivayetle ölünün kemiğini kırmayı yasaklayan hadisle getirdikleri delile gelince ona İmam Süyûtî’nin, hadisin varit olma sebebini açıklarken söylediği şu hadisle cevap verilebilir: “Bir gün peygamber efendimiz (s.a.v.) ile bir cenazeye gittik. Peygamber efendimiz (s.a.v.) kabrin kenarına oturdu, onunla biz de oturduk.

²³⁵ Şankitî, *Ahkâmü’l-Cerâhâtî’t-Tıbbiyye ve’l-Âsâri’l-Müterettibeti ‘aleyhâ*, 177.

²³⁶ Müslim, “Kasâme”, 1671.

²³⁷ el-Mâide, 5/33

²³⁸ Müslim, *el-Câmi‘u’s-Şaḥîḥ*, 3: 1298.

²³⁹ Şankitî, *Ahkâmü’l-Cerâhâtî’t-Tıbbiyye ve’l-Âsâri’l-Müterettibeti ‘aleyhâ*, 178.

Mezar kazıcı o sırada bacak kemikleri veya pazı kemiklerini çıkardı. Tam onları kırmaya giderken peygamber efendimiz, “Onları kırma, mezarın kenarına bırak, şüphesiz ki senin onları ölüyken kırman onları hayattayken kırman gibidir.” diye buyurdu.”²⁴⁰

Otopsi, kurcalamak, can sıkıntısını gidermek veya intikam almak için yapılırsa haramdır. Bunun sebebi hakkında yasak varit olduğundan dolayıdır. Suçluyu bulmak, hastalık tespiti ve eğitimle ilgili olana gelince bu sadece zorunluluktan, ihtiyaçtan ve kamu yararından dolayı caizdir. Bunu yaparken insan vücudunun ve cesedin tıbbi kullanımlarının kurallarına ve etiğine uygun bir şekilde davranmaya dikkat edilmesi gerekir.²⁴¹

Ölünün karnının açılmasının caiz olmadığına dair kıyastan çıkardıkları delile pek çok alim karşı çıkmıştır. Bu kıyaslama kabul görmemiştir.²⁴²

İnsan vücudunun yerine bir hayvanın otopsi yapılması alternatifi olduğu için insan bedenine otopsi yapılmasının caiz olmadığı görüşü ise bu konudaki uzman kişilerin herhangi bir hayvanın parçalanmasının insan vücudunun parçalanması yerine geçmeyeceği tespitiyle geçersiz kılınmaktadır. Zira uzmanlara göre hayvan vücudunun otopsisini insan vücudu hakkında detaylı ve tam bilgi verme. Dolayısıyla hayvan otopsisini insan vücudunun otopsisinin alternatifi olmaz.²⁴³

Fıkıh esaslarından çıkardıkları delillere gelince otopside meydana gelen zararın hastalıktan meydana gelen zarara eşit veya ondan daha büyük olması elbette kabul edilemez. Fakat otopside dolayı meydana gelen zarar daha az ise o zaman bunun için bir engel yoktur. Bu da fıkıh usulünün “Büyük zararın izalesi için küçük zarara müsamaha edilir.” kuralıyla desteklenir.²⁴⁴

Mezkûr bütün bu açıklamalardan sonra otopsiyi caiz kılan alimlerin görüşü caiz kılmayanların görüşüne göre daha kabul edilebilir görünmektedir. Söz konusu açıklamalardan hareketle otopsinin mutlak olarak caiz olmadığına ulaşılabılır. Ancak

²⁴⁰ Azîmâbâdî, 'Avnû'l-Ma'bûd 'alâ Süneni Ebî Dâvûd, 9: 18.

²⁴¹ Şankitî, *Ahkâmü'l-Cerâhâtî't-Tıbbiyye ve'l-Âsâri'l-Müterettibeti 'aleyhâ*, 178.

²⁴² Şankitî, *Ahkâmü'l-Cerâhâtî't-Tıbbiyye ve'l-Âsâri'l-Müterettibeti 'aleyhâ*, 178.

²⁴³ Şankitî, *Ahkâmü'l-Cerâhâtî't-Tıbbiyye ve'l-Âsâri'l-Müterettibeti 'aleyhâ*, 179.

²⁴⁴ Şankitî, *Ahkâmü'l-Cerâhâtî't-Tıbbiyye ve'l-Âsâri'l-Müterettibeti 'aleyhâ*, 179.

otopsinin bazı kurallara uyulduğunda ve gerekli şartlar oluştuğunda caiz olacağı çıkarımında bulunabiliriz.

2.1.5. Kadavra Bağışı ve Kadavranın Satın Alınması

Tıp fakültelerinde insan anatomisinin iyi bilinmesi için kadavralar üzerinde uygulamalı eğitim verilmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle beraber bazı konuların kavranması için maketler / modeller veya bilgisayar programları kullanılsa da insan anatomisi hakkında ayrıntılı ve derinlemesine bilgilenmek ancak kadavra üzerinde eğitim ile mümkündür. Ancak kadavra temini ülkemiz de dâhil dünyanın birçok yerinde zaman zaman sorun olmuş ve olmaya devam etmektedir. Örneğin Türkiye’de 2013 yılındaki verilere göre 200-250 öğrencisi bulunan tıp fakültelerinde yılda ancak 1 veya 2 kadavra temin edilebilmektedir. Bazı tıp fakültelerinde ise hiç kadavra bulunmamakta, bunun yerine plastik kadavralar kullanılmaktadır. Oysa ideal anatomi eğitimi için bu sayının en az 15 olması gerekmektedir. Hâlihazırda kullanılan kadavraların da nerdeyse tamamı sahibi olmayan cesetlerden temin edilmektedir. Bu da ülkemizde kadavraların pek bağışlanmadığı anlamına gelmektedir.²⁴⁵

Kadavra üzerinde ilmî otopsi yapmada bir sakınca olmadığı gibi kadavra bağışında da İslam dini açısından herhangi bir sakınca yoktur. Nitekim ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, tıbbın ilerlemesi ve tıp fakültelerinde yetişen doktorların eğitimi için amacına uygun olarak kadavra üzerinde pratik çalışmalar yapmanın caiz olduğunu belirtmiştir. Kurul, cesedin techiz ve tekfin işlemlerinden sonra gömülmesi şartıyla kadavra bağışının caiz olduğuna karar vermiştir.²⁴⁶

Dinî herhangi bir sakıncası olmamasına rağmen yukarıda saydığımız nedenlerden ötürü tıp fakülteleri kadavraları satın alma yoluna gitmektedir. Ülkemizde kadavranın satın alınmasına Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun’un 14. maddesinin aşağıda verilen ek fıkrasında yasal olarak izin verilmektedir.

²⁴⁵ “Türkiye’de Kadavra Sorunu ve Çözüm Önerileri” (Türk Anatomi ve Klinik Anatomi Derneği, 2013), 5-12.

²⁴⁶ Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, *Tıp ve Sağlıkla İlgili Fetvalar*, 116.

“Tıp eğitimi için gerekli olan kadavranın yurt içinden yeteri kadar temin edilememesi hâlinde, kadavra veya kadavra parçası, soykırım ve insanlığa karşı işlenmiş suçlar yoluyla ölmüş kimselerden temin edilmemiş olması kaydı ile yurt dışından temin edilebilir. Kadavra veya kadavra parçası temini ile yurt dışından kadavra temin edecek kişi veya kuruluşların yetkilendirilmesine dair usul ve esaslar Sağlık Bakanlığınca belirlenir.”²⁴⁷

Kadavranın satın alınması yasal olarak sorun teşkil etmese de fikhî olarak kadavranın satın alınması caiz değildir. Zira İslam hukukunda bir malı satmanın sıhhat şartları vardır. Sıhhat şartlarından biri, malın satıcının mülkünün olması veya satıcının o malı satması için vekil tayin edilmiş olması gerektiğidir. Kadavra satıcının mülkiyetinde değildir. Ayrıca satıcı kadavrayı satmak için bir vekil değildir. O halde kadavranın satılması caiz değildir. Bu satışın caiz olmadığı Muhammed’in (s.a.v.) şu hadisinde belirtilmiştir: “Hakîm b. Hızâm (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah’a (s.a.v.) şöyle sordum: ‘Müşteri bende olmayan bir malı ister, ben de başkalarından alıp ona satarım, bu satış doğru mudur?’ diye sordum. “Yanında bulunmayan / senin olmayan malı satma.” diye buyurdu.”²⁴⁸

Ancak kadavrayı satın alma yerine başka bir yöntem tercih edilebilir. Kadavrayı satan kişiye çabası, araştırması ve taşımada çektiği zorluklar için icâre (kira) bedeli olarak para verilebilir.²⁴⁹

2.1.6. Defnedilmiş Cesede Yapılan Otopsi

İslam hukukunda üzerinde durulan bir diğer mesele de defnedilmiş bir cesedin kabirden çıkarılarak otopsisinin yapılmasıdır. Daha önce de zikrettiğimiz gibi medeni kanun defnedilmiş olsa bile bazı mücbir sebeplerden ötürü ölünün otopsi yapılması gerekiyorsa izin alınmadan kabir açılıp otopsi yapılmasını öngörmektedir. Bu konuyla ilgili hüküm Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 227. maddesinde açıkça belirtilmiştir. Bu maddeye göre sağlık görevlilerin görüşleri ve izinleri alınarak mezar açılıp ölü taşınabilir. Ancak adli otopsilerde izin alınmadan mezar açılabilir.²⁵⁰

²⁴⁷ “Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun”, md. 14 (Ek fıkra).

²⁴⁸ Tirmizî, "Büyü", 19 (No. 1232).

²⁴⁹ Şankitî, *Ahkâmü'l-Cerâhâtü't-Tıbbiyye ve'l-Âsâri'l-Müterettibeti 'aleyhâ*, 180.

²⁵⁰ Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, md. 227.

İslam hukuku açısından baktığımızda ise cesedin muhteremliği ve ölünün yakınlarının hakları dikkate alınarak bazı görüşler öne sürülmüştür. İslam hukukuna göre defnedilmiş bir cesedin kabrinden çıkarılması ölüye saygısızlık olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden zaruret olmadan cesedin gömüldükten sonra başka bir yere taşınması uygun görülmemiştir. Hanefî mezhebine göre kendisinin veya başkasının değerli bir malıyla defnedilen kimsenin mezarı açılabilir. Daha önce de geçtiği gibi Şafii mezhebine göre karnında yaşama ihtimali olan bir ceninle gömülmüş olan bir kadının mezarı açılıp karnındaki cenin çıkarılabilir. Aynı zamanda gusledilmeden defnedilmiş bir ceset de kabirden çıkarılıp gusül abdesti aldırılıp tekrar gömülür. Malikî mezhebine göre sadece değerli bir mal yutup ölmüş kimsenin mezarı açılabilir. Ancak malın değeri az ise kabir açılmaz ve bu miktar kişinin mirasından ödenir. Hanbelî mezhebine göre kişi değerli bir mal yutmuş veya karnında bir ceninle gömülmüşse kabrinden çıkarılıp mal ve cenin için karnı açılabilir.²⁵¹

Sonuç olarak İslam hukuku âlimlerinin çoğunluğu zaruret hâlinde ölünün kabrinin açılabilceğini ve cesede otopsi yapılabileceğini belirtmişlerdir.²⁵²

2.2. İSLAM HUKUKUNA GÖRE OTOPSİ YAPMANIN ŞARTLARI VE OTOPSİYİ İHLAL ETMENİN CEZALARI

Otopsinin caiz olduğunu savunanlar otopsiyi ihlal etmenin şartlarını ve cezalarını belirtmişlerdir. Otopsi, çeşitli koşulların yerine getirilmesini gerektirdiği için her durumda caiz değildir. İslam alimleri ve hukuk yorumcuları cesedin korunması amacıyla otopsinin caiz olması için aşağıdaki başlıkta zikredeceğimiz gibi bazı şartlar belirlemiştir. İslam alimlerine göre otopsinin bu şartlarının ihlal edilmesi cesedin kutsallığına zarar verir.

Otopsiyi ihlal etmenin hem İslami kanunlar hem de medeni kanunlar nezdinde cezası vardır. Cenazenin meşru amaçlarla otopsisinin şartları tüm otopsi çeşitlerini kapsayacak şekilde İslam hukukçuları tarafından netleştirilmiştir.

²⁵¹ Turan, “Fıkhi Açından Otopsi”, 286.

²⁵² Turan, “Fıkhi Açından Otopsi”, 287.

Medeni kanuna göre otopsinin şartlarını “medeni kanuna göre otopsi” başlığı altında daha önce zikretmiştik. Medeni kanuna göre otopsiyi ihlal etmenin cezası da “Adli Tıp Kurumu Disiplin Kurulları ve Disiplin Amirleri Yönetmeliği” adlı yönetmelikte belirtilmiştir. Ayrıca bu konuda yargıya taşınan davalarda, mahkemenin ilgili yasalara göre verdiği karar geçerli olur.²⁵³

2.2.1. İslam Hukukunda Otopsinin Yapılabilmesinin Şartları

İslam hukukunda adlî veya tıbbî otopsinin yapılabilmesi için İslam âlimleri tarafından belirlenmiş bazı şartların sağlanmış olması gerekmektedir. Özellikle; kadavra için rızanın alınması, ölümün teyit edilmiş olması ve cesede zarar vermemek bunlardan bazılarıdır. Şimdi bu şartlara maddeler halinde bakalım.

a) İlgili tarafların rızası: Ölenin cesedine otopsi yapılması için ölmeden önce onun rızası ve varislerinin onayının alınması gerekir. Çünkü adli otopsi dışında varislerin ölümlerinin kutsallığını savunma hakları vardır. Ancak bazı zaruri durumlarda ölünün ve ailesinin rızasına gerek yoktur çünkü ölüm nedeninin aydınlatılması bu hakkın önüne geçmektedir.²⁵⁴

b) Otopsi yapılacak kişinin ölümünün teyidi: Kafir olsa bile bir kimsenin ölümünden önce teşrih edilmesi canlılığına zarar verip onu sakat bırakacaksa bu durumda otopsi yapmak haramdır. Kişinin kalbinin ve nefesinin durduğu ispatlanmadıkça bir insan vücuduna otopsi yapmak caiz değildir.²⁵⁵

c) Cenazeyi otopsinin gerektirmediği bir şekilde parçalamamak: Otopsi ihtiyaç ve zarureten dolayı yapılıyor ise otopsi yapıldıktan sonra cesedi tekrar gömmek gerekir. Otopsinin amacının dışına çıkıp cesede zarar vermek caiz değildir. Bu nedenle

²⁵³bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=9469&MevzuatTertip=5>

²⁵⁴İsmetullah Muhammed İneyetullah, *el-İntifâ’ü bieczâi’l-Âdemî fi’l-Fikhi’l-İslâmî* (Câmi’etü Ümmü’l-Kurâ, 1987), 141.

²⁵⁵ Muhammed Ali Bâr, *Mevtü’l-Kalbi ve Mevtü’d-Dimâğ*, 2. Bs (Cidde: Dârü’s-Suûdiyye, 2001), 14.

ceset üzerinde yapılacak işlemler, otopsinin amacına ulaşması için belirlenmiş alanlarla sınırlandırılmalıdır.²⁵⁶

d) Kadavranın masum biri olmaması: Ölünün masum olmamasıyla Müslümanlarla savaştan ve gayrimüslim topraklarda yaşayan kafir bir savaşçı veya hak dinden dönmüş mürted olması kastedilir. Mürtedin ve savaşçının kadavrasının varlığı durumunda Müslümanın kadavrasına otopsi yapmak caiz değildir. Ancak savaştan sonra veya savaşmadan Müslüman olduklarını ilan eden halklar ihtilafsız bir şekilde fakihler tarafından masum olarak sayılmışlardır. Çünkü bu halkların yaşadığı yerler İslam yurdu sayılır ve burada yaşayanların kadvraları da masum kabul edilir.²⁵⁷

Kadavranın masum olmaması meselesi tartışmaya açık bir konudur. Zira insan cesedi ister Müslüman olsun isterse olmasın mutlak olarak saygıyı hak etmektedir. Ayrıca zaruret olmasa bile İslam kaynaklarında Müslüman cesedinin kadavra olarak kullanılmasını yasaklayan açık herhangi bir delil yoktur. Ayrıca Müslüman bir kimsenin cesedinin kadavra olarak kullanılması kötü bir niyete hizmet etmemektedir. Çalışmamızın önceki kısımlarında değindiğimiz gibi Osmanlı döneminde gayrimüslimlerin cesetlerinin kadavra olarak kullanılması, zaman zaman içinden çıkılmaz bazı tartışmalara sebebiyet vermiştir. Günümüzde medeni hukukumuzda da yurt içinde kadavra temininde ancak sıkıntı yaşanması durumunda yurt dışından kadavra teminine izin verilmiştir.²⁵⁸

e) Tıp eğitiminde ihtiyaç duyulması hâlinde kadavra üzerinde eğitim yapılmalıdır. Tıp öğrencilerinin, kadavra üzerinde çalışmanın onlara tanınmış istisnâî bir durum olduğunun bilincinde olmaları ve kadvraya hak ettiği saygıyı göstermede kusur etmemeleri gerekmektedir.²⁵⁹

f) Kadavrayı satın almama: Otopsi amaçlı para karşılığında kadavra almak veya satmak caiz değildir. Kişinin cesedi üzerinde satış sözleşmesinin yapılması haramdır. Zira geçerli bir satışta satışın şartlarından biri olan satılacak malın satıcıya

²⁵⁶ Ahmed Şerefü'd-Dîn, *el-Ahkâmü's-Şer'iyye li'l-A'mali't-Tıbbiyye*, 2. Bs (Kahire: Dârü'n-Nehdeti'l-'Arabiyye, 1987), 74.

²⁵⁷ 'Abbâs Şûmân, *'İsmetü'd-Demmi ve'l-Mâli fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 1. Bs (Kahire: Matba'atü'l-'Asriyye, 1999), 91.

²⁵⁸ Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun, md. 14.

²⁵⁹ Mahmûd Alî Sertâvî, *Kadâyâ Tıbbiyye Mu'sıra fi Mîzânîş-Şer'iyye* (Ürdün: Dârü'l-Fikr, 2007), 54.

ait olması gerekmektedir. Cenaze ise satıcının malı değildir. Kişi sağlığında da ölümünde de cesedinin satılması konusunda cesedinin maliki değildir. Bunun sahibi ve hâkimi ancak Yüce Allah'tır. Bu konuyla ilgili ayrıntılar çalışmamızda daha önce müstakil bir başlık altında zikredilmiştir.²⁶⁰

Kadın cesedinin otopsiyi ile ilgili de bazı özel şartlar vardır: Otopsi yapacak kadın cerrah bulunamaması, zamanın kısıtlı olması veya bir zaruret halinin bulunması durumunda otopsiyi bir erkek cerrahın yapması aşağıda zikredilecek şartlara bağlıdır:

- Bakma ve dokunmanın sadece gerekli yerler ile sınırlandırılması: Otopsi, sadece incelenmesi gereken yer veya yerlere yapılmalıdır.²⁶¹
- Ancak dokunma gerekli olursa bunun eldivenli bir şekilde yapılması lazım gelir ki iki deri arasındaki teması engelleyecek bir set oluşsun.²⁶²
- Otopsi yapabilecek kadın uzmanlar veya kadın doktorlar bulunamazsa kadının otopsisini erkek uzmanların yapması uygundur. Mekke-i Mükerrreme'deki İslami Fıkıh Konseyi'nin kararı da bu yöndedir.²⁶³
- Kadın doktor yoksa ve erkeklerin kadın cesedinin otopsisini yapmaları gerekiyorsa bu durumda kadının bedeni için bazı mahremeler vardır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) bu durumu, "Bir erkeği bir kadınla mahremi olmadan yalnız bırakmayınız."²⁶⁴ hadisiyle yasaklamıştır. Böyle bir durumda ölen kadının yakınları, bir grup öğrenci ve doktorun hazır olması gerekir.²⁶⁵

²⁶⁰ Şerefü'd-Dîn, *el-Ahkâmü's-Şer'iyye li'l-A'mali't-Tıbbiyye*, 94-95.

²⁶¹ Kassâr, *Hükmü Teşrihi'l-İnsâni beyne's-Şer'i'eti ve'l-Kânûn*, 53-60.

²⁶² Yusuf Bûşî, *el-Cismu'l-Beşeri ve Eseru't-Tetavvuri't-Tıbbiyyi 'alâ Nitâki Himâyetihi Cinâiyyen* (Câmi'etü Ebi Bekr, 2012), 439.

²⁶³ Kassâr, *Hükmü Teşrihi'l-İnsâni beyne's-Şer'i'eti ve'l-Kânûn*, 53-60.

²⁶⁴ Buhârî, "Nikâh", (No. 4935).

²⁶⁵ Kassâr, *Hükmü Teşrihi'l-İnsâni beyne's-Şer'i'eti ve'l-Kânûn*, 53-60.

2.2.2. İslam Hukukunda Otopsi Şartlarını İhlal Etme Cezaları

İslam hukuku insan cesedinin saygınlığını korumayı esas almış ve bu korumayı ihlal eden suçlar için cezalar belirlemiştir.²⁶⁶

Otopsi, caiz olduğu konusunda kesin kanıtların bulunmadığı güncel konulardan biri olduğu için, otopsi yapma neticesinde de ceza gerektirecek kesin bir delil yoktur. Bundan dolayı yapılan otopsi kısas gibi had gerektirecek cezalar kapsamına girmemektedir. İslam hukukuna göre öne çıkan görüş budur.

Bununla beraber, otopsi şartlarını ihlal edecek şekilde cesede müdahale etmek disiplin suçu olarak kabul edilmektedir. Çünkü İslam hukuku cezalarındaki genel kaideye göre; fiil için ceza, hadd, kan parası veya kefarete uygulanmasını gerektiren bir nassın yokluğunda, bu fiil için kınama / ta'zîr cezası verilir. İslam hukukunda karşılığında belirlenmiş bir cezası olmayan suçun değerlendirilmesi ve cezalandırılması hâkime bırakılır.²⁶⁷

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre İslam hukuku, vücudun otopsisine izin vermiş olsa bile, bu eylemin yapılırken İslam hukukunun belirlediği dairede olmasını şart koşar. Otopsi yapılmasını bazı şartlara bağlamıştır. Otopsiyi ihlal eden kimse hâkimin takdirine bırakılan bir disiplin cezası ile cezalandırılır. Ancak otopsiyi ihlal etmenin kesin olmayan delillere göre kınama / ta'zîr gibi hafif bir cezaya karşılık gelmesi ahirette cezasının olmayacağına delâlet etmez. Daha önce zikrettiğimiz ölü birinin kemiğini kırmanın ahirette cezasının olacağı hadisinde buyurulduğu gibi ölü birine verilen zarar sağken ona verilmiş bir zarar gibidir.

2.3. OTOPSİNİN FAYDALARI

Otopsi işlemi birey ve toplum için oldukça önemli faydalar barındırmaktadır. Otopsinin caiz olduğuna dair delillerde otopsinin faydalarına kısmen değinmiş olsak da müstakil bir başlık altında detaylarıyla faydalarından bahsetmek önem arz etmektedir.

²⁶⁶ Bûşî, *el-Cismu'l-Beşeri ve Eseru't-Tetavvuri't-Tıbbiyyi 'alâ Nitâki Himâyetihi Cinâiyyen*, 439.

²⁶⁷ Seyyid Sâdık Mehdî, *el-'Ukûbâtü's-Şer'iyye*, 1. Bs (Mısır: Mektebu'l-İskenderiyye, 1987), 109.

Tıpta sağlık hizmetlerinin kalitesinin artması ve hastalıkların doğru teşhis edilmesi açısından ele alındığında otopsi, bir nevi kalite kontrol mekanizması görevi görür. Zira bazı araştırma verilerine göre²⁶⁸ bazı kimselerin ölümden önceki (premortem) hastalık teşhisi ile ölümden sonra (postmortem) otopsi sonucu ulaşılan teşhisi arasında uyumsuzluk söz konusudur. Bu uyumsuzluk oranları bazı eğitim hastanelerinde %10 iken bazılarında %33 civarındadır. Hatta başka araştırmalarda bu oran bazı hastanelerde %64'ü bulabilmektedir. Bu durum birçok hastaya yanlış teşhis konulduğunu göstermektedir. Elbette doğru teşhisle bu hastaların hepsi kurtulamayabilirdi ancak azımsanmayacak orandaki hastaların yaşam süresi uzayabilirdi. Otopsi sonucunda elde edilen bu veriler hastanelerde tanı koyma başarısını arttırmaktadır. Zira sorumluluğunun gereği olarak hiçbir hastane veya doktor, koymuş olduğu teşhisin otopsi sonucunda ortaya çıkan teşhisle uyumsuz olmasını istemez.²⁶⁹

Adli açıdan otopsi, ölüm nedeninin belirlenmesinde oldukça önemli bir yere sahip olup adaletin tecelli etmesine katkı sunmaktadır. Ölüm sebebinin kasıtlı bir saldırı olup olmadığını, ölümün bahsi geçen suçtan kaynaklanıp kaynaklanmadığını açıklığa kavuşturmada önemli bir yere sahiptir. Varsayalım ki bir kimse gece vakti arabasıyla seyir halindeyken, önceden boğularak öldürülmüş bir kişiye çarpmış ve çarptığı kişinin ölümünden sorumlu tutulmuştur. Çünkü çarptığı kişi olay yerinde ölü olarak bulunmuştur. Bu durumda otopsi yapıp ölümün esas nedeni ve zamanı ortaya çıkarılırsa, yargı mercileri sanık hakkında karar verirken otopsi raporunu dikkate alacak ve hakkaniyetle hükmedeceklerdir. Türk Ceza Kanunu'na göre fail hakkındaki hüküm, failin kusuruna göre değişmektedir. Yine fail hakkındaki hüküm, bir suçun neticesini öngörüp öngöremediğine göre değişmektedir. Bu durum 22/3. maddede şöyle geçmektedir: “*Kişinin öngördüğü neticeyi istememesine karşın, neticenin meydana gelmesi halinde bilinçli taksir vardır; bu halde taksirli suça ilişkin ceza üçte birden yarısına kadar artırılır.*”²⁷⁰ Buna göre ölümünü tetikleyecek bir hastalığı olan birini yaralayan kimse bu hastalıktan haberdar değilse ve yaraladığı kişi ölmüşse bu durumda alacağı ceza değişmektedir. Mülga TCK'nın 451. maddesinde bu durum

²⁶⁸ ABD'de eğitim hastanelerinde yapılan araştırmaların verileri

²⁶⁹ Alp Usubütün, “Otopsiler Morti Docentus Vivi: (Ölümler Yaşayanlara Öğretir)”, *Toplum ve Hekim Dergisi* 9/63 (Eylül-Ekim'94): 71.

²⁷⁰ Türk Ceza Kanunu (TCK), *Resmî Gazete* 25611 (12/10/2004), Kanun No. 5237, md. 22.

açıkça ifade ediliyorken yeni TCK'nın mezkûr maddesinde bu durum genel ifadelerle açıklanmıştır.²⁷¹ Görüldüğü gibi bu tür olaylarda esas ölüm sebebinin otopsi yapılarak ortaya çıkarılması davaların seyrini değiştirmektedir.²⁷²

Otopsi hastalıkların teşhisine, yeni tedavi yöntemlerinin geliştirilmesine ve salgın hastalıkların kontrol altına alınmasına yardımcı olur. Böylece hastalıkların toplumdan uzaklaştırılmasını sağlar. Otopsi yapılmadan insan vücudunu tanımak şimdiki teknolojiyle neredeyse imkansızdır. Aynı şekilde otopsi yapılmadan kişinin ölümüne sebep olan hastalıkla ilgili tam olarak malumat sahibi olunamaz.²⁷³ Otopsinin, ölen kimsenin aile bireylerinin sağlığı üzerinde de faydaları vardır. Örneğin otopsi sonucu bir kimsede ırsî olabilecek bir hastalık tespit edilirse bu kimsenin aile bireylerinin de tetkikleri yapılır, aile bireylerinde söz konusu hastalık varsa erken tedavi şansı elde edilebilir.²⁷⁴

Teknolojinin geliştirilmesi veya ıslahı için de otopsi önemli faydalar sağlamaktadır. Örneğin trafik kazalarındaki ölümlerin sebebini açığa kavuşturmak için yapılan otopsi sonuçları otomobil üreticilerini birtakım tedbirler almaya sevk etmektedir.²⁷⁵

Tıbbi cerrahi ve diğer tıp dallarını öğrenmek aslen ümmetin yapması gereken bir görevdir. Bu görevin yerine getirilmesi, doktorların teorik bilgilerini otopsi sayesinde pratiğe dökmesine bağlıdır. Cesetlerin eğitim amacıyla teşrih edilmesi toplumsal maslahat olup bir kamu menfaatidir.²⁷⁶

Otopsiden imtina etme yararı, yalnızca ölen kişiyle ilgili özel bir yarar olarak kabul edilir. Oysa kamu yararı daha özel yarara tercih edilmelidir. Otopsi de kamu yararını hedefleyen bir işlemdir.

²⁷¹ Türk Ceza Kanununun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, *Resmî Gazete* 320 (13/03/1926), Kanun No. 765, md. 451.

²⁷² Boztepe, *Afyon İlinde 1994-1998 Yılları Arasında Yapılmış 853 Adet Ölü Muayenesi ve Otopsinin Değerlendirilmesi*, 20.

²⁷³ Hasan 'Unkûrî, *Teşrihu'l-cismani min hilâli menheci'l-mizanî* (Külliyetü'l-âdâbi ve'l-insânî: Menârü'l-İslâm, 2021), 19.

²⁷⁴ Usubütün, "Otopsiler Morti Docentus Vivi: (Ölümler Yaşayanlara Öğretir)", 72.

²⁷⁵ Boztepe, *Afyon İlinde 1994-1998 Yılları Arasında Yapılmış 853 Adet Ölü Muayenesi ve Otopsinin Değerlendirilmesi*, 21.

²⁷⁶ 'Unkûrî, *Teşrihu'l-cismani min hilâli menheci'l-mizanî*, 19.

Ünlü Müslüman hekimlerden biri olan İbnü'n-Nefis, Şerhü Kitabi't-Teşrihi min- Kānûni İbn Sînâ adlı eserinde otopsinin faydalarını ilmî, amelî ve istidlâlî olmak üzere üç yönden ele almıştır. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır:²⁷⁷

1. İlmi açıdan otopsinin faydası, insan bedenini oluşturan organların işleyişini ve konumlarını tam olarak bilmektir.

2. Amelî açıdan otopsinin faydası ise,

- Organların pozisyonlarını bilmek ve böylece sargı bezini, yarayı iyileştirebilecek en uygun konuma yerleştirebilmeyi sağlar.
- Vücudun organlarının bölümlendirilmesi ve yerlerinin ayrıntılı olarak bilinmesini sağlar.
- Bazı organları diğer bazı organlar sayesinde tanımaktır. Örneğin kas lifleri önceden bilindiği için kazın atardamarını bilmek için kazı kesmeye gerek yoktur.

3. Otopsinin istidlâlî açıdan da faydası vardır. İstidlâl, önceden doğruluğu bilinen bir hükümden yola çıkarak bilinmeyen bir konuda hüküm vermektir. İstidlâlî açıdan otopsinin faydası şu örnekle açıklanabilir: Bir uzvu kesmesi gereken bir doktor daha önce otopside gördüğünden yola çıkarak uzvu keserken ne yapması gerektiğini ve nasıl kesmesi gerektiğini bilir.

2.4. OTOPSİNİN ZARARLARI

Otopsinin faydaları olduğu gibi bazı zararları da vardır. Ancak bu zararlar daha önce de değindiğimiz için otopsinin sağladığı faydalar ile karşılaştırıldığında kamunun menfaati cesede verilen zarardan evlâdır. Otopsinin bazı zararları şunlardır:²⁷⁸

- Otopsi, Allah'ın onurlu kıldığı değerli bir varlık olan insanın cesedinin gömülmesini geciktirdiği için insan cesedine yapılmış bir saygısızlıktır.

²⁷⁷ Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Ebi'l-Hazm İbnü'n-Nefis, "Şerhü Kitabi't-Teşrihi min-Kānûni İbn Sînâ", *İslamicbook*, 2021, 3, <http://www.islamicbook.ws/amma/shrh-tshrih-alqanwn-labn-sina.pdf>.

²⁷⁸ 'Unkûrî, *Teşrihu'l-cismani min hilâli menheci'l-mizanî*, 20.

- Otopsi kötü bir durumu veya zararı ortadan kaldırırken aynı zamanda insan cesedine zarar vererek başka bir zarar doğurur. Oysa bir zarar başka bir zararla giderilmez.
- Otopsinin bir zararı da cesedin değiştirilme veya cesette sahtekârlık yapılabilme ihtimalidir. Yanlış olanı doğru, doğru olanı da yanlış gösterebilir.
- Otopsi kimileri tarafından hastalıkların tedavisini öğrenmek bahanesiyle istismar edilebilir.
- İslam hukukunda esas olan İslam hukukunun belirlediği sınırlar haricinde insan cesedi üzerinde tasarrufta bulunmamaktır. Otopsi yaparak insan cesedi üzerinde tasarrufta bulunmak ise İslam hukukunun izin vermediği bir durumdur.

Her ne kadar bu saydığımız zararlar otopsiye cevaz vermeyenlere delil oluştursa da kanaatimizce bu zararlar otopsinin yapılmasına engel teşkil etmez. Örneğin mezheplerin çoğunluğu değerli bir şey yutan kimsenin gömülmüş olsa dahi karnındaki eşyanın çıkarılabileceğine hükmetmiştir. Mezhep âlimlerinin değerli bir eşya için insan cesedine müdahale edilebilmesine izin verip otopsiyi bunun dışında tutması çok tutarlı görünmemektir. Sonuç olarak otopsi de İslam hukukunun insan cesedi üzerinde yapılmasını meşru gördüğü tasarruflardan biri sayılır.

2.5. OTOPSİNİN FAYDA VE ZARARLARI ARASINDAKİ DENGİ

Otopsinin faydaları ve zararlarına bakıldığında, faydalarının kesin olduğu ve büyük zararları önlediği; ancak zararlarının ise zanna dayandığı ve bazı tedbirlerle giderilebileceği görülmektedir. Bu tedbirlerden bazıları şunlardır:²⁷⁹

- Otopsi zaruri durumlarda ve cesedi, insan bedeninin saygınlığına zarar verecek şekilde parçalamaktan imtina edilerek yapılmalıdır.

²⁷⁹ ‘Unkûrî, *Teşrihu ’l-cismani min hilâli menheci ’l-mizanî*, 21.

- Onay verip vermediği bilinmeyen meçhul kimseler hariç olmak üzere ölmeden önce kişinin veya öldükten sonra akrabalarının rızasının alınması sonucu kişinin cesedi kadavra olarak kullanılabilir.
- Otopsi cinayet sanıklarının ortaya çıkaracaksa, imza veya el yazısı sahtekarlığının önüne geçecekse yapılmalıdır. Yani otopside başka çare kalmayan durumlarda otopsi tercih edilmelidir.
- İşlenen bir suçun delili, hâkimin o delille hüküm veremeyecek kadar zayıfsa ve varislerin mirasında bir kayıp yaşanacaksa otopsiye başvurulmalıdır.
- Otopsi yapılacak kişinin öldüğünün kesin olarak bilinmesi gerekir.

Günümüzde otopsinin sınırları kanunlarla çizilmiştir Yukarıda sayılan tedbirler olumsuzlukların yaşanmasına engel olmak için zikredilmiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi adli otopsilerde uygulama belli standartlarda yapılmakta ve cesede keyfi olarak zarar verilmemektedir. Ceset otopsi işlemlerinin ardından defin için uygun hâle getirilmektedir. Ayrıca ölümlü adli vakalarda savcılığın gerekli görmesi halinde otopsi yapılmaktadır. Yani ülkemizde yapılan bütün adli otopsiler zaten zorunluluk arz ettiği için yapılmaktadır. Cesetlerin kadavra olarak kullanılması da izne bağlanmış olup bu konuda tereddütte mahal bırakılmamıştır.

2.6. POZİTİF HUKUKA GÖRE OTOPSİ

Türkiye’de adli otopsi hâkim veya savcı gibi yetkili mercilerin uygun görmesi durumunda yapılabilir. Bunun için varislerin veya yakınlarının izni alınmaz. Ayrıca ölen kimsenin yakınları da buna engel olamaz.²⁸⁰

Türkiye’de 5271 numaralı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 87. maddesinde adli otopsi ile ilgili hükümler şöyle açıklanmıştır:²⁸¹

(1) Otopsi Cumhuriyet savcısının huzurunda biri adli tıp, diğeri patoloji uzmanı veya diğeri dallardan birisinin mensubu veya biri pratisyen iki hekim tarafından yapılır. Müdafî veya vekil tarafından getirilen hekim de otopside hazır

²⁸⁰ Celbiş vd., “Türkiye’de Adli Otopsi Uygulamasındaki Güncel Hukuki Durum”, 54.

²⁸¹ CMK, md. 87.

bulunabilir. Zorunluluk bulunduğunda otopsi işlemi bir hekim tarafından da yapılabilir; bu durum otopsi raporunda açıkça belirtilir.

(2) Otopsi, cesedin durumu olanak verdiği takdirde, mutlaka baş, göğüs ve karnın açılmasını gerektirir.

(3) Ölümünden hemen önceki hastalığında öleni tedavi etmiş olan tabibe, otopsi yapma görevi verilemez. Ancak, bu tabibin otopsi sırasında hazır bulunması ve hastalığın seyri hakkında bilgi vermesi istenebilir.

(4) Gömülmüş bulunan bir ceset, incelenmesi veya otopsi yapılması için mezardan çıkarılabilir. Bu husustaki karar, soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı, kovuşturma evresinde mahkeme tarafından verilir. Mezardan çıkarma kararı, araştırmanın amacını tehlikeye düşürmeyecekse ve ulaşılması da zor değilse ölünün bir yakınına derhâl bildirilir.

(5) Yukarıdaki fıkralarda sözü edilen işlemler yapılırken, cesedin görüntüleri kayda alınır.

Bu maddeye göre (1-3. fıkralar), otopsinin yapılabilmesi için bir adli tıp uzmanı, bir patoloji uzmanı ve diğer tıp dallarından bir doktorun olması şart koşulmuştur. Ancak zorunlu durumlarda raporda belirtilmesi şartıyla sadece bir doktor tarafından da otopsi işlemi yapılabilir. Otopsi, cesedin elverdiği şartların uygunluğuna göre baş, göğüs ve karın açılarak yapılır. Otopsisini yapılacak kimseyi ölümünden önce tedavi etmiş olan doktor otopsi işlemine katılamaz ancak hastalıkla ilgili bilgi vermesi için orada sadece hazır bulundurulabilir.

Aynı maddenin 4. fıkrasına göre yakınlarına otopsi işlemlerini tehlikeye düşürmeyeceklerse, haber vermek koşuluyla defnedilmiş bir kimsenin kabrinden çıkarılıp otopsisinin yapılabileceği belirtilmektedir. Maddenin beşinci fıkrasına göre yapılan otopsi işlemlerinin tümünün görüntülerinin kaydedilmesi gerektiği belirtilmiştir.

CMK'nin 88. maddesi yeni doğanın otopsisinden bahsetmektedir.

“Madde 88 – (1) Yeni doğanın cesedi üzerinde adli muayene veya otopside, doğum sırasında veya doğumdan sonra yaşam bulgularının varlığı ve olağan süresinde doğup doğmadığı ve biyolojik olarak yaşamını rahim dışında sürdürebilecek kadar olgunlaşmış olup olmadığı veya yaşama yeteneği bulunup bulunmadığı saptanır.”²⁸²

²⁸² CMK, md. 88.

Bu maddeye göre yeni doğan kimsenin cesedi üzerinde de otopsi yapılabilir. Buradaki amaç yeni doğanın; doğum esnasında veya doğumdan sonraki yaşam bulgularının varlığını, normal süresinde doğup doğmadığını ve anne rahmi dışında yaşayabilecek bir düzeye erişip erişmediğini tespit etmektir.

Kadavra otopsisini ile ilgili hüküm 2238 numaralı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun'un 14. maddesinde ve bu maddenin ek fıkrasında belirtilmiştir:²⁸³

Madde 14 – Bir kimse sağlığında vücudunun tamamını veya organ ve dokularını, tedavi, teşhis ve bilimsel amaçlar için bıraktığını resmi veya yazılı bir vasiyetle belirtmemiş veya bu konudaki isteğini iki tanık huzurunda açıklamamış ise sırasıyla ölüm anında yanında bulunan eşi, reşit çocukları, ana veya babası veya kardeşlerinden birisinin; bunlar yoksa yanında bulunan herhangi bir yakınının muvafakatiyle ölüden organ veya doku alınabilir.

Aksine bir vasiyet ibraz edilmedikçe yoksa, kornea gibi ceset üzerinde bir değişiklik yapmayan dokular alınabilir.

Ölü, sağlığında kendisinden ölümünden sonra organ veya doku alınmasına karşı olduğunu belirtmişse organ ve doku alınamaz.

Madde 14 (Ek fıkra: 2/1/2014-6514/42 md.) Tıp eğitimi için gerekli olan kadavranın yurt içinden yeteri kadar temin edilememesi hâlinde, kadavra veya kadavra parçası, soykırım ve insanlığa karşı işlenmiş suçlar yoluyla ölmüş kimselerden temin edilmemiş olması kaydı ile yurt dışından temin edilebilir. Kadavra veya kadavra parçası temini ile yurt dışından kadavra temin edecek kişi veya kuruluşların yetkilendirilmesine dair usul ve esaslar Sağlık Bakanlığınca belirlenir.

Bu madde ve ekinde göre cesedin bilimsel çalışmalar için kadavra olarak kullanılması kişinin isteğine, varislerinin veya yakınlarının iznine bağlanmıştır. Yurt içinde kadavra temininde sıkıntı yaşanması durumunda ise soykırım ve insanlık suçu yoluyla ölenler hariç olmak üzere yurt dışından kadavra temin edilebilir.

1593 numaralı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 211-234. maddelerinde de mezarlıklar, ölülerin muayenesi, defni, çıkarılması ve nakledilmesi ile ilgili hükümler yer almaktadır. Bu kanunun belirttiğimiz maddeleri doğrudan veya dolaylı olarak otopsiyi ilgilendirmektedir. Bu maddelerdeki hükümler özetle şöyledir:²⁸⁴

²⁸³ Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun, *Resmî Gazete* 16655 (3 Haziran 1979), Kanun No. 2238, md. 14.

²⁸⁴ Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, *Resmî Gazete* 1489 (6 Mayıs 1930), Kanun No. 1593, md. 211-234.

Defin ruhsatiyesi alınmadan ölünün gömülmesi yasaktır. Defin ruhsatiyesinin alınması için de ölünün doktor tarafından muayene edilmesi gerekir. Doğal olmayan bir ölüm şüphesi var ise bu durum ilgili mercilere bildirilmeden defin ruhsatı düzenlenemez. Cesetlerin nakilleri ilgili mercilerin iznine bağlı olarak yapılabilir. Ancak salgın hastalıktan ölen kimselerin cesedi bir yıldan önce nakledilemez. Bu kanundaki mezarın cesede otopsi yapmak amacıyla açılması ile ilgili hüküm ise CMK'nin 87. maddesinin 4. fıkrasında geçen hükümle aynıdır.

Özetle Türkiye'deki kanunlara göre adli otopsi gerekli görüldüğünde yapılır. Kadavra otopsi ise kişinin vasiyetine veya yakınlarının iznine bağlı olarak yapılabilir. Ayrıca kimsenin sahip çıkmadığı cesetler otopsi işlemleri tamamlanmışsa altı aya kadar korunmak üzere bilimsel çalışma için tıp fakültelerinin kullanımına tahsis edilebilir.²⁸⁵

2.7. OTOPSİ KONUSUNDA İSLAM HUKUKU İLE POZİTİF HUKUKUN KARŞILAŞTIRILMASI

İslam hukuku ve medeni kanunun otopsi hakkındaki tutumunu açıkladıktan sonra şu durum netleşir: Eski hukukçular günümüzde bilinen anlamıyla ölü bedenlerinin otopsisinden bahsetmemişlerdir. Bunun yerine ceset üzerinde gerçekleşen bazı eylemlerin kanuni hükmünü ve otopsiyi andıran bazı fiillerin hükmünü açıklamışlardır. Ölmüş hamile bir kadının karnının kesilmesi ve yaşaması ümit edilen ceninin alınması veya ölmüş kişinin karnını, yaşarken yuttuğu değerli eşyayı çıkarmak için kesmek bu fiillere örnek olarak verilebilir.²⁸⁶

Eski fakihlerin çoğu, daha önce de değindiğimiz gibi yukarıda sayılan durumların caiz olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Çağdaş hukukçular ölümden sonra bir insan vücudunun kesilmesinin hükmünde iki görüşe dayanarak ihtilaf etmişlerdir. Bunlardan bazıları gerektiğinde ölümden sonra bir insan vücudunun kesilmesinin caiz olduğu, bazıları da caiz olmadığı belirtmektedir. Bu anlaşmazlığın nedeni otopsinin etkileri arasındaki çelişkidir. Bir insan vücudunun ölümünden sonra otopsi, kutsallığının ihlali ve cesedinin sakatlanması olarak kabul edilir. Bu durumda ölüm

²⁸⁵ Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun, md. 14.

²⁸⁶ Diyât, 'Ameliyyâtü Naklin ve Zürû'ü'l-A'zâ'l-Beşerîyyeti beyne's-Şer'i ve'l-Kanûn, 234.

şüphesini kaldırmak için yapılan otopsinin faydası, anne ve babanın, insanlığın ve ölünün haklarının korunması ilkesi ile çelişir. Canlıları ölümden korumaktan ve hastalıkların nedenlerini belirlemekten eğitim anatomisine ve içerdiği büyük faydalara ek olarak temsil edilen çeşitli hastalıkların özellikle ameliyat gerektirenlerin tespiti ve nasıl tedavi edilmesi gerektiğinin bilinmesi insanlık için büyük faydalar sağlar. Ölünün kutsallığını korumak bu faydalarla çatışırsa, alimler iki durumdan hangisinin daha faydalı olduğuna dikkat edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Ölünün kutsallığının korunmasındaki faydayı tercih edenler otopsi yapılmasının haram olduğunu, otopside doğan faydayı tercih edenler ise otopsinin caiz olduğunu ifade etmişlerdir.²⁸⁷

İslam hukukunda genel olarak gerektiğinde otopsi yapılmasının caiz olduğu görüşü yaygındır. Söz konusu gerekli durumlardan adli, patolojik ve eğitim otopsileri kastedilmektedir.

Medeni kanuna baktığımızda o da İslam hukukunda en doğru görüşe sahip olanların yolunu izlemiştir. Bir sağlık veya üniversite yetkilisinin talebi üzerine ve ölenin yakınlarının onayı üzerine, eğitim ve tedavi amaçlı ölümden sonra insan vücudunun otopsisine izin verildiği görülmektedir.²⁸⁸ Medeni kanun, ayrıca suç şüphesi varsa adli otopsiye de izin vermektedir. Ancak adli tıp doktorlarını görevlendirmekle yetkili olan Cumhuriyet savcılığı gerekli görmeden otopsiye izin verilmiyor. Ceza muhakemesi kanununun ilgili maddelerinde bu durum açıklanmıştır. Medeni kanun ayrıca cenazenin gömülmesinin gerekçesiz olarak ertelenmemesi için Cumhuriyet savcılığının bir an önce defnedilmesine izin vermesini şart koşturur.²⁸⁹

Yukarıdakilerden anlaşılıyor ki İslam hukukunda insan vücudunun kutsallığının insan yapımı olan yasalardan önce geldiği, zaruret halleri ve umulan üstün menfaat dışında insan cesedine dokunmanın caiz olmadığı açıktır. İslam hukuku büyük zararı, hafif zararlar ortadan kaldırır. Bu da yaşayanların kutsallığının ölülerin kutsallığından öncelikli olduğu gerçeğine dayanır. Zira İslam hukuku sadece bir inanç

²⁸⁷ Riyâsetü'l-'Ammetü li İdârâtü'l-Bühûsi'l-'İlmiyyeti ve'l-İftâi ve'd-Da'veti ve'l-İrşâd, "Hükmü Teşrihi Cüsseti'l-Müslim", *Ebhâsü Hey'eti Kibâri'l-Ulemâi bi'l-Memleketi'l-'Arabîyyeti's-Su'ûdiyye*, 1. Bs (Riyad: el-İdâretü'l-'Ammetü li't-Tab'i ve't Tercümeti, 1988), 2: 63.

²⁸⁸ Diyât, *'Ameliyyâtü Naklin ve Zürû'ü'l-A'zâi'l-Beşeriyyeti beyne's-Şer'i ve'l-Kanûn*, 235.

²⁸⁹ "Ceza Muhakemesi Kanunu", md. 87; Umumi Hıfzıssıhha Kanunu", md. 211-234

kanunu değildir. Aynı zamanda insanın toplumsal hayatta başına gelebilecek durumlarla ilgili hükümler de bildirir. Buna cesedin nasıl gömüleceği ve ona dokunmanın ölçüsü de dahildir.²⁹⁰

İslam hukuku ve medeni kanun otopsiye izin vermiş ve otopside topluma tahakkuk eden kamu yararının cesede verilen zarardan ağır bastığını belirtmiştir. Mecelle'nin 26. maddesinde geçen “Kamusal zararı önlemek için özel zarara katlanmak” şeklindeki içtihat kuralına göre, kamu menfaati özel menfaatten üstün tutulmuştur. Çünkü bu meselede iki zarar vardır ki; bunlardan biri, bedene verilen özel zarar yani cesede ve onun kutsallığına zarar vermek, diğeri ise ölüm nedeninin açıklanamayışının toplum için oluşturacağı zarardır. Bu durumda genel zararı önlemek için özel zarara katlanılır.²⁹¹

2.8. OTOPSİYLE İRTİBATLI BİR KONU OLAN ORGAN NAKLİ

Organ nakli insanoğlunun varoluşuyla birlikte bilinen bir kavramdır. Gelişimini sürdüren bu ilim, 18. yüzyılda cilt nakli başarısıyla ilerleyişini sürdürmüştür. 20. yüzyılda göz kornea tabakası nakli yapılmıştır. Akabinde kan nakli geniş bir şekilde yayılmıştır. Bunlardan sonra böbrek nakli girişimleri başlamış ancak bu ilk girişimler, vücudun nakledilen organı reddetmesi nedeniyle başarısız olmuştur. 1968 yılında, organ nakli için geniş ufuklar açan ve vücudun nakledilen organı reddetmesi sorununda tıbbî başarı sağlayan “Siklosporin” olarak bilinen bir ilacın ortaya çıkmasıyla bu sorun aşılmıştır. Buna diğer tıbbi araçların iyileştirilmesi ve geliştirilmesi eşlik etmiştir. Bu gelişmelere böbrek naklinin dünyanın çeşitli yerlerinde büyük ve istikrarlı bir başarı elde etmesini sağlamış, dünyanın değişik yerlerinde çok sayıda böbrek nakli merkezleri açılmıştır.²⁹²

Klasik İslam kaynaklarında Organ nakli ile ilişkilendirilebilecek insan veya hayvan kemiğiyle tedavi konusu yer almaktadır. Hanefi mezhebine göre insan ve domuz kemiği hariç diğer kemiklerle tedavi yapılabilir. İnsan kemiği kutsallığından

²⁹⁰ Diyât, 'Ameliyyâtü Naklin ve Zürû'ü'l-A'zâi'l-Beşeriyyeti beyne's-Şer'i ve'l-Kanûn, 235.

²⁹¹ Ahmet Şimşirgil - Ahmet Buğra Ekinci, *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*, 2. Bs (İstanbul, 2009), 78.

²⁹² Muhammed Ali Bâr, “İntifâû'l-insan bia'dâi cismi insanin âhere hayyen ev meyyiten”, *Mecelletü'l-mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî* 1/4 (1987): 93.

domuz kemiği ise necis olmasından dolayı mekruh görülmüştür. Şafii mezhebine göre ise zaruri durumlarda insan veya domuz kemiği de tedavide kullanılabilir.²⁹³

Organ naklinin hükmü konusunda çağdaş fıkıh âlimleri farklı görüşler benimsemişlerdir. Ölü bir kimseden diri birine organ nakletme konusunda bazı fâkihler ve kurullar şartlara bağlı olarak cevaz vermiş, bazı fâkihler de bunun caiz olmadığını savunmuştur. Ölüden diri birisine organ nakletme meselesindeki tartışmalardan birisi beyin ölümü konusudur. Zira sadece beyin ölümünün gerçekleşmesi durumunda alınan organlar nakledilebilir. Kalbi durmuş ve hücrel ölümü gerçekleşmiş kimseden organ nakledilmemektedir. Aksi halde organlar nakilde / tedavide işe yaramayacaktır.²⁹⁴ Organ nakline fetva vermeyen bazı fâkihler beyin ölümünün aslında gerçek ölüm olmadığını ve kişiyi o durumda onu hayatta tutan cihazlardan ayırmanın kasten cinayet sayılacağını söylemişlerdir. Bu konuyla ilgili tartışmalar çalışmamızın “ölüm” başlığı altında daha önce zikredildi.

Şeyh İbrâhîm Yakûbî, Şeyh Câdü'l-Hak, Ahmed Şerefü'd-dîn, Mahmûd Ali Sertâvî gibi çağdaş fâkihleri organ naklini caiz görmüştür. Suudi Arabistan Âlimler Heyeti'nin (Hey'etu kibâri'l-ulemâi bi'l-memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye) 6 Kasım 1982 tarihinde verdiği 99 numaralı fetva²⁹⁵, İslam Konferansı Teşkilatı'na Bağlı İslam Fıkıh Akademisi'nin (el-mecme'ü'l-fikhi'l-islâmî lirâbiteti'l-'âlemi'l-islâmî), 11 Şubat 1988 yılında verdiği 4/1 sayılı fetva²⁹⁶ ve Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun verdiği fetvada²⁹⁷ organ nakline cevaz verilmiştir.²⁹⁸

Ölü bir insandan organ nakletmenin caiz olduğunun delilleri şunlardır:

Kur'an'dan delil: *“Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret*

²⁹³ Cemâatün mine'l-ulemâ, *Fetâva'l-Hindiyye* (Beyrut: Daru'l Fikr, 1893), 5: 354.

²⁹⁴ Türk Böbrek Vakfı (TBV), "Tüm Yönleriyle Organ Bağışı" (Erişim 29 Temmuz 2022).

²⁹⁵ Hey'etu kibâri'l-ulemâi bi'l-memleketi's-suûdiyye, *Ebhâsü Hey'eti kibâri'l-ulemâ'*, 7: 41-42.

²⁹⁶ “Karârâtü mecma'i fikhi'l-islâmî” (Mekke: Metbûâtü râbiteti'l-'âlemi'l-islâmî, 1988), 157.

²⁹⁷ “Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)”, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, (Erişim 29 Temmuz 2022).

²⁹⁸ Şankitî, *Ahkâmü'l-Cerâhâtü't-Tıbbiyye ve'l-Âsâri'l-Müterettibeti 'aleyhâ*, 356-357.

ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”²⁹⁹

“Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamışken, üzerine adının anıldığı hayvanları yememenizin sebebi nedir. Gerçekten birçokları nefislerinin arzularına uyarak bilmeden (halkı) saptırıyorlar. Şüphesiz senin Rabbin, haddi aşanları çok iyi bilir.”³⁰⁰

Bu ayetlere göre zaruret hâlinde haram olan yiyeceklerin helal olabileceği anlaşılmaktadır. O hâlde ihtiyaç hâlinde, insan hayatı söz konusu olduğunda organ nakli de bu zaruri durumlardan sayılmaktadır.³⁰¹ Bu ayetlerde haram olan yiyeceklerin zaruri durumlarda helal olması, zaruretlerin gıdalarla sınırlandırıldığı anlamına gelmemektedir. Bu zaruretler tedavi konusunda da geçerlidir. Organ nakli de bir çeşit tedavi yöntemi olduğu için aynı hükme tabi tutulmalıdır.³⁰²

“O (sayılı günler), doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur’an’ın indirildiği ramazan ayıdır. Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, başka günlerden sayısınca tutar. Allah sizin için kolaylık istiyor güçlük çekmenizi istemiyor. Sayıyı tamamlamanız, sizi doğru yola iletmesine karşı Allah’ın ululuğunu dile getirmeniz ve umulur ki şükredersiniz diye (uygun hükümler gönderiyor).”³⁰³ ayetinde ise Allah, kullarının güçlük çekmesini istememektedir. Aksine kullarına kolaylıklar sağladığını buyurmaktadır. Organ nakli hastalıklara müptela olmuş kullar için bir kolaylıktır. Zira onların acılarını hafifletmektedir. Dolayısıyla organ nakli Kur’an’a ters düşmediği gibi İslam hukukunun maksadına da uygundur. Organ naklinin haram sayılması ise, insanları meşakkatte bırakacağı için Kur’an’ın emirlerine ters düşmektedir.³⁰⁴

²⁹⁹ el-Bakara 2/173.

³⁰⁰ el-En‘am 6/119

³⁰¹ İbrahîm Ya’kûbî, *Şifâü’t-Tebârîc ve’l-Edvâ fî Hükmi’t-Teşrîh ve’n-Nakli’l-‘Âzâ*, 1. Bs (Dımaşk: Mektebetü’l-Gazâlî, 1986), 84.

³⁰² Diyât, *‘Ameliyyâtü Naklin ve Zürû’ü’l-A’zâi’l-Beşeriyyeti beyne’ş-Şer’i ve’l-Kanûn*, 237-238.

³⁰³ el-Bakara 2/185.

³⁰⁴ Şankitî, *Ahkâmü’l-Cerâhâtü’t-Tıbbiyye ve’l-Âsâri’l-Müterettibeti ‘aleyhâ*, 373.

Sünnetten delil: Müslümanlar organ naklini Peygamber Efendimiz döneminde biliyorlardı. Nitekim “‘Arfece b. Es‘ad şöyle demiştir: Câhiliye döneminde Külâb Savaşı’nda burnum yaralandı, bu yüzden gümüşten bir burun aldım. Ancak burnum koku yapınca Peygamber (s.a.v.) bana altın bir burun almamı emretti.”³⁰⁵ Bu hadisin kesilen bir uzvun yerine, yapay bir uzvun yerleştirilmesinin caiz olduğuna delalet etmekle beraber estetik nakline de onay verir.³⁰⁶

İslâm dinine göre erkeğin normal şartlarda altın takması haramdır, oysa yukarıdaki hadise göre insanları rahatsız eden bir kokunun giderilmesi için zarurete binâen altın burun takmak Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından emredilmiştir. Sırf kötü koku için haram olan bir şey zaruret gereği caiz sayılıyorsa, insan hayatını kurtarmak için kadavradan organ nakledilmesi de en az bunun kadar zaruri olduğu için caiz olmalıdır.³⁰⁷

Fıkhnın küllî kâidelerinden delil: Organ naklinin caiz olduğu görüşünü benimseyen fâkihler fikhın şu küllî kâidelerini delil olarak sunmuşlardır:

- Zaruretler yasakları mübah kılar.³⁰⁸
- Zarar izâle olunur.³⁰⁹
- İki fesâd teâruz ettiğinde, ehaffi irtikâb ile, a‘zâmının çâresine bakılır.³¹⁰

Bu kâidelere göre organ nakli bir insanın hayatını kurtardığı için zaruret gereği mübah olur. Organ nakli yapılırken insanın cesedine yapılan hürmetsizlikten doğan zarar, organ naklinden mahrum kalan bir insanın göreceği zarardan büyük değildir. Bu durumda en az zarar vereni tercih etmek fıkha uygundur.³¹¹

³⁰⁵ Tirmizî, "Libâs" 31 (No. 1770).

³⁰⁶ Bâr, “İntifâû'l-insan bia'dâi cismi insanin âhere hayyen ev meyyiten”, 94.

³⁰⁷ 'Arrâr, *Ahkâmu Tasarrufi bi'l-Cüsseti fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 150.

³⁰⁸ Şimşirgil - Ekinci, *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*, 107.

³⁰⁹ Şimşirgil - Ekinci, *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*, 106.

³¹⁰ Şimşirgil - Ekinci, *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*, 112.

³¹¹ Fâtîme Medânî, *Naklu ve zer'u'l-a'dâi'l-beşeriyye mine'l-emvât ile'l-ahyâ* (Adrâr: Cami'etu Adrâr, Kısmü'l-ulûmî'l-İslâmî, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 50.

Kıyas delili: Bu delile göre organ nakli meselesi, daha önce zikrettiğimiz “anne karnındaki cenînin durumu” ve “ölmeden önce değerli bir eşya yutmuş kimsenin durumu” ile kıyaslanarak caiz görülmüştür. Ölmeden önce değerli bir eşya yutan kimsenin karnının yarılmasına cevaz verilebiliyorsa, bir insanın hayatını kurtarmak için ölen bir kimsenin içinin açılarak organlarının alınması da caiz olmalıdır. Hatta bir insanın hayatını kurtarmak değerli bir eşyayı sahibine vermekten evlâdır.³¹²

Bu delillere göre insan hayatına doğrudan etki eden ve insanlar için faydalı olan organ nakli; Kur'an, Sünnet, Kıyas ve Fıkhn küllî kâidelerine göre caizdir. Zira organ naklinde ölünün cesedine zarar verme kastı yoktur. Hayat kurtarma düşüncesiyle organlar vücudun diğer bölümlerine zarar verilmeden çıkarılıp ceset defnedilmeye uygun bir hâle getirilir. Bu da İslam'da cenazenin teşhiz, tekfin ve tedfinine bir hâlel getirmemektir. Kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de bir insanı yaşatmayı, bütün insanlığı yaşatmaya eşdeğer tutan İslam dini elbette organ nakline de cevaz verir.

Otopsiye cevaz veren fetva kurulları organ naklinin caiz olmasını şu şartlara bağlamıştır:³¹³

- Nakli yapılacak organa ihtiyaç duyulması,
- Organın nakledileceği hastanın iyileşeceği kanaatinin konunun uzmanları tarafından oluşmuş olması,
- Organları alınacak kişinin ölümünün kesinleşmiş olması,
- Organların bir ücret veya bir yarar elde etme karşılığında verilmemiş olması,
- Organları alınacak kimsenin ölümünden önce rızasının alınması veya ölümünden sonra mirasçısının rızasının alınması,
- Organ nakledilecek kişinin de rızasının bulunması gerekir.

³¹² 'Arrâr, *Ahkâmu Tasarruî bi'l-Cüsseti fi'l-Fikhi'l-İslamî*, 152.

³¹³ Abdülmecîd Muhammed Sebîl, *el-Ahkâmü'l-fikhiyye linakli'l-a'dâi'l-insânîyye* (Mekke: Daru İbn Cevzi, 2016), 38.

Diri bir insandan organ nakletmenin hükmüne gelince, yukarıda geçtiği gibi organ nakline cevaz verenler aynı fetvalarında diri bir insandan da organ nakline de cevaz vermişlerdir. Ancak bu durumda aşağıdaki şartlara uymak gerekmektedir.³¹⁴

- Organ naklinin zaruret halini almış olması yani nakil yapılacak kimsenin organ naklinden başka çaresinin kalmamış olması,
- Organları verecek kimsenin rızasının olması,
- Verici konumunda olan kimsenin organı verdikten sonra hayati bir riskinin olmayacağını tıbben raporlanmış olması,
- Konunun uzmanlarının organ nakliyle yapılacak tedavinin başarılı olacağı kanaatinin kuvvetli olması,
- Organların herhangi bir ücret veya yarar karşılığında verilmemiş olması gerekir.

Şeyh Şa‘râvî, Ğemmârî, M. Burhaneddîn Senbehlî, Abdüsselâm Abdürrahîm es-Sükkerî, Hasan Alî Şâzelî gibi fâkihler organ naklinin caiz olmadığını belirtmiştir.³¹⁵ Ölü bir insandan organ nakletmenin caiz olmadığını savunanların delilleri şunlardır:

Kur’andan delil: “...Yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler.” Kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse şüphesiz o, apaçık bir hüsrana düşmüştür.”³¹⁶ ayetine göre organ nakli Allah’ın yarattığını değiştirme sayılacağı için şeytanın emrine uymaktır. “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.”³¹⁷ ayetine göre ise, insanın ölüsü, dirisi gibi şan ve şeref sahibidir. Dolayısıyla insan cesedini parçalayıp organını almak insana karşı hürmetsizlik sayılır.³¹⁸

³¹⁴ “Karârâtü mecma‘i fiki‘l-islâmî”, 157-158.

³¹⁵ Şankitî, *Ahkâmü'l-Cerâhâtî't-Tıbbiyye ve'l-Âsâri'l-Müterettibeti 'aleyhâ*, 354-355.

³¹⁶ en-Nisâ 4/119.

³¹⁷ el-İsrâ 17/70.

³¹⁸ 'Arrâr, *Ahkâmu Tasarrufi bi'l-Cüsseti fi'l-Fikhi'l-İslamî*, 154.

Hadisten delil: “Bureyde (r.a.) şöyle dedi: Rasulullah (s.a.v.) bir orduya yahut bir seriyyeye bir komutanı emir yaptığı zaman ona özel olarak Allah’tan sakınıp takvaya sarılmasını, beraberindeki Müslümanlara da hayır tavsiyede bulunurdu. Sonra Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyururdu: “Allah’ın Adıyla, Allah’ın Yolunda savaşınız! Allah’a iman etmeyen kafirlerle savaşınız! Savaş yapınız! Ancak ganimetlerde hıyanetlik yapmayınız! Ahitlerinizi bozmayınız! Öldürdüklerinize de müsle yapmayınız!..”³¹⁹ Hadiste geçen müsle, savaşta düşmanı cezalandırmak için onu öldürdükten sonra bazı organlarını kesmek veya gözlerini oymak suretiyle onu çirkinleştirmek demektir. Bu hadiste müsle yapmanın haram olmasının hayvanlara özgü bir durum olmadığı, insanlarda da müsle yapmanın haram olduğu anlaşılmaktadır. Organ naklinde de insanın organları kesilip çıkarılınca müsledeki gibi vücut yapısı bozulmaktadır. Eğer müsle yapmak haramsa insandan organ nakletmek de haramdır.³²⁰

Fıkhın küllî kâidelerinden delil: Organ naklini caiz görmeyenler aşağıdaki fikhî kaideleri delil olarak göstermişlerdir.

- Zarar, zararlar izâle edilmez.³²¹
- Satışı caiz olanın hibesi de caizdir. Satışı caiz olmayanın hibesi de caiz olmaz.³²²

Bu kâidelere göre organ nakli bekleyen hasta birinin hastalık yüzünden uğradığı zarar, bir insanın saygın cesedini açıp organını almakla cesedine verilen zararlar giderilmemelidir. Ayrıca satışı caiz olmayan şeyin başka birine hibe edilmesi de haramdır. Organların satılması haram olduğu için organları başka birine bağışlamak da hibe sayılacağı için caiz değildir.³²³

³¹⁹ Müslim, “Cihad ve Siyer”, 1731.

³²⁰ Şankıtî, *Ahkâmü'l-Cerâhâtî't-Tıbbiyye ve'l-Âsârî'l-Müterettibeti 'aleyhâ*, 361.

³²¹ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 86.

³²² Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid* (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2012), 2: 247.

³²³ 'Arrâr, *Ahkâmu Tasarrufi bi'l-Cüsseti fi'l-Fıkhi'l-İslamî*, 156.

Organ naklinin caiz olmadığını savunan görüşün delillerine şu itirazlarda bulunulabilir:

Delil olarak gösterilen ayetlerde organ naklinin yasak olduğuna delalet eden herhangi bir mesaj yoktur. Nisâ suresinin 119. ayetinde geçen “Allah’ın yarattığını değiştirme” ifadesi, fitrata ve selim akla aykırı değişiklikleri ifade etmektedir, tedavi amacıyla insan vücudunda yapılan değişiklikleri kastetmemektedir. Nitekim kadınların küpe takmak için kulaklarını deldirmesi, erkeklerin sünnet olması gibi uygulamalar da vücut üzerinde değişiklik sayılmakta ancak bunlar İslam’ın yasakladığı uygulamalar arasında yer almamaktadır. Organ nakli gibi hayati ve faydalı bir tedavinin bu ayetle yasaklanmamış olacağı kanaatindeyiz. Organ nakli keyfi sebeplerden dolayı yapılmamaktadır ve bu tedavide şaytânî bir amaç yoktur.³²⁴ İsrâ suresinin 72. ayetinde ise insanın mükerrem bir varlık olduğundan bahsedilmektedir. Organ nakli yapmak bu ayete aykırı davranmak değil aksine bu ayetin mesajına uyup mükerrem yaratılmış bir varlığın hayatını kurtarmak sayılır. İnsanın organlarının toprak altında çürümesinden başka bir insana hayat vermesi daha değerlidir.

Müsle hadisine gelince, organ nakli ve müsle birbirleriyle karşılaştırılabilecek uygulamalar değildir. Zira müsle düşmanca ve cesedi bozma niyetiyle yapılmakta organ nakli ise kişinin kendi rızasıyla başka bir insana yardımcı olma niyetiyle yapılmaktadır.

Fıkhın küllî kâidelerinden gösterilen delillerde ise *bir zararın başka bir zararla izale olunmayacağı* kuralı normal şartlarda uygulanabilir. Ancak organ nakli gibi zaruri bir durumda fıkhın küllî kâidelerinden *iki zarar varsa en hafif olanı tercih edilmelidir* kuralı geçerli olmalıdır. *Satışı caiz olmayanın hibesi de yoktur* kâidesi de normal şartlarda geçerli olan bir kuraldır. Oysa organ nakli bir zarurettir.

³²⁴ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr* (Tunus: Dârü't-tunûsiyye li'n-neşr, 1984), 5: 205-206.

SONUÇ

İslam hukukuna göre otopsinin hükmünü delilleriyle beraber ortaya koymaya çalışan, aynı zamanda otopsinin fikhî hükmünü medeni hukukta otopsinin durumu ile kıyaslayan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Genel olarak ölüm nedenini bulmaya veya hastalıkları tespit etmeye yönelik ceset üzerinde yapılan tıbbi muayene olarak tanımlanan otopsi, özel ve adlî otopsi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Özel otopside kastedilen, hastalıkların teşhis ve tedavisiyle ilgili otopsi ile kadavra üzerinde eğitim amaçlı yapılan otopsidir. Hastalıkla ilgili yapılan otopsilerde toplumsal maslahat gereği hastalıkların yayılmasını engellemek, hastalıklar için tedavi geliştirmek; adlî otopsilerde ise ölen bir kimsenin, ölüm zamanı, ölünün teşhis edilmesi, ölünün yaş vb. özelliklerinin tespiti ve ölüm sebebinin kesin olarak bilinmesi amaçlanmaktadır.

İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an ve sünnette doğrudan otopsiyle ilgili herhangi bir hüküm veya bilgi bulunmamaktadır. Aynı zamanda sonraki dönemde gelen mezhep imamları bugünkü anlamlandırdığımız şekliyle otopsi ile ilgili herhangi bir hüküm bildirmemişlerdir. Çünkü otopsi İslam hukuku açısından güncel bir mesele olup son dönemlerde ele alınmıştır. Otopsiyi caiz gören çağdaş İslâm fıkıh âlimlerinin çoğu kıyas ve İslam hukukunun küllî kaidelerini delil olarak göstermişlerdir. Bu fakihler çoğunlukla delillerini mezhep imamlarının otopsiyle kıyaslanabilecek bazı konulardaki hükümlerine dayandırmıştır.

Otopsinin; toplumsal mefsedetin önüne geçilmesi, kamu maslahatının sağlanması, hastalıkların teşhis ve tedavisi, adaletin yerini bulması ve suçluların tespiti için zaruret gereği caiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca otopsinin zaruri ve caiz olmasının İslam hukukunun temel kaideleri ile örtüştüğü tespit edilmiştir. Türkiye

Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı ve diğer İslam ülkelerinin fetva kurulları ile önde gelen bazı fıkıh âlimleri otopsinin caiz olduğuna dair fetva vermişlerdir.

Otopsinin caiz olmadığını ileri sürenlere göre, otopsi yapmak insan bedenine saygısızlık olarak görülmüştür. Onlara göre İsrâ sûresinin 70. ayetinde geçtiği üzere insan onurlu ve üstün kılındığı gibi cesedi de muhterem kılınmıştır. Dolayısıyla İnsanın muhterem cesedi üzerinde otopsi gibi işlemlerle tasarrufta bulunmak caiz değildir diye fetva vermişlerdir. Oysa Mâide sûresi 32. ayette geçen “...Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır.” ifadesine göre otopsi yapmak suretiyle salgın hastalıkların tedavi yöntemlerini bulmak ve insanların hayatını kurtarmak Müslümanların yerine getirmesi gereken görevlerden sayılmıştır.

Şüpheli birçok ölüm vakalarında yapılan otopsi, çoğu zaman ölüm sebebini ortaya çıkarmada ve suçlu ile suçsuzu ayırt etmede İslam dininin vazgeçilmez bir değeri olan adaletin sağlanmasında davaların seyrine yön vermektedir. Bu durumda adli otopsi yapmak da “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.” (Nisâ sûresi/58) ayetinin buyruğuna uymak demektir. Dolayısıyla bütüncül bir yaklaşımla ele alındığında Kur’an-ı Kerim’in otopsiyi yasaklayan bir mesajının bulunmadığı, aksine Kur’an-ı Kerim’in Müslümanları otopsiye teşvik eden mesajlarla dolu bir kitap olduğu görülmektedir.

Hz. Muhammed’in (s.a.v.) “Ölü müminin kemiğini kırmak sağken kırmak gibidir.”³²⁵ hadisini argüman olarak getirip otopsinin caiz olmadığını savunanlar, argümanlarını otopsinin de bu hadisteki durum ile benzer bir şekilde insan bedenine karşı hürmetsizlik sayılacağını ve bu yüzden caiz olmadığını öne sürmektedir. Bu bakış açıları onların bu hadisi tam manasıyla idrak edemediklerini göstermektedir. Çünkü bu hadiste, gerekmediği halde ölünün kemiğini kırmanın doğru olmadığına

³²⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 354.

dikkat çekilmiştir. Suiistimaller hariç hiçbir otopsi işlemi keyfiyetten dolayı yapılmamaktadır.

Kadavra üzerinde zaruret gereği tıbbî araştırmalar yapmak için masum olmayan harbî veya mürted kimselerin cesedinin kullanılması gerektiğini belirten bazı İslam âlimlerinin bu görüşleri kayda değer bir kanıtı dayanmamaktadır. Çünkü Kur'an ve sünnet insanın mükerrem olduğunu buyururken bu konuda Müslüman ve gayrimüslim ayrımı yapmamıştır. Zira insan bedeni koşulsuz ve şartsız olarak değerlidir. Ancak medeni kanunda bir cesedin kadavra olarak kullanılabilmesi, ölen kişinin sağlığında cesedinin kadavra olarak kullanılmasına izin vermesine veya varislerinin iznine bağlanmıştır.

Sonuç olarak, günümüzde kamu düzeninin sağlanması, şüpheli ölümlerin aydınlatılması ve hastalıkların tespit edilmesi gibi birçok durumda otopsi yapmak zorunlu hâle gelmiştir. İslam hukukunun külli kurallarından biri olan “Zaruretler yasakları mubah kılar.” ilkesi ışığında düşünüldüğünde otopsinin birey ve toplum için sağladığı yararlar insan cesedinin saygınlığını ihlal etme hükmünü ikinci plana itmiştir. Zira otopsi yapmak adaletin tecellisi ve tıp ilminin gelişmesi için bir zaruret hâlini almıştır. Çalışmamızda Kur'an ve sünnetle yasaklanmayan ve amacı insan cesedine hürmetsizlik olmayan otopsinin caiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abbâdî, Abdü's-selâm Dâvûd. "İntifâ'ü'l-insân bia'dâi cismi insânin aher hayyen ev meyyiten". *Mecelletü'l-mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî*. 4 (t.y.): 275-276.
- Adli Tıp Kurumu Başkanlığı. *Organizasyon Şeması*. Erişim: 09 Ağustos 2022. <https://www.atk.gov.tr/adli-tip-kurumu-sube-mudurlukleri.html>.
- Adli Tıp Kurumu ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun. (Kanun No. 2659). *Resmî Gazete* 17670 (20 Nisan 1982). Erişim 5 Ağustos 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2659.pdf>
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Beyrut: Dârü's-Sadr, 1900.
- Akşa, Cemal Mehdî Mahmûd. "Teşrîhü Cüsseti'l-İnsâni beyne'l-Hezeri ve'l-İbâheti-Dirâsetü Mükâreneti beyne'l-Fıkhi'l-İslâmî ve'l-Kânûni'l-Ved'î". *Mecelletü'l-Hukûki li'l-Bühûsi'l-Kânûniyyeti ve'l-İktisâdiyyeti*. 1 (2010): 679-683.
- Akyay, Necmettin. "Türkiye'de Tıp Dalında Verilen İlk Doktora Tezi (Makalât-ı Tıbbiye) ve Hekimbaşı Hayrullah Efendi". *Mikrobiyoloji Bülteni* 9/4 (Ekim 1975): 340.
- 'Alcetî, Mevâsî. *et-Te'âmülü bi'l-A'dâi'l-Beşeriyyeti mine'n-Nâhiyyeti'l-Kânûniyyeti*. 2016.
- Alkan, Nevzat. "Yurdumuzda Adli Tıbbın Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri". *TBB Dergisi*. 50 (2004): 181-183.
- Altuntaş, Halil - Muzaffer Şahin, trc. *Kur'an-ı Kerîm Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- 'Arrâr, Rükye Es'ad Sâlih. *Ahkâmu Tasarrufi bi'l-Cüsseti fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*. Câmi'etü Neccâhi'l-Vetanî, 2010.
- Aslantaş, Mehmet. *İslam Fıkhi'na Göre Adli Tıp Verilerinin Karîne Değeri*. Fırat Üniversitesi, 2008.
- Atan, Yusuf - Bahşi, İlhan - Tataroğlu, Zekeriya - Orhan, Mustafa - Çetkin, Murat. "Dr. Charles Ambroise Bernard: Türkiyede Adli Otopsinin Başlangıcı". *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 2/3 (2018): 156.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa Bedruddîn. *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî. *'Avnü'l-Ma'bûd 'alâ Süneni Ebî Dâvûd*. Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2005.

- Bâcî, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd el-Kurtubi. *el-Münteka şerhu'l-Muvatta*. Mısır: Matbaatüs-Saâde, 1914.
- Bâr, Muhammed Ali. “et-Teşrîh ulûmuhu ve ahkâmuhu”. *Mecelletü'l-mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*. 8 (1995): 190.
- Bâr, Muhammed Ali. *İlmü't-Teşrîh inde'l-Müslimîn*. Cidde: Dârü's-Su'ûdiyyeti li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1989.
- Bâr, Muhammed Ali. “İntifâü'l-insan bia'dâi cismi insanin âhere hayyen ev meyyiten”. *Mecelletü'l-mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî* 1/4 (1987): 93.
- Bâr, Muhammed Ali. *Mevtü'l-Kalbi ve Mevtü'd-Dimâğ*. 2. Bs. Cidde: Dârü's-Su'ûdiyye, 2001.
- Besalel, Yusuf. “Otopsi”. *Yahudilik Ansiklopedisi*. 2: 464. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2001.
- Bingöl, Sedat. “Tanzimat İlkeleri Işığında Osmanlı'da Adli Tababete Dair Notlar”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 26/42 (2007): 38-39.
- Boztepe, Ramazan. *Afyon İlinde 1994-1998 Yılları Arasında Yapılmış 853 Adet Ölü Muayenesi ve Otopsinin Değerlendirilmesi*. İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, 2000.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi'u's-şâhih*. 2. Bs. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Bûşî, Yusuf. *el-Cismu'l-Beşeri ve Eseru't-Tetavvuri't-Tıbbiyyi 'alâ Nitâki Himâyetihi Cinâiyyen*. Câmi'etü Ebi Bekr, 2012.
- Bûtî, Muhammed Saîd Ramazân. *Kađâyâ fıkhiyye mu'âşıra*. 5. Bs, 2 Cilt. Dârü'l-farabî, 1994.
- Büyüköztürk, Şener - Kılıç Çakmak - Akgün, Özcan Erkan - Karadeniz, Şirin - Demirel, Funda. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 10. Bs. Ankara: Pegem Akademi, 2011.
- Celbiş, Osman - Aydın, N. Engin - Soysal, Zeki - Mızrak, Bülent. “Türkiye’de Adli Otopsi Uygulamasındaki Güncel Hukuki Durum”. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 11/1 (2004): 54.
- Cemâatün mine'l-ulemâ. *Fetâva'l-Hindiyye*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l Fikr, 1893.
- CMK, Ceza Muhakemesi Kanunu. (Kanun No. 5271). *Resmî Gazete* 25673 (17 Aralık 2004). Erişim 25 Nisan 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5271.pdf>
- Derdîr, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. *eş-Şerhü'l-Kebîr li Muhtasari Halîl*. Kahire: Dârü İhyâi Kütübî'l-'Arabiyye, t.y.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı". 08 Ocak 2022. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38727/otopsi-caiz-midir?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı"ı. Erişim: 13 Ağustos 2022. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/9669/organ-nakli>.
- Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. *Tıp ve Sağlıkla İlgili Fetvalar*. 1. Baskı. Ankara: DİB Yayınları, 2020.

- Diyât, Semîra 'Âîd. *'Ameliyyâtü Naklin ve Zûrû'ü'l-A'zâi'l-Beşeriyyeti beyne's-Şer'i ve'l-Kanûn*. Lübnan: Menşûrâtü Halebi'l-Hukûkiyye, 2004.
- Doğuş Üniversitesi. "Otopsi Yardımcılığı Hakkında". Erişim: 09 Ağustos 2022. <https://www.dogus.edu.tr/aday/bolumler-programlar/onlisans/otopsi-yardimciligi>.
- el-Emânetü'l-Ammetü li'l-Hey'eti Kibârî'l-Ulemâ. *Ebhâsu Hey'eti Kibârî'l-Ulemâi li'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye*. 5. Bs. Riyad: er-Riyâsetü'l-Ammetü li'l-Buhûsi'l-İlmiyyeti ve'l-İftâ, 2013.
- Enis, İbrahim - Muntasar, Abdülhalim - Sevâlihî, Atiye - Ahmed, Muhammed Halefullah. *el-Mu'cemü'l-Vasît*. Mektebetü's-Şurûki'd-Devliyye, 2004.
- Ersoy, Gökhan - Toprak, Sadık. "Güncel Durumu ile Hukuki ve Tıbbi Açıdan Otopsi Süreci". *Klinik Gelişim Dergisi* 22/Özel Sayı (2009): 66.
- Gamsız Bilgin, Nursel - Ögenler, Oya - Akça, Tamer. "Ülkemizde Adli Otopsinin Tarihçesi". *Lokman Hekim Journal* 1/1 (2011): 8.
- Gürkan, Salime Leyla. "Ölüm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 22 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/olum>.
- Hamevî, Yakût. *Mu'cemü'l-Büldân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed. *ed-Dürrü'l-Muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- Haydara, Muhammed. "Teşrîhü'l-Cüsesi ve'l-İntifa'ü bi-'azâi'l-Meyyiti fi's-Şer'ati'l-İslâmiyyeti ve'l-Kânûni't-Tıbbiyyi'l-Cezâiriyyi". *Mecelletü'l-Akâdemiyyeti li'd-Dirâsâti'l-İctimâ'ıyyeti ve'l-İnsâniyyeti*. 6 (2011): 65.
- Hey'etu kibârî'l-ulemâi bi'l-memleketi's-suûdiyye. *Ebhâsü Hey'eti kibârî'l-ulemâ'*. pdf: el-mektebetü's-şâmile, 2010.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-tunûsiyye li'n-neşr, 1984.
- İbn Ebî Hâtem. *Âdâbü's-Şafi'i ve menâkibuhu*. 1. Bs. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ bi'l-Âsâr fî Şerhi'l-Mücellâ bi'l-İhtisâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.
- İbn Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Şerhü Fethi'l-Kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, t.y.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmeb b. Kudâme el-Medisî. *Ravzâtü'n-Nâzir ve Cennetü'l-Menâzir fî Üsûli'l-Fıkhi 'alâ Mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. 2. Bs. Suudi Arabistan: Müessesetü'r-Reyyân, 2002.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Mısır: Mektebetü'l Kahire, 1968.
- İbn Mâce, Ebi 'Abdillâh Yezid el-Kazvînî. *Sünen-i İbn Mâce*. Kahire: Dâru İhyâi Kütubi'l-'Arabiyye, yok.

- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisân al-'Arab*. 15 Cilt. Lübnan: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyye, 1996.
- İbn Nüceym, Zeynû'd-Dîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*. 1. Baskı. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-Müctehid*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2012.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed. *el-Külliyâtü fî't-Tıbb*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- İbnü'n-Nefîs, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Ebi'l-Hazm. “Şerhü Kitabi't-Teşrihi min-Kânûni İbn Sînâ”. *İslamicbook*. 2021. <http://www.islamicbook.ws/amma/shrh-tshrih-alqanwn-labn-sina.pdf>.
- İdrîs, Abdulfettâh Mahmûd. *Hükmu teşrihi'l-cismi'l-beşerî*. Riyad: Dârü's-Sumay'î li'n-neşri ve't-tevz'î, 2011.
- İmâmü'l-Hâfız, Zekiyyüddîn Abdülazîm. *et-Terğîb ve't-Terhîb mine'l-Hadîsi's-Şerîf*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1987.
- İnayetullah, İsmetullah Muhammed. *el-İntifâ'ü bieczâi'l-Âdemî fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*. Câmi'etü Ümmü'l-Kurâ, 1987.
- İncesu, Emrullah. “Virtopsi hakkında neler biliyoruz?” *Sağlık Akademisyenleri Dergisi* 5/3 (2018): 234-236.
- İsâvî, Muhammed Câsim Abdu. “Teşrihü'l-Cüsesi Devâbitühâ ve Ahkâmüha fî Fıkhi'l-İslâmî”. *Mecelletü'l-Ulûmi'l-İslamiyye*. 28 (2007): 16.
- Kadavra Bağışı Süreci ve Anatomistin Sorumlulukları. Türk Anatomi ve Klinik Anatomi Derneği, t.y. <http://www.anatomidernegi.org.tr/site/27117/uploads/o/2019/34/60a3c6a7e249762f32bfdfb261ee58ec.pdf>.
- Kahya, Esin. “Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?” *Bellekten* 43/Ekim 1979 (1979): 739-759.
- Kahya, Esin. “Teşrih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 07 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tesrih>.
- Kanâtu'l-İmam Yûsuf el-Karadâvî “Teşrihü'l-Cüses liğarad taallümü't-tıbb ve keyfe yuhasibü'l-meyyitü'l-lezî lem yüdfen”. YouTube, t.y. Erişim: 14 Ağustos 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=IxxGKh3vvf0>
- Karârâtü mecme'i fıkhi'l-islâmî. Cidde: Metbûâtu râbiteti'l-'âlemi'l-islâmî, 1988.
- Karlığa, H. Bekir. “Cisim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 13 Mayıs 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cisim>.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'i'u's-Sanâ'i' fî Tertîbi's-Şerâ'i*. Lübnan: Dârü'l-Kütüb'il-İlmiyye, 1986.

- Kassâr, Halife Abdülazîz. *Hükmü Teşrihi'l-İnsâni beyne's-Şerî'eti ve'l-Kânûn*. 4. Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1999.
- Katip Çelebi, Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-Zünûn 'an-Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992.
- Katipoğlu, Hasan - Kutluer, İlhan. "Huneyn b. İshak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 13 Mart 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/huneyn-b-ishak>.
- Kaya, Mahmut. "el-İfâde ve'l-i'tibâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 19 Temmuz 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-ifade-vel-itibar>.
- Koç, Sermet. "Otopsiler ile İlgili Dünyada ve Türkiye'deki Güncel Durum". *Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi* 9/2 (2012): 80.
- Koç, Sermet - Biçer, Ümit. "Adli Tıbbın Tarihsel Gelişimi, Türkiye'deki Yapılanması ve Sorunları". *Klinik Gelişim Dergisi*. 22 (2009): 4.
- Koç, Sermet - Can, Muhammet. "Ölüm Kavramı ve Ölü Muayenesi". *Klinik Gelişim Dergisi* 22/Özel Sayı (2009): 11.
- Kurt, Leyla Müjde. "Cenin Malvarlığı Hakları". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/1 (2011): 179.
- Maskar, Üveis. "İslâm'da ve Osmanlılarda Otopsi Sorunu Üzerine Bir Etüd". *Patoloji Bülteni* 3/3 (1976): 260-264.
- Mecmû'atün mine'l-Müellifîn. *Fetâvâ Dârü'l-İftâi'l-Mısriyye*. Mısır: Dârü'l-İftâi'l-Mısriyye, t.y.
- Medânî, Fâtîme. *Naklu ve zer'u'l-a'dâi'l-beşeriyye mine'l-emvât ile'l-ahyâ*. Yüksek Lisans Tezi, Cami'etu Edrâr, Kısmü'l-ulûmî'l-İslâmî, 2012.
- Mehdî, es-Seyyid Sâdık. *el-'Ukûbâtü's-Şer'iyye*. 1. Bs. Mısır: Mektebu'l-İskenderiyye, 1987.
- Mustafâ, İbrâhîm - Zeyât, Ahmed ez- - Abdulkâdir, Hâmid - Neccâr, Muhammed en-. *el-Mü'cemü'l-Vesît*. 2. Bs. Tahran: İntişârâtü Nâsır Hasrû, 1972.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şâhîh*. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyye, 1971.
- Nazlıer, Yağız Fatih. *Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Adli tıp ve Bilirkişilik*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2021.
- Nevevî, Muhyiddin Ebu Zekerîyya. *el-Mecmû'*. 19 Cilt. Kahire: Darü'l-Fikr, 1995.
- Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun. (Kanun No. 2238). *Resmî Gazete* 16655 (3 Haziran 1979). Erişim 15 Mayıs 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2238.pdf>
- Riyâsetü'l-'Ammetü li İdârâti'l-Bühûsi'l-İlmiyyeti ve'l-İftâi ve'd-Da'veti ve'l-İrşâd. "Hükmü Teşrihi Cüsseti'l-Müslim". *Ebhâsü Hey'eti Kibâri'l-Ulemâi bi'l-Memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye*. 1. Bs. 2: 63. Riyad: el-İdâretü'l-'Ammetü li't-Tab'i ve't Tercümeti, 1988.

- Sâlimî, Mes'ûde. *Ahkâmu Teşrihi Cüsseti'l-Meyyiti fî Şerî'eti'l-İslâmiyyeti-Mukârenetün bi'l-Kânûni'l-Ved'î*. Câmî'etü's-Şehîd Hamma Lehdâr, 2017.
- Sebîl, Abdülmecîd Muhammed. *el-Ahkâmü'l-fıkhiyye linakli'l-a'dâi'l-insânîyye*. Mekke: Daru İbn Cevzî, 2016.
- Sertâvî, Mahmûd Ali. *Kadâyâ Tıbbiyye Mu'sıra fî Mîzânîş-Şeriyye*. Ürdün: Dârü'l-Fikr, 2007.
- Siba'î, Züheyr Ahmed - Bâr, Muhammed Ali. *et-Tabîb Edebuh ve fikhuh*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1997.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*. 1 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- Şafî'î, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1990.
- Şankıtî, Muhammed b. Muhammed el-Mühtâr. *Ahkâmü'l-Cerâhâtî't-Tıbbiyye ve'l-Âsârî'l-Müterettibeti 'aleyhâ*. 2. Cidde: Mektebetü's-Sahâbe, 1994.
- Şen, Hüseyin. *100 Objede İslam Bilim Tarihi Sergisi*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Yayınları, 2021.
- Şenîfî, Nâyif b. Sa'd b. 'Abdirrahmân. *Ahkâmü Teşrihi Cüsseti'l-Âdemî ve Tatbîkâtühü'l-Kadâiyye*. el-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmî, 2005.
- Şerefü'd-Dîn, Ahmed. *el-Ahkâmü's-Şer'iyye li'l-A'mali't-Tıbbiyye*. 2. Bs. Kahire: Dârü'nNehdeti'l-'Arabiyye, 1987.
- Şimşirgil, Ahmet - Ekinci, Ahmet Buğra. *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*. 2. Bs. İstanbul, 2009.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Müğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâzi'l-Minhâc*. 6 Cilt. Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Şûmân, 'Abbâs. *İsmetü'd-Demmi ve'l-Mâli fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*. 1. Bs. Kahire: Matba'atü'l-'Asriyye, 1999.
- Tejaswi, K. B. - Aarte, Hari Periya E. "Virtopsy (virtual autopsy): A new phase in forensic investigation". *Journal of Forensic Dental Sciences* 5/2 (Aralık 2013): 146.
- Tıp Sözlüğü. Erişim: 07 Ağustos 2022. <https://www.turkcerrahi.com/tip-sozlugu/fetus/>.
- Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ b. Sevre (Yezîd). *Sünenü't-Tirmizî*. 2. Bs. Mısır: Şeriketu Mektebeti ve Matba'atı Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975.
- Turan, M Fatih. "Fıkhi Açıdan Otopsi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 23 (2014): 271-296.
- Türk Böbrek Vakfı (TBV). "Tüm Yönleriyle Organ Bağışı". Erişim: 29 Temmuz 2022. <https://www.tbv.com.tr/bobrek-sagligi/tum-yonleriyle-organ-bagisi/>.
- TCK, Türk Ceza Kanunu. (Kanun No. 5237) *Resmî Gazete* 25611 (12/10/2004). Erişim 17 Haziran 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf>

- Türk Ceza Kanununun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri. (Kanun No. 765). *Resmî Gazete* 320 (13/03/1926). Erişim 10 Temmuz 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.765.pdf>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. 2022. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Türk Medeni Kanunu. (Kanun No. 4721). *Resmî Gazete* 24607 (08/12/2001) Erişim 12 Temmuz 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>
- Türkiye Organ Nakli Vakfı (TONV). "Organ Bağışı ve Dinler". Erişim: 04 Ocak 2022. <https://www.tonv.org.tr/tr/organ-bagisi/organ-bagisi-ve-dinler/>.
- Türkiye’de Kadavra Sorunu ve Çözüm Önerileri. Türk Anatomi ve Klinik Anatomi Derneği, 2013. <http://www.anatomiderneği.org.tr/site/27117/uploads/o/2021/14/c361d50b5fef901a9dce1455fbb44766.pdf>.
- Türkmen, Nursel - Fedakar, Recep - Durak, Dilek. “Aile Bireylerinin Adli Otopsiye Yaklaşımı (Bir anket Çalışması)”. *Adli Tıp Dergisi*. 19 (2005): 1-5.
- Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. (Kanun No. 1593). *Resmî Gazete* 1489 (6 Mayıs 1930). Erişim 24 Mart 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.1593.pdf>
- ‘Unkûrî, Hasan. *Teşrihu’l-cismani min hilâli menheci’l-mizanî*. Külliyyetü’l-âdâbi ve’l-insânî: Menârü’l-İslâm, 2021.
- Usubütün, Alp. “Otopsiler Morti Docentus Vivi: (Ölümler Yaşayanlara Öğretir)”. *Toplum ve Hekim Dergisi* 9/63 (Eylül-Ekim’94): 71.
- Uzun, Semanur. “Yahudilikte Salgın Hastalıklarla Mücadele ve Aşılınmaya Karşı Yaklaşımlar: Covid-19 Örneği”. *Oksident: Yahudilik, Hristiyanlık ve Batı Araştırmaları Dergisi* 3/2 (2021): 187-189.
- Vahdetü’l-Bahsi’l-İlmiyye. *ed-Dürerü’l-Behiyye mine’l-Fetâve’l-Kuveytiyye*. Kuveyt: İdâretü’l-İftâ’, 2015.
- Vezînânî, Muhammed b. ‘îd. “Teşrihu Cüsesi’l-Mevtâ ve Mevkifü’l-Fukahâi minhu”. *el-Mecelletü’l-İlmiyyetü likülliyeti Usuli’d-Dîn ve’d-Da’vet bi’z-Zakâzîk* 1/28 (2016): 1015.
- Virtopsy. "About Virtopsy". Erişim: 10 Ağustos 2022. <https://virtopsy.com/about-virtopsy/>.
- Virtopsy. "Scientific Papers". Erişim: 10 Ağustos 2022. <https://virtopsy.com/publications/>.
- www.hayrettinkaraman.net. "İslâm otopsi meselesi". Erişim: 20 Mart 2022. <https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/helalharam/0255.htm>.
- Ya’kûbî, İbrahîm. *Şifâü’t-Tebâric ve’l-Edvâ fî Hükmi’t-Teşrih ve’n-Nakli’l-’Âzâ*. 1. Bs, 1 Cilt. Dımaşk: Mektebetü’l-Gazâlî, 1986.
- Yılmaz, Ziya. “Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 25 Nisan 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sanizade-mehmed-ataullah-efendi>.

Yükseköğretim Program Atlası. "Otopsi Yardımcılığı"1. Erişim: 09 Ağustos 2022.
<https://yokatlas.yok.gov.tr/onlisans-program.php?b=30050>.

Yüksel, Ahmet. "Osmanlılarda Otopsi". *Belleten* 77/2013 (2013): 876-882.

Zerkâ, Ahmed b. eş-Şeyh Muhammed. *Şerhü'l-Kavâ'idü'l-Fıkhiyye*. 2. Bs. Dımaşk: Dârü'l-Kâlem, 1989.

